

ELTE MÁSZ ANNALES

Annales VII.

Az ELTE Márton Áron
Szakkollégium évkönyve
2024

ELTE Márton Áron Szakkollégium
Budapest · 2025

ELTE Márton Áron Szakkollégium

**ELTE MÁSZ
ANNALES
2024**

ELTE MÁSZ ANNALES

Annales VII.

Az ELTE Márton Áron
Szakkollégium évkönyve
2024

Szerkesztette
Mészáros Tamás

ELTE Márton Áron Szakkollégium
Budapest · 2025

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

ELTE Márton Áron Szakkollégium

© ELTE Márton Áron Szakkollégium
és a szerzők, 2025

A kötet borítója J. L. Gottfried *Neuwe archontologia cosmica...* című,
a frankfurti W. Hoffmann 1638-as kiadásában megjelent könyve
Budát ábrázoló rézkarcának felhasználásával készült. Forrás:
Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára
<https://regiritka.oszk.hu/apponyi-metszetek/buda-es-pest-latkepe/>

Felelős kiadó

Dr. Mészáros Tamás, az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai igazgatója
ELTE Márton Áron Szakkollégium, H-1037 Budapest, Kunigunda útja 35.

HU ISSN 2676-8518

Nyomdai előkészítés

Sára Balázs

Nyomdai munkálatok

CC Printing Szolgáltató Kft.

1055 Budapest, Falk Miksa u. 7., II. em., 10/A.

Törvényes képviselő: Könczey Áron

Előszó

Hetedik alkalommal köszöntöm az ELTE Márton Áron Szakkollégiumának szakmai tevékenységét bemutató *Annales* előszavában a kedves olvasót, aki – ha ismeri korábbi évkönyveinket – nem fog meglepődni a kiadvány tartalmán. Ezúttal is a már jól megszokott tartalmi egységekből építkezünk: a szakmai igazgató beszámolója után a Nemzetstratégiai Műhely hallgatóinak dolgozatai következnek a kötetben.

Nem árt talán ismételten hangsúlyoznunk, hogy mindez csak válogatás a 2024-es naptári év terméséből. A szakkollégiumban működő tíz szakmai műhely összesen száz hallgatójának munkáját még csak felsorolásszerűen is lehetetlen vállalkozás volna bemutatni.

Szerencsére a szerteágazó szakmai tevékenységünk „bizonyítékai” más formában is eljuthatnak az érdeklődő nagyközönséghez. Nyomatott formában például itt van mindjárt társkiadványunk, az Eötvös Collegiummal közösen megjelentetett *Ingenia Hungarica* című könyvsorozat, amelyben más műhelyek tagjainak dolgozatai jelennek meg, de ne feledkezzünk meg arról sem, hogy ki-kinek saját erőből is el szokott jutni a maga tudományterületéhez illő szakmai fórumokhoz, idegen és magyar nyelvű folyóiratokhoz.

Ami jelen kötet tartalmát illeti, a szerzők nevének ABC-sorrendjét követve először az erdélyi Benedek Zsuzsánna tanulmányát olvashatjuk a nemzeti identitással kapcsolatban, majd öt követi két „új” szakkollégista munkája. Előbb Bözödi Adrienn ír a közigazgatás digitalizációjának tanulságairól több ország példáján keresztül, majd Horváth-Kovács Mátyás következik a romániai magyar kisebbségi oktatás történetét bemutató dolgozatával. A felvidéki Jeso Eszter ezúttal a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységébe nyújt betekintést. A kárpátaljai Lőrinc Ingrid szisztematikus kutatómunkája részeként immár sokadik alkalommal elemzi az EBESZ működésének valamelyik oldalát, míg Szopos Edina-Cecília az oktatás és képzés munkaerőpiaci hatásait vizsgálja. Természetesen most is meg kell említenem a kötet elkészítésében közreműködő műhelyvezető, Fedinec Csilla nélkülözhetetlen segítségét, akinek hálásan köszönöm áldozatos munkáját.

A kötet utolsó tanulmánya „kakuktktojás”, amennyiben nem a Nemzetstratégiai Műhely valamelyik szakkollégistája, hanem a Gazdaságtudományi Műhely senior tagja, az erdélyi Bukur Tamás a szerző. Az infrastruktúra-fejlesztésről és hálózatsemlegességről szóló dolgozatot eredetileg a tavalyi évkönyvben szeretnénk volna közzétenni, de akkor a lapzártta megtréfált bennünket. Most pótoljuk a mulasztást.

Kiadványunk megjelenését, ahogyan működésünket is, változatlanul a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatta – köszönet érte.

A rövidke előszót hogyan is zárhatnám másképpen, mint a szokásos mondat: „A jelenleg zajló tanév tapasztalatai alapján már előre is biztosan állíthatjuk, hogy az ideihez hasonlóan a következő évben szintén a bőség zavarával kell majd megküzdennünk, kiváló tanulmányokban legalábbis nem lesz hiány. Addig is jelen kötet kínál jó szórakozást és hasznos időtöltést.”

Mészáros Tamás

Tartalomjegyzék

MÉSZÁROS TAMÁS

Az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai beszámolója (2024. január 1. – 2024. december 31.)	10
---	----

Tanulmányok

BENEDEK ZSUZSÁNNA

„Égbolt” vagy „kalitka”? Gondolatok a nemzeti identitásról	22
--	----

BÖZÖDI ADRIENN

A közigazgatás digitalizációja: Észtország, Magyarország és Románia példája	39
--	----

HORVÁTH-KOVÁCS MÁTYÁS

Oktatáspolitikai fordulópontok Romániában: A magyar kisebbségi oktatás útja a rendszerváltástól a 2023-as törvényekig	57
---	----

JESO ESZTER

A Kőrösi Csoma Sándor program ösztöndíjasainak tevékenysége a világban a 2023-as évben	92
---	----

LŐRINC INGRID

Az EBESZ és a kooperatív biztonsági együttműködés: a múlt és a jelen kihívásai	112
---	-----

SZOPOS EDINA-CECÍLIA

Az oktatás és a képzés munkaerőpiaci hatásai Magyarországon	131
--	-----

BUKUR TAMÁS

Infrastruktúra és hálózatsemlegesség: Feloldhatatlan ellentét?	157
---	-----

A kötet szerzői	183
-----------------	-----

Mészáros Tamás

Az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai beszámolója (2024. január 1. – 2024. december 31.)

Az alábbiakban kronológiai sorrendben mutatom be az ELTE Márton Áron Szakkollégiumának (továbbiakban: Szakkollégium) a 2024-es naptári évben végzett szakmai munkáját, a hetedik tanév (2023/24) tavaszi félévét, a nyolcadik tanév (2024/25) felvételi eljárását, valamint a nyolcadik tanév (2024/25) őszi félévében történt eseményeket.

A 2023–2024-es tanév tavaszi félévének eseményei

2024. január 24-én a Műszaki műhely konferenciájával kezdődött meg a féléves műhelybeszámolók sorozata. A *Határon átvélő tudományos munkák* munkacímű konferencián az alábbi előadások hangzottak el: Kovács Róbert-Jenő: *RealFeel® alapú szobatermosztát tervezése*; Nagy Örs: *Trapézlemezek be-roppanási ellenállása – amerikai szabványok tanulmányozása és rögzítőcsavarok hatása*; Szabó Alexandár: *SignSight – Zajtalan párbeszéd: Egy intelligens szemüveg forradalma a siket közösség számára*; Szabó Beatrix: *Kollégiumi rádió fejlesztése*; Balló Levente: *Spine Active Monitoring*.

2024. február 2-án tartotta félévzáró műhelygyűlését az Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely. Víg Julianna műhelyvezető az alábbi előadásokat hallgatta meg: György Attila Tamás: *Hirtelen szívhalál genetikai hátterének vizsgálata*; Ábrahám Ágnes: *Csontanyagcsere paraméterek és testösszetétel változása spinális muszkuláris atrofíával kezelt gyermekekben*; Ábrahám Sára: *Méhnyakrákos nők kombinált adaptív brachyterápiás kezelésének eredményei*; Gálfalvi Noémi: *MR enterográfia alkalmazhatósága és terápiás haszna vékonybél Crohn-betegségben*; Gidró Barbara: *A tartós centrális vénás katéterek peri-operatív és hosszú távú szövődményeinek vizsgálata a gyermekbeteg populációban*; Józsa Huba: *Hirschsprung-kór bemutatása, szövettani vizsgálata, a kórra*

jellemző fenotípus és az extracelluláris mikrokörnyezet karakterizálása; Papp Daniella: SH-SY5Y sejtek differenciáltatása, gangliozidok kivonása és vizsgálata kapilláris elektroforézissel.

2024. február 3-án találkoztak a Természettudományi műhely tagjai. A hibrid formában rendezett műhelygyűlésen Illés Anett kabinetvezető a „Bio-kém-hallgatók” beszámolóit hallgatta meg, míg Fancsali Szabolcs kabinetvezető a „Mat-fiz-hallgatókkal” egyeztetett a Kunigunda úti kollégiumban. A szakmai részt kötetlen beszélgetés követte.

2024. február 8-án tartotta meg évközi műhelygyűlését a Gazdaságtudományi műhely. Pál Tamás műhelyvezető mellett a hallgatók tutorai, Hlédik Erika és Molnár Márk véleményezték az alábbi előadásokat: Bukur Tamás: *Vezetékes távközlési szolgáltatások hedonikus árvizsgálata nemzetközi kontextusban*; Jánosi Norbert: *A fast fashion nemfogyasztók fogyasztói preferenciái és motivációs tényezői*; Magyarai Tünde: *A Basel IV szabályozócsomag változásai és ezek hatása a BT bank eszközállományára*; Szepessy László: *A megújuló erőforrások globális jelentősége.*

2024. február 9-én a Semmelweis Egyetem 2024-es Tudományos Diákköri Konferenciáján a „Kardiológia és keringési betegségek” szekció bíráló bizottsága I. díjban részesítette György Attila Tamás munkáját, amelyben a hirtelen szívhálál genetikai hátterének vizsgálatával foglalkozott.

2024. március 4-én került sor az Informatika műhely félévzáró találkozójára. A délelőtt során Lócsi Levente műhelyvezető és Csörnyei Zoltán tanár úr hallgatta meg a műhelytagok szakmai beszámolóit. Személyesen adott elő Lukács Hunor István: *Anomáliák felismerése a sorozatgyártásban és termékfejlesztésben*; Boga Zsombor: *Részecskeaj-optimalizációs algoritmusok felhasználása az agytumor MRI-képeken történő szegmentálása során*; Böjte Csongor: *Algoritmikus kereskedés*; Sütő Félix: *A kvantumszámítás*; Szegedi Hunor: *AI és egészségügy*; Kerekes Árpád Ákos: *Természeti katasztrófák előrejelzése és kezelése mesterséges intelligencia segítségével.* Online formában számolt be Balázs Andrea: *CLT-méretezési statikai program*; Mátyás András: *Speech-Emotion Recognition felhasználása képalkotásra*; Sagyebó István Dávid: *A passzhálózatok és játéktisztiztikák szerepe a futballmérkőzések kimeneteleiben.*

2024. március 2-án délután került megrendezésre az V. Ifjú Székely Informatikusok Kollokviuma című minikonferencia. Lócsi Levente műhelyvezető felkeresére az alábbi előadók mutatták be kutatási eredményeiket: Bálint Csaba: *Sokszögek középtengelyének, általánosított Voronoi-diagramjának és távolságfüggvényének hatékony számítása*; Galiger Gergő: *Heatmap alapú neu-*

rális hálózatok döntéseinek validálása – egy magyarázatcentrikus megközelítés; Mészáros Botond: Numerikusan megoldható feladatokhoz társítható leképezési diagramok elemzése és alkalmazása; Csertán András: Alacsony érzékenyséű, előrecsatolt ReLU-hálózatok általánosítási képessége.

2024. március 14–18. között Erdélyben az Eötvös Collegium küldöttségével közösen vettünk részt a március 15-i ünnepségeken. Elhelyeztük koszorúnkat az aradi vesztőhelyen, valamint Kolozsvárott. A kirándulás során meglátogattuk a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemet és a nagyváradi Collegium Varadinumot.

2024. április 2-án online műhelytalálkozót tartott a Jogi- és Társadalomtudományi műhely. Kóczián Lilla műhelyvezető véleményezte a változatos témában elhangzott előadásokat. A délelőtt során esett szó fogyasztói márká-érzékelésről, az újmédia üzeneteinek elemzéséről, a feminista biztonságpolitikáról, valamint a szabálysértési jog büntetőtételeivel kapcsolatos anomáliákról.

2024. április 11-én a Gazdaságtudományi műhelyben Bohák András, az ELTE GTK Pénzügyek és Számvitel Tanszékének oktatója, az MSCI managing director-a (Head of Sustainable Investment Models & Analytics) tartott előadást *A fenntarthatóság és hozam harmóniája: Net-zero-portfóliók építése* címmel. A műhely tagjai bepillantást nyerhettek az éghajlatváltozással kapcsolatos befektetési stratégiák alapjaiba, megismerkedhettek a befektetések fenntarthatósági mérőszámaival, illetve azzal, hogy egy befektetési portfólió hogyan tehető „zöldebbé” és milyen tényezők befolyásolják annak klímaváltozással kapcsolatos mutatóit.

2024. május 7-én Hlédik Erika (ELTE GTK), a Gazdaságtudományi műhely kabinetvezetője tartott szemináriumot a műhelytagság számára *Fenntarthatóság és fogyasztói magatartás* címmel.

2024. május 17-én a XXVII. ETDK Informatika szekciójában Boga Zsombor: *Tumor szegmentálás MRI képeken többdimenziós részecskeraj-alapú optimalizációval és klaszterezéssel* című munkája első helyezést ért el.

2024. május 16–18. között Molnár Csongor (Bölcsészettudományi műhely) részt vett az Association for the Study of Nationalities (ASN) éves New York-i konferenciáján, ahol *Discourses on Hungarian Nation-Building in the Serbian Banat During the Second World War* címen tartott előadást.

Finta Klára (Bölcsészettudományi műhely) Dubrovnikban a Central European Cognitive Science Association (CECOG) szervezésében a 15th Dubrovnik Conference on Cognitive Science (DUCOG) konferencián (2024. május

23–25.) mutatta be *Semantic Processing of Abstract and Concrete Words in Multiple Sclerosis* című projekt munkáját (témavezető: Assoc. Prof. Dr. Christina Manouilidou, Ljubljana Egyetem).

2024. május 30-án Lamanda Gabriella, az ELTE GTK Pénzügy és Számvitel Tanszékének egyetemi adjunktusa, korábban az OTP Bank Működési kockázatok osztályának munkatársa tartott előadást a Gazdaságtudományi műhelyben. A téma a V4-országokban működő legnagyobb bankok fenntarthatósági (ESG) közzétételeinek tartalomelemzése volt.

2024. június 12-én tartotta félévzáró konferenciáját a Műszaki műhely. Andó Mátyás műhelyvezető és a mentorok az alábbi előadásokat hallgatták meg: Kovács Róbert-Jenő: *230 V hálózati feszültség stabilitásának monitorizálása*; Nagy Örs: *Trapézlemezek beroppanási ellenállása – numerikus modell szakszerű validálása*; Szabó Alexandar: *SignSight - Zajtalan párbeszéd: Egy intelligens szemüveg forradalma a siket közösség számára*; Szabó Beatrix: *Kollégiumi rádió fejlesztése*; Balló Levente: *Spine Active Monitoring*. A konferenciát munkamegbeszélés követte.

2024. július 27-én zárta a tanévet a Gazdaságtudományi műhely. Pál Tamás műhelyvezető mellett Hlédik Erika és Molnár Márk kabinetvezetők véleményezték az alábbi beszámolókat: Bukur Tamás: *Infrastruktúra-fejlesztés és hálózatsemlegesség*; Magyari Tünde: *A Basel IV-szabályozócsomag változásai és ezek hatása a BT bank eszközállományára*; Jánosi Norbert: *Fogyasztói preferenciák és motivációs tényezők a fast fashion nemfogyasztóknál*; Szepessy László: *A megújuló erőforrások globális jelentősége*.

2024. július 1-én tartotta félévzáró minikonferenciáját az Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely. Víg Julianna műhelyvezető az alábbi előadásokat véleményezte: Grebur Kinga: *A tünetes noncompact fenotípus-képalkotó klinikai és genetikai vizsgálata*; Ábrahám Ágnes: *Spinális muszkuláris atrofia-val diagnosztizált gyermekek kezelésének követése csontösszetétel, antropometriai adatok és csonttörések függvényében*; Ábrahám Sára: *Méhnyakrákos nők kombinált adaptív brachyterápiás kezelésének eredményei*; Gálfalvi Noémi: *Az MR enterográfia alkalmazhatósága és terápiás haszna vékonybél Crohn-betegségben*; Gidró Barbara: *A tartós centrális vénás kanülök perioperatív és hosszú távú szövödményeinek vizsgálata a gyermekellátásban*; György Tamás: *Aril-szulfatáz B szerepének vizsgálata prosztaták patogenezisében mesterséges intelligencia végezte fehérje-fehérje-interakciók predikciójával*; Józsa Huba: *A bélidegrendszer rendellenes fejlődése: Hirschsprung-kór*; Papp Daniella: *Gangliozid mintázat változása C6-glioblastóma-sejtvonalon differenciáltatás hatására*.

2024. július 9-én az ELTE VI. Tudománykommunikációs Versenyén Vojtek Lili szociológia tudományterületen junior kategóriában különdíjat nyert.

2024. július 10-én a Szakkollégium tanévzáró ünnepségével kezdődött meg a Kárpát-medencei Nyári Egyetem X. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia alszekciója. Horváth László kurátor a tanévzáró keretében mutatta be új kiadványainkat, az *Annales VI. Az ELTE Márton Áron Szakkollégium évkönyve 2023* című kötetet, valamint a tavalyi konferencia előadásából *Ingenia Hungarica IX.* címmel Vojtek Lili szerkesztésében megjelent kiadványt.

A tanévzáró keretében kerültek kiosztásra a Márton Áron Emlékérmek. Az igazgató javaslatára, a Kuratórium döntése alapján a Szakkollégium a 2023–2024-es tanévben támogatói kategóriában Márton Áron Emlékérmet adományoz Horogszegi Szilágyi Gyöngyvérnek, a Márton Áron Szakkollégium leköszönő tanulmányi ügyintézőjének, ügyvivő szakértőjének, mindezésének. Ez az az emlékérem, amit soha nem szerettünk volna kiadni, de az élet úgy hozta, hogy Gyöngyvér most egy ideig családjával külföldre költözik. Nem tudnánk felsorolni azt a rengeteg területet, ahol a kezdetektől fogva nélkülözhetetlen munkát végez, méghozzá szívvel-lélekkel. Az adminisztráció pokoli útvesztőiben, Neptunok, Poszeidónok, kifizetési listák, teljesítésigazolások örvényében, óriási nyomás alatt is angyali türelemmel intézte ügyeinket, ami – elhihetik – nem akármí. Úgy tartja a mondás, hogy nincs pótolhatatlan ember. Magunk ezt éppen ellenkezőképpen gondoljuk: minden ember pótolhatatlan. Tartunk tőle, hogy Gyöngyvérre ez különösen igaz.

A szülőföldön tanuló szakkollégista kategória elnevezését idén kissé módosítanunk kell, mert bár az igaz, hogy a díjazott nem Magyarországon végzi tanulmányait, de nem is a szülőföldjén, hanem Nyugat-Európában jár egyetemre. A 2023–2024-es tanévben Márton Áron Emlékérmet adományozunk Finta Klárának, az Universitát Wien hallgatójának, aki tanulmányai során kacsaringós utat járt be: magyar–angol szakos hallgatóként kezdett az ELTE-n, most pedig a *Middle European interdisciplinary master's programme in Cognitive Science* nevű képzést végezte el Bécsben. Klára az aktív szakkollégista hallgatók közé tartozik: részt vett valamennyi Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencián, 2021. április 14-én a 35. OTDK Humán tudományi Szekciójában Alkalmazott nyelvészet, fonetika, pszicholingvisztika, stilisztika tagozaton első helyezést ért el *Személyesség nyelvészeti vizsgálata demenciában* című munkájával. Ugyanebben az évben a Kutatók éjszakája rendezvényesorozat keretében videót készített *Mire emlékszik a nyelv?* címmel. Rendszeresen publikál nemzetközi folyóiratokban, fellép nemzetközi konferenciákon. Jelen-

leg szakmai gyakorlatát tölti a Charité Berlini Orvostudományi Egyetemen. Az Emlékéremmel eddig munkáját kívánjuk elismerni.

Magyarországon tanuló szakkollégista kategóriában a 2023–2024-es tanévben Márton Áron Emlékérmes adományozunk Mészáros Botondnak, a Természettudományi műhely tagjának, az ELTE hallgatójának. Botond a 28. Ifjúsági Tudományos és Innovációs Tehetségkutató Verseny első díjasaként került a Szakkollégiumba, és tehetségét azóta is számtalan alkalommal bizonyította. Néhány cím az évek során bemutatott kutatásaiból: *Nemlineáris leképezések vizsgálata; Determinisztikus rendszerek modellterének redukálása nemlineáris időfejlődés esetében; Nemlineáris leképezések diagramjainak kiegészítése és alkalmazása; Euklidészi terekbe ágyazható topologikus sokaságok közötti leképezési diagramok kiegészítése és alkalmazása; Számítási feladatokhoz társítható leképezési diagramok elemzése és alkalmazása.* 2022 decemberében a Stockholm International Youth Science Seminar rendezvényen egyedülként képviselte Magyarországot az ún. Nobel-héten, előadást tartott kutatásairól, majd részt vett a Nobel-díj átadásán. Csak ebben a tanévben hat konferencián adott elő, egyebek között elnyerte az ELTE Informatikai Karának kari TDK első helyezését is. Botond emellett nem „csőlátású” szaktudós, hanem a bölcsészet felé is nyitott, verseket író, nagyszerű közösségi ember. Az Emlékérem szerény köszönet eddigi munkája elismeréseképpen.

2024. július 10-én a X. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia első napján a Bölcsészettudományi ülészakon Egedi-Kovács Emese műhelyvezető elnöklelte mellett az alábbi előadásokat hallgattuk meg: Nyilas Sára: *Katalán nyelvpolitika a függetlenségi törekvések viszonylatában;* Panyik Barbara: *Késő avar kori településrészlet Dunaföldvár–Felsőrév lelőhelyről;* Fehér Viktor: *Emlekezeti vállalkozók, rítusok és múltreprezentációk;* Molnár Csongor: *Etnicitás és sorozás;* Dudás Benjámin: *A vajdasági nyomtatott sajtó jelene és jövője;* Hosszú Kristóf: *Etnikai földrajzi vizsgálatok a Kaukázus különleges igazgatású területein;* Vojtek Lili: *Ismertem egyszer egy kis leányt – magyar és német leánynevelés a regények tükrében.*

2024. július 10-én a Természettudományi szekció is megkezdte a munkát a X. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencián. Fancsali Szabolcs elnökletével az alábbi előadások hangoztak el: Szanyi István: *Diffraktív proton–(anti)proton-ütközések;* Mészáros Botond: *Számítási feladatok leírása és elemzése számítási kategóriától függően;* Antal Balázs: *Gallium–nikkel ötvözet-klaszterek reaktivitása;* Kiss Etelka: *Sztibén típusú fotokapcsoló fotoizomerizációjának vizsgálata pillérarén makrociklus üregében;* Bodó Kinga: *Feketeribizli-*

kivonattal dúsitott kitozán rétegek pH-érzékenységének vizsgálata; Dán Kinga: Gombaellenes fehérjék alkalmazhatóságának vizsgálata a műemlékvédelemben; Papp Daniella: Gangliozid mintázat meghatározása C6- és SH-SY5Y-sejtekben.

2024. július 11-én Horváth László elnökle mellett ülésezett a X. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia második bölcsészettudományi szekciója. Az alábbi előadások hangoztak el: Asztalos Annamária: *Házasságok Tiszaújlakon a református egyház anyakönyvei alapján 1895–1918 között; Bán Balázs-Barna: Két Alice, avagy két hősnő útja. Lewis Carroll regényének és Yuu Watase mangájának összehasonlítása a főszereplők szempontjából; Sebestyén Dorottya: Szókincsfejlesztés kétféleképpen egy csíkszeredai általános iskolában; Marton Andrea: Egyéni nyelvi szorongásmutatók tolmácsolgatónál; Voloscsuk Renáta: *Japán atombomba-narratíva a második világháború után és annak hatása a fotósok munkájára; Bersán Bernadett: A Szomjas inasok befogadása. Elemzési stratégiák Gelléri Andor Endre novellisztikájához; Bóna Friderika: Normasértő irodalmi nyelvhasználat a műfordítás kontextusában.**

2024. július 11-én a X. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencián a második természettudományi szekció munkáját Gyuris Ferenc műhelyvezető vezette. Az elhangzott előadások a következők voltak: Péter Tamás: *Az uranilkation és a réteges kettős hidroxidok közötti kölcsönhatások vizsgálata; Miklósi Roland Botond: Mátrix m-esek pályalezárási relációja; Tóth Lidia: A Bányai kistérség (Beregszászi járás) településeinek értékelése településkomfort szempontjából; Kacsó Péter: A 2022-es aszály médiareprezentációja; Magyarai Mátyás: Észak-Erdély vizuális helységnévtára.*

2024. július 11-én a X. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia informatikai szekciójában Lócsi Levente műhelyvezető az alábbi előadásokat elnökölte: Galiger Gergő: *Közlekedésbiztonsági elemzés neurális hálók vizsgálata alapján; Kacsó Péter Gábor: Procedurális városgenerálás és -szimuláció; Sütő Félix: Memetikus algoritmusok mélytanulási feladatokra; Boga Zsombor: Tumor-szegmentálás MRI-képeken többdimenziós részecskealapú optimalizációval és klaszterezéssel; Sagyebó István Dávid: A passzhálózatok és játéktisztségűk szerepe a futballmérkőzések kimeneteleiben.*

A 2024–2025-ös tanév felvételi eljárása

A Szakkollégium a jelentkezők számára a Felvételi Szabályzatban foglaltaknak megfelelően 2024. július 15-én többfordulós felvételi eljárást hirdetett 2024. augusztus 23-i jelentkezési határidővel. A jelentkezés benyújtásához az Infor-

matikai Igazgatóság munkatársai által fejlesztett elektronikus űrlapot használtuk. A Pályázati kiírás itt olvasható:

<https://martonaron.elte.hu/masz/szakkollegium/palyazat?m=442>

A szóbeli felvételi vizsgára testületi döntés alapján behívott hallgatók névsorát a Szakkollégium honlapján 2024. augusztus 26-án tettük közzé. A szóbeli felvételi vizsgára az egyes műhelyeknek megfelelően létrehozott Microsoft Teams-csoportokban történt. A szóbeli eljárás során a pályázók a műhelyüknek megfelelő szakmai bizottság előtt mutatták be kutatási tervüket. Valamennyi jelentkező személyes beszélgetésen vett részt a szakmai igazgatóval.

A tavalyi tanévben szakkollégista tagsággal rendelkező hallgatók a felvételi eljárásban nem vettek részt, de műhelyvezetői támogatás esetén kérvényt nyújthattak be tagságuk meghosszabbítására. A kérvény elbírálásával kapcsolatos eljárást a Tanulmányi Szabályzat 6. § (1)–(4) pontjai szabályozzák. A 71 kérvény közül a műhelyvezetők 70-et támogattak, 1 kérvényt elutasítottak. A pályázati kiírásra 99 jelentkezőt regisztráltunk, ebből 93 érvényes és 6 érvénytelen volt. A műhelyvezetők a beérkezett kutatási tervek előzetes szűrését követően 32 pályázót tartottak érdemesnek a szóbeli felvételin való részvételre. A szakmai és igazgatói beszélgetések után a Felvételi Bizottság 30 fő esetében javasolta, 2 fő esetében nem javasolta a szakkollégiumi tagság és az ezzel járó ösztöndíj megítélését. Az egyes műhelyek taglétszáma a tanévben az alábbiak szerint alakul:

- Bölcsészettudományi műhely: 31
- Gazdaságtudományi műhely: 8
- Informatika műhely: 11
- Jogi és Társadalomtudományi műhely: 5
- Műszaki műhely: 5
- Művészeti műhely: 4
- Nemzetstratégiai műhely: 7
- Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely: 9
- Természettudományi műhely: 20

A tagságot kérvény és felvétel útján nyert nyert hallgatók részletes statisztikája:

Újonnan felvételt nyert hallgatók (30 fő):

Magyarországon tanuló: 14 fő

ebből ELTE: 9 fő; BME: 2 fő; BGE: 1 fő; ÓE: 1 fő; SzTE: 1 fő.

Erdély: 6 fő; Vajdaság: 6 fő; Kárpátalja: 1 fő; Felvidék: 1 fő.

Külhonban tanuló: 16 fő

ebből: BBTE: 9 fő; MOGYE: 2 fő; ŰE: 2 fő; Sapientia: 2 fő; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem: 1 fő.

Erdély: 13 fő; Vajdaság: 2 fő; Felvidék: 1 fő.

Hosszabbítási kérvénnyel tagságukat megőrző hallgatók (70 fő):

Magyarországon tanuló: 47 fő

ebből ELTE: 26 fő; SzTE: 4 fő; BME: 3 fő; DE: 3 fő; SE: 3 fő; LFZE: 2 fő; NKE: 2 fő; ÁE: 1 fő; Corvinus: 1 fő; EKE: 1 fő; PPKE: 1 fő.

Erdély: 34 fő; Vajdaság: 6 fő; Felvidék: 4 fő; Kárpátalja: 3 fő.

Külhonban tanuló: 23 fő

ebből: BBTE: 7 fő; Sapientia: 6 fő; Kolozsvári Műszaki Egyetem: 3 fő; MOGYE: 3 fő; Ungvári Nemzeti Egyetem: 2 fő; Universitát Wien: 1 fő; Újvidéki Egyetem 1 fő.

Erdély: 20 fő; Kárpátalja: 2 fő; Vajdaság: 1 fő.

Összesen (100 fő)

Magyarországon tanuló: 61 fő

ebből ELTE: 35 fő; SzTE: 5 fő; BME: 5 fő; DE: 3 fő; SE: 3 fő; LFZE: 2 fő; NKE: 2 fő; Állatorvostudományi Egyetem: 1 fő; BGE: 1 fő; Corvinus: 1 fő; EKE: 1 fő; ÓE: 1 fő; PPKE: 1 fő.

Erdély: 40 fő; Vajdaság: 12 fő; Felvidék: 5 fő; Kárpátalja: 4 fő.

Külhonban tanuló: 39 fő

ebből: BBTE: 16 fő; Sapientia: 8 fő; MOGYE: 5 fő; Kolozsvári Műszaki Egyetem: 3 fő; Újvidéki Egyetem 3 fő; Ungvári Nemzeti Egyetem: 2 fő; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem: 1 fő; Universitát Wien: 1 fő.

Erdély: 33 fő; Vajdaság: 3 fő; Kárpátalja: 2 fő; Felvidék: 1 fő.

Összesen: Erdély: 73 fő; Vajdaság: 15 fő; Kárpátalja: 6 fő; Felvidék: 6 fő.

A felvételi értekezlet testületi döntése alapján szakkollégiumi tagságot nyert hallgatók névsora megtekinthető a Szakkollégium honlapján 2024. szeptember 2-től:

<https://martonaron.elte.hu/masz/szakkollegium/felvettek?m=442>

A 2024–2025-ös tanév őszi félévének szakmai eseményei

2024. szeptember 27-én a Kutatók Éjszakája 2024 rendezvénysorozat keretében ismét négy szakkollégista hallgatónk kutatási beszámolóját tettük közzé youtube-csatornánkon. Idei előadónk:

- Boga Zsombor (Informatika műhely):
Tumorszegmentálás MRI-képeken többdimenziós részecske-raj-alapú optimalizációval és klaszterezéssel
<http://youtu.be/RFew2ZO7CBc>
- Mészáros Boglárka (Művészeti műhely):
A zsibai Wesselényi-kastély 3D-s rekonstrukciója
<https://youtu.be/FcFVxURh9RY>
- Miklósi Kincső (Bölcsészettudományi műhely):
„Fatilla lélek kurvák, el kell mindnyájan vesznetek miattam!” Boszorkány-üldözés Kolozsváron 1584-ben
<https://youtu.be/eE82yHGGnG8>
- Papp Daniella (Orvostudományi műhely):
Gangliozid mérésére alkalmas CE-LIF-módszer fejlesztése, validálása és alkalmazása KIR-eredetű sejtvonalakon
<https://youtu.be/q1jt-cbZejQ>

A MÁSZ Gazdaságtudományi műhelyében az őszi félévben a központi téma a „pénz” volt. Pál Tamás műhelyvezető négy előadásból álló kurzusának célja, hogy segítsen résztvevőknek a pénzről való tudásuk gyarapításában, rendszerezésében. Ennek során tárgyalásra kerültek a pénzülmélet alapjai, a pénz és a pénzügyi eszközök mibenléte, a mai pénzügyrendszer felépítése és a pénzügyremltés. A bankok tevékenysége mellett szóba került az árnyékbankrendszer működése, a jegybank szerepe és a kriptovaluták ügye is. Az előadások valamennyi szakkollégista számára nyitottak voltak.

2024. november 14-én adta át a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Gazdálkodástudományi Bizottsága 2023. évi publikációs nívódíjait. Az elismerésben részesült publikációk között volt a *Predicting consumers’ purchase intention through fast fashion mobile apps: The mediating role of attitude and the moderating role of COVID-19* címet viselő tanulmány, amit Hlédik Erika, a Gazdaságtudományi műhely kabinetvezetője, és alumnusunk, Pop Rebeka-Anna mellett Dan-Cristian Dabija, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem professzora készített.

2024. november 28. és december 1. között a 23. VMTDK „Élő természet-tudományok” szekciójában Papp Daniella (Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely) *Gangliozidok mérésére alkalmas CE-LIF-módszer fejlesztése, validálása és alkalmazása KIR-eredetű sejtvonalakon* című előadásával különdíjat nyert.

Tanulmányok

Benedek Zsuzsánna

„Égbolt” vagy „kalitka”? Gondolatok a nemzeti identitásról

Előzetes, erre irányuló konkrét tudás nélkül is érezhetjük, hogy a nemzeti identitás komplex és sokrétű fogalom, viszont a társadalom tagjai számára legalább annyira meghatározó szerepet játszik, mint amennyire sokoldalú maga a szó. Találkozhatunk vele akár a hétköznapiakban is, például futballmeccsen való szurkoláskor, vagy láthattuk a párizsi olimpia alatt.

A nemzeti identitás „láthatatlan”, tudatosan nem asszociáljuk a mindennapokban, hogy bizonyos ételek, szokások, sőt szófordulatok is ehhez kapcsolódnak, ezeket ennek apropóján sajátítjuk el. Maga a nemzeti identitás önmagában pervazív, épp az ennyire hétköznapiakat átfogó jellege miatt. A körülöttünk lévő épületek, hagyományaink, szokásaink – mind a nemzeti identitás megnyilvánulásai, illetve minden egyúttal annak terméke is.

A meghatározó és átfogó jelleg mellett szól, állapítja meg tanulmányában Martyn Barrett,¹ hogy természetesnek vesszük, hogy mindenki valamely nemzethez tartozik. Példaként megemlíti, hogy amiképpen ismeretlenekkel való találkozáskor feltételezni szoktuk, hogy a személynek voltak/vannak szülei, ugyanígy feltételezzük az egyénnel kapcsolatban valamely nemzethez való tartozását is. Szükség van a nemzeti identitással való foglalkozásra, hiszen a világ élhető felszínein mindenhol nemzetállamokba szerveződött csoportokat találhatunk. Ezen nemzetekre jellemző, hogy területileg egymástól elkülönülnek, nem olvadnak egybe a körülöttük élő többi népcsoporttal.

A modern világban, az eltérő kultúrákhoz tartozók bevándorlásakor is sarkalatos pont az adott nemzet identitásának kérdésköre. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint Nicolas Sarkozy volt francia elnök 2009-es gyűlése, ahol a francia nemzeti identitás meghatározását tűzték ki célul. Továbbá Dánia is

1 Barrett, 2000.

megpróbálkozott azzal, hogy egy – főleg az Európai Unió kívülről érkező bevándorlók számára kifejlesztett – mérőeszközt dolgozzanak ki, amellyel biztosítani tudják a szociális integrációt, toleranciát, demokráciát és a szociális igazságszolgáltatást a más kultúrákból érkező személyek bevándorlása esetén is.² Innen is láthatjuk, hogy a korok változása egyre tudatosabb figyelmet követel meg a nemzeti identitással kapcsolatban, egyre relevánsabb és sürgetőbb annak még pontosabb feltérképezése. Egyrészt mert az evolúció során a nemzetek elkülönülése garantálta biztonságunkat és biztosította hovatartozásunkat, másrészt pedig azért, mert a kultúrák értékrendjeinek eltéréseiből a területi migráció során jelenhetnek meg széthúzásra okot adó nézetkülönbségek, vagy akár konfliktusok.

Mindezen tényezők mellett a nemzeti identitásra nemcsak a fizikai határok meghúzása és az összetartás miatt van szükség, hanem a személyek önmegvalósítása érdekében az is szükséges, hogy megmutathassák képviselt értékeiket. Hanák Péter a nemzeti identitás fontosságát az önreprezentációban látja, vagyis abban, hogy a nemzetek számára kiemelt jelentőségű önmaguk megmutatása. Esszenciális továbbá, hogy láttathassák egyediségüket másokkal vagy akár magával az állammal, illetve hogy ezt képesek is legyenek elfogadtatni a közönséggel.³

Szükséges körbejárnunk a nemzeti identitás előnyeit és hátrányait is, hiszen fokozott hajlam fedezhető fel arra, hogy a nemzeti identitásra objektív igazsággént tekintsenek különböző személyek, mellőzve azt a tény, hogy maga a fogalom ember által kreált, célja pedig – Barrett szerint – egyfajta struktúra biztosítása az együttélés érdekében.⁴ Mint ismeretes, a nemzeti identitás túlzott és szélsőséges hirdetése számos komoly következménnyel járt már a történelem során, így emiatt is kiemelt fontosságú a fogalom vizsgálata és az egészséges attitűd kialakítása.

Jelen tanulmány címe – melyet egy kortárs magyar költő tollából származó idézet inspirált⁵ – szintén eme sarkalatos pontokat kívánja jelképezni: a nemzeti identitás felszabadító és/vagy gúzsba kötő jellegét. A következő alfejezetek célja a nemzeti identitás és az azzal való azonosulás, illetve az ellene szóló érvek felsorakoztatása az eddigi szakirodalom alapján, a teljesség igénye

2 Miller – Ali, 2014.

3 Hanák, 1997.

4 Barrett, 2000.

5 „Ha madarat szeretsz, égbolt legyél, ne kalitka.” Szabó T. Anna: *Senki madara*. Rofusz Kinga rajzaival. Magvető – Vivandra, 2016.

nélkül. Jelen munka jobb és tágabb képet adhat a nemzeti identitás meglétének fontosságáról és/vagy hátrányairól, illetve célja és sikerességének mérőfoka az új gondolatok felszínre kerülése, párbeszéd kialakulása, a kritikus gondolkodás ösztönzése, amelyek mind megteremthetik az esetleges jövőbeni kutatások alapját.

Identitás, csoporttagság és csoportidentitás

Elsősorban érdemes megvizsgálnunk, mit is értünk identitáson, mikor érezzük és/vagy vallhatjuk magunkat egy csoporthoz tartozónak, illetve hogy ez a tagsági státusz milyen tényezőkkel párosul. Az identitással való foglalkozásnak filozófiai alapjai vannak, amelyeket pszichológiailag először Sigmund Freud kezdett el elméletébe beépíteni. Később Erik Erikson volt az, aki ki mondta, hogy az identitás nemcsak egyénileg meghatározott, hanem kollektív és szociális vonatkozásai is vannak. Az identitás teremti meg az interperszonális kapcsolatokban és a csoportok közötti interakciókban a különbséget, az elkülönülő személyiséget és a valahová tartozás érzését egyaránt.⁶ Abraham Maslow korai kutatásai óta tudjuk, hogy a valahová tartozás élménye alapvető emberi szükséglet, amely a megfelelő pszichológiai működéshez elengedhetetlen. A különböző csoportok hivatottak tagjaiknak a „valahová tartozás” érzését szolgáltatni.⁷

Erre a következtetésre jutott László János is könyvében,⁸ amelyben azt állítja, hogy az identitás mint a személyes önazonosság, a folytonosság, a másoktól való elkülönülés és az egyes szociális partnerekkel való azonosság érzése és tudata, nem csak egyéni, de legalább annyira társas folyamatok hatása mellett is formálódik. Hozzáteszi továbbá azt is, hogy identitásunk kialakulásában jelentős az a nézetrendszer – tágabb értelemben valóságkonstrukció –, amelyet saját csoportunkkal közösen dolgozunk ki és tartunk fenn.

A csoportkohézió esetében meghatározóak mindazon élmények és emlékek, melyekben a tagok osztoznak. A csoport története hordozza azokat a tapasztalatokat, amelyeket az elődök átéltek, azokat az értékeket, normákat, amelyeket az idők folyamán kialakítottak. Magába foglalja azokat a célokat, amelyek mentén haladtak, a csoporton kívül és belül megélt viszályokat,

6 Vö. Liu – Turner, 2018.

7 Vö. Gardner – Pickett – Brewer, 2000.

8 László, 2005.

valamint a győzelmek felett érzett örömeket és az esetleges veszteségek utáni fájdalomait. Ezt nevezhetjük a csoport identitásképzőjének.⁹

A szociális identitás elmélete (*Social Identity Theory*) szerint a személyek önértékelésének meghatározója bizonyos csoportok esetében tagságuk, így ez potenciális magyarázat például a kedvező kép fenntartásának szükségességére, a csoport által biztosított identitásteremtés védelmezésére.⁵

Paul D. McClain és munkatársai kutatásukban a csoportidentitás mellett még egy másik elem mérését is hangsúlyozzák a szociális egységek tárgyalásakor: ez a csoporttal kapcsolatos tudatosság (*group consciousness*), amely egy adott csoporton belüli tényező, s amely a csoportok belső ideológiai meggyőződéseit takarja a többi csoporttal összehasonlítva. Az adott csoport hierarchiában elfoglalt helyére, illetve kollektív tevékenységére való rálátást jelenti, hogy ezek miként szolgálják a csoport státuszbeli előrehaladását és érdekeinek képviselését. Vélhetően a szociálisan rétegzett csoportok (például nem, rassz, társadalmi osztály szerinti csoporton belüli kategorizációk) esetében nagyobb a tudatosság is.¹⁰

McClain és munkatársai (2009) ennek nyomán azt is hangsúlyozzák, hogy a csoporttagság, csoportidentitás és -tudatosság egymással össze nem tévesztendő fogalmak. Következtetésük megegyezik az eddig felsorolt elméletekkel, miszerint a csoportidentitás feltételezi a kötődést is az adott csoporthoz, míg maga a tagság nem jelent érzelmi azonosulást.¹¹ A tudatosság és kötődés megteremtésének egyik feltétele lehet a csoporttagság megléte.⁸ A már hivatkozott és széleskörben elfogadott és alkalmazott szociális identitás elmélete egyértelműen ezt jelzi.

Identitás és nemzeti identitás

Az identitás az egyén vagy egy közösség azon jellemvonásait és tulajdonságait jelenti, amelyek lehetővé teszi számukra, hogy azonosuljanak egy adott csoporttal, nemzettel.³ A nemzeti identitás ennek a közösségnek az érzetét adja azáltal, hogy közös történelmi, kulturális, nyelvi és vallási jellemzők alapján alakítja a tagok közösségi tudatát.¹²

9 Fülöp, 2010.

10 McClain et al. 2009.

11 Uo.

12 Smith, 1991.

Benedict Anderson imaginált közösségekre vonatkozó elméletében rámutat, hogy a nemzetek olyan közösségek, amelyek tagjai nem feltétlenül ismerik egymást személyesen, de közös identitást alakítanak ki, amelyet az iskolák, a média és más intézmények segítségével ápolnak.¹³ A nemzeti identitás tehát nem csupán genetikai vagy földrajzi, hanem kulturális, társadalmi és politikai konstrukció is, amely az emberek közötti közös tudatosságot és összetartozást fejezi ki.

A nemzeti identitás kifejezi azt az érzést, hogy az egyén vagy a közösség egy adott nemzethez tartozik, és ezt az összetartozást különböző kulturális és történelmi elemek alapozzák meg. Kognitív szinten megtalálhatók a csoportról, földrajzi elhelyezkedésről, jelképekről, nemzeti emlékekről és hiedelmekről való tudás elemei.¹ Összetartó funkciót tölthetnek be például a történetek, amelyeket a személyek magukról mesélnek: honnan jöttek, milyen ünnepeket, jelentős eseményeket tartanak számon és vallanak a magukénak, közös történelmi emlékezetük, illetve az elképzeléseik a közösséghez tartozásról és annak meghatározó tényezőiről. Érzelmi/affektív szinten a szubjektíven megélt, nemzeti közösséghez tartozás érzése, a társak iránt érzett érzelmek és más ún. szociális érzelmek, mint a büszkeség, a nemzeti szegény és a szülőföldhöz való érzelmi kötődés sorolhatók.¹⁴ Hanák még a viselkedésszintet is megemlíti tanulmányában, amelyet a nemzeti identitással való azonosulás termékeként definiál és „cselekvő lojalitásként” hivatkozik rá.³

Más szavakkal leírva, de hasonló eredményre jutnak Ferenczhalmy Réka és munkatársai is. Ők ágenciaként hivatkoznak a hatékony cselekvőképességre, illetve olyan dimenziókat társítanak hozzá, mint az aktivitás–passzivitás, illetve az intenció–kényszer perspektívái.¹⁵ Fontos a viselkedésben megnyilvánuló szerepet hangsúlyoznunk, hiszen önmagában a vallott és az impliciten megjelenő nemzeti identitással való azonosulás jelei valószínűleg nem befolyásolják a hétköznapiakat, habár a viselkedésbeli jegyek előrejelzik a belső meggyőződéseket, hiedelmeket is, amelyek ezáltal vizsgálhatóvá és megérthetővé válnak.

13 Anderson, 2016.

14 Barrett, 2000; Hanák, 1997.

15 Ferenczhalmy – Szalai – László, 2011.

Nemzeti identitástudat az életkor függvényében

Az elmúlt negyven évben megnőtt azon kutatások száma, amelyek a gyermekek nemzeti identitás-fogalmának kialakítását, illetve a csoporton belüli és csoporton kívüli személyekhez fűződő viszonyulásukat, attitűdjüket vizsgálják. Ennek ellenére nehéz találnunk olyan egységes fejlődési modellt, amely jól magyarázná a felvetett problémakört.¹⁶

A nemzeti identitás kialakulását gyerekeknél és tinédzsereknél vizsgálva Barrett azt találta, hogy a gyerekek öt éves korukra képesek lesznek saját nemzetükről és az ahhoz való tartozásról beszélni. Továbbá öt és tizenegy éves kor között ők is elkezdeneek egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítani nemzeti identitásuknak, illetve önmagukat egyre hasonlóbbnak kezdik látni a nemzeti „típushoz”. Az ötéves gyerekek gyakran sokkal pozitívabban látják a saját csoportjukhoz tartozókat, mint az idegeneket. Viszont, amint tudatosítják a saját csoportjukba tartozó személyek közötti különbségeket és negatív tulajdonságait, úgy ezzel párhuzamosan megváltozik az is, hogy mennyire kedvezően látják saját csoportjukat. Tehát a gyermekek előítéletessége feltételezhetően csökkenni fog az idő múlásával, a kamaszkor közeledtével. Illetve öt és tizenegy éves kor között nő a nemzethez kapcsolódó földrajzi tudásuk, amely pozitívan korrelál a nemzeti identitás érzésével. Nemzeteken átívelő kutatás során megállapítható volt, hogy a csoporttagok iránt érzett favoritizmus életkori sajátosság – minél fiatalabb a gyermek, annál erősebben favorizál saját csoportjával –, viszont tinédzserkorban ez már kulturálisan befolyásoltabbá válik.¹⁷

Barrett következtetése az, hogy a nemzeti identitás kialakulása nem csak a kognitív változások, hanem a szociális befolyás által is alakítható,¹⁸ tehát a szociokulturális közeg (nevelés) is hatással van a gyermekek nemzeti identitással való azonosulására,¹⁹ és csak egy későbbi életszakaszban kap meghatározóbb jelleget.

Egy ennek valamelyest ellentmondó, de más tényezőket is beemelő kutatás eredményei szerint – hattól tizenkét éves korú gyerekek vizsgálata során – az életkornak nem volt befolyása a nemzeti identitás fejlődésére, viszont nem

16 Mertan, 2011.

17 Barrett, 2000.

18 Uo.

19 Maddens – Billiet – Beerten, 2000.

befolyásolta a viszonyulást. Cipruson élő török gyerekek mintáján kimutatták például, hogy a lányok jobban azonosultak nemzeti identitásukkal, továbbá körükben nagyobb, saját csoportjuk felé irányuló szeretet jelent meg, illetve több negatív attitűd a csoporton kívülre eső ellenségekkel szemben.²⁰

Hazai mintán ennek ellentétére hivatkozik Szoboszlai Katalin, vagyis a fiúkat előítéletesebbeknek találták, mint a lányokat. A hivatkozott tanulmányban arra is következtetnek, hogy a fiatalok előítéletességét tekintve meghatározó hatása van a családnak, vagyis a szülők például a kisebbségekről alkotott véleménye jelentős befolyásoló erővel bír a felnövekvő generáció esetében.²⁰ Ez Barrett érvét erősíti, miszerint a nemzeti identitástudat nevelés hatására is formálódik.²¹

Mindezen ellentmondások nyomatékosítják a nemzeti identitás vizsgálatának szükségességét.

A nemzeti identitás mint „égbolt”

Jelen tanulmányban részletesen ismertetem Francis Fukuyama 2018-as cikkét, amely meghatározó a nemzeti identitás fontossága megítélésének kérdésében.²² Érvei alapján végigveszem, hogy miért fontos a nemzeti identitás, árnyalva mindezt más szerzőktől származó érvekkel és ellenérvekkel is.

Fukuyama elsősorban a fizikai biztonságra, mint a nemzeti identitás által biztosított jelenségre hivatkozik. Szerinte a nemzeti identitás nélkül polgárháborúk keletkeznek az eltérő nézőpontok miatt, ami nemzetek összeomlásába torkollhat. Történelmi példaként az Osztrák–Magyar Monarchiára hivatkozik, hiszen a diverzitás miatt politikailag jobban megosztott egységekben valószínűbbek a konfliktusok, mint egy kevésbé heterogén közegben. A nagyobb politikai egységek erősebbek, mint kisebb társaik, így integritásuk ezen következtetés szerint nagyobb védelemnek örvendhet. Nemzetközi szintén is valószínűleg erősebb és nagyobb benyomást tehet egy, a nemzeti identitás összetartó ereje miatt erős sugárzó, egységes nemzet.

Fukuyama társadalomra vonatkozó érve több szociális dinamikát érint, amelyből majd következtethetünk egyfajta oda-vissza hatás jelenlétére a nem-

20 Szoboszlai, 2008.

21 Barrett, 2000.

22 Fukuyama, 2018.

zeti identitás esetében. A szerző először a hierarchia felső szintjét említi, vagyis a hatalom képviselőinek viselkedésben, a kormányzás minőségében való alakulását az identitástudat fényében. A kormányzás minőségén olyan folyamatokat ért, amelyek hatással vannak az adott állambeli korrupció mértékére is. Magyarázata szerint azon hatalmon lévő, javak elosztásáért felelős személyek, akik nemzeti identitásuk tudatában vannak és azonosulnak annak gazdaságos céljaival, kevesebb önérdektől vezérelt cselekvést hajtanak végre, így jobban tudják szolgálni a szélesebb közösség érdekeit.

A nemzeti identitás szerepe a politikai stabilitás biztosításában is fontos. Egyrészt meghatározó a politikai szereplők viszonyulása a nemzeti érdekekhez, hiszen amennyiben ők a közösség érdekeiért felelősséget vállalnak, úgy a polgárok is hozzájárulnak a stabilitáshoz. Így kijelenthetjük, hogy nem csak a politikai szereplők, hanem az ország állampolgárainak a nemzeti identitással való azonosulása is fontos, hiszen ahogy elvárjuk a hatalmon lévő személyektől a közösség érdekeiért való felelősségvállalást, úgy a közösséget meghatározó egyének hozzájárulásai is fontosak. Amikor az állampolgárok azonosulnak egy közös nemzettel, akkor hajlandóak támogatni azokat a politikai rendszereket, amelyek képviselik az ő érdekeiket és értékeiket. A nemzeti identitás így közvetve hozzájárulhat a politikai rendszerek legitimációjához, mivel a polgárok hajlamosabbak elfogadni a közösség szabályait és normáit, ha úgy érzik, hogy azok a nemzeti identitásukhoz illeszkednek.²³

Fukuyama, még mindig az elemzett cikkében, kiemeli a munkát mint a saját nemzetbe vetett bizalom és büszkeség eredményét, hiszen a közös jólét elérése az egyéneket személyenként is motiválja. A szerző összehasonlításként Japánt, Kínát és Dél-Koreát említi, szemben a Közel-Kelettel és Latin-Amerikával. A már említett bizalom nemcsak a munka befektetése esetén meghatározó, hanem az íratlan normák és a közös értékek tekintetében is fontos, de fontos a kereskedelem és a segítségnyújtás során is: ha a nemzet állampolgárai erős nemzeti identitástudattal rendelkeznek, akkor valószínűleg jobban hisznek egymásban is, így facilitálva a javak egymás közötti, igények szerinti, megfelelő elosztását.²⁴

Svédország példája alapján a nemzeti identitás a rászorulókon való segítségnyújtást is befolyásolja. A hátrányban lévő, de identitásukban azonos egyének jobb támogatási rendszereknek örvendhettek, hiszen a „kibővített család”

23 Gellner, 1983.

24 Miller – Ali, 2014.

elképzelés miatt önzetlenebbül segítettek egymásnak a nemzet tagjai. Ezt az érvet erősíti meg Anthony D. Smith is, aki támogatja, hogy a nemzeti identitásra mint összetartozás-érzetet erősítő tényezőre tekintsünk. D. Smith egy általánosabb példával él a társadalmi kohéziós szerepre való utaláskor: szerinte ennek a társadalmi összefogás-jellege olyan krízishelyzetekben nyilvánulhat meg, mint a háborúk vagy a természeti katasztrófák.²⁵

Fukuyama ismertetett munkájának utolsó érve a nemzeti identitás mellett maga a liberális demokrácia lehetővé tétele azáltal, hogy az államba vetett bizalom miatt a személyek impliciten lemondanak bizonyos jogaikról a közösségi jogok és a nemzet globális előrehaladása érdekében. Ha a személyek nem érzik, hogy ugyanazon rendszer elemei, nem valószínű, hogy valaha motiváltak lesznek együtt, egységesen létezni, mint rendszer.

Fent írtam arról, hogy a nemzeti identitás megteremtéséhez a közös, látható (például zászló, épületek, viselet) és láthatatlan (például himnusz, történetek, hiedelmek) örökségek megléte egyaránt fontos és összetartó erővel bírhat. Viszont Homi K. Bhabha felhívja a figyelmet, hogy a tudatosított nemzeti identitással való azonosulás segít ezen javaknak és örökségeknek a továbbadásában is, tehát a nemzeti identitás szoros kapcsolatban áll a kulturális örökség megőrzésével is. A közös kultúra, nyelv, vallás és hagyományok fenntartása nemcsak a társadalmi összetartozás érzését erősítheti (ezáltal hozzájárulva, hogy a már említett érvek a gyakorlatban is helytállóak legyenek), hanem biztosítja, hogy a jövő generációi is kapcsolatban álljanak a múlt értékeivel.²⁶ A nemzeti identitás a továbbadás révén megőrzi a helyi tradíciók fontosságát, miközben hozzájárul a kulturális sokszínűséghez is. Ahogy Barrett fogalmaz: a nemzetek nem feltétlenül asszimilálódnak, ha területileg érintkeznek a határok.²⁷

A globalizáció miatti aggodalmak tartalmazzák az olyan vélekedéseket, miszerint a nemzeti identitás tárgytalanná válik a nemzetek közötti határok elmosódásával, így kulturálisan egyre kevésbé lesz domináns a jelenléte, hiszen a világ egyre inkább egységesedni fog. Viszont a nemzeti identitás ebben az új kontextusban fontos szerepet játszhat, segíthet az embereknek fenntartani saját kulturális egyediségüket és identitásukat a globális hatásokkal szemben. Egyes szakértők szerint a globalizáció nem feltétlenül a nemzeti identitás elvesztését, hanem inkább annak új formájú megélését jelenti, amely

²⁵ Smith, 1991.

²⁶ Bhabha, 2012.

²⁷ Barrett, 2000.

egyesíti a helyi értékeket a globális trendekkel.²⁸ Más értelmezések alapján a nemzeti identitás részét képezi az is, ahogyan a kultúrák közötti interakció és adaptáció zajlik, tehát nem jelenthető ki, hogy már most létezne egységes forgatókönyv a nemzetek asszimilációjára vonatkozóan.

A nemzeti identitás mint „kalitka”

A nemzetállamok megjelenése és a nemzetállam fogalmának ma ismert jelentése a felvilágosodás kora óta alakult ki, illetve az útlevelek és határellenőrzések is a modernitás találmányai. A nemzeti identitás a modernitáson belül főleg a nacionalista felfogás terméke, egy ideológián alapuló politikai és társadalmi mozgalom. A modern nacionalizmus közvetlen politikai terméke a nemzetállam, amelynek fontos elemeként jelenik meg a nemzeti identitás, kiegészülve a nemzetállami rendszerrel.²⁹ Ezek alapján a nemzeti identitás későbbi fogalom, nem pedig az emberi evolúcióra visszanyúló jelentéskör.

Egy másik, a nemzeti identitás ellen szóló érv a már taglalt globalizációhoz kapcsolódik, vagyis hogy emiatt a nemzeti identitások megléte és szerepe háttérbe szorulóban van, mivel egyre inkább megjelenik a „globális polgárság”. Így egy személy nem csak egy adott országhoz, hanem a világ többi részéhez is kapcsolódhat egy időben. Az internet és a közösségi média nemcsak magát az identitás fenntartását és a közösséggel való kapcsolódást teheti lehetővé, hanem ellentétes esetben az identitás több, kulturális és nemzetközi kereten keresztül alakíthatóságát előlegezi meg. A nemzeti identitás túlzott hangsúlyozása vezethet nacionalista vagy xenofób politikai megnyilvánulásokhoz, amelyek elkülöníthetik az embereket és konfliktusokat generálhatnak. A nemzeti identitás szélsőséges formái gyakran idegengyűlölethez, diszkriminációhoz és politikai megosztottsághoz vezetnek, ami a társadalmat polarizálttá teheti. A területileg, de nemzetileg nem egységes Jugoszlávia esetén például a sok nemzet eltérő nemzeti identitása és az ahhoz fűződő intenzív érzelmek is hozzájárulhattak az állam felbomlásához.³⁰

A nemzeti identitás meglétét nagyon sokszor azonosnak tekintik az állampolgárok politikai véleményének azonosságával, például az olyan témákat

28 Held – McGrew, 2007.

29 Barrett, 2000.

30 Uo.

illetően, amilyen a bevándorlás. Viszont néhány esetben az identitástudatokban való eltérés miatt, az inter- és intraperszonális ambivalencia által ez a vélt stabilitás felborulhat. Tanulmányukban Emmy Lindstam és munkatársai amellett érvelnek, hogy ha egy egyén nemzeti identitása eltér az állam többi tagjától, akkor a heterogén vélemények megronthatják a nemzeti identitás meglététől várt közösség-szervező erőt.³¹ A különböző nemzetek esetében hasonló lehet a skálák által mérhető nemzeti identitás mértéke, viszont eltérhet, hogy identitásuk mely elemét hangsúlyozzák.³²

Az állampolgári és etnikulturális identitások között is tehetők különbségek, melyek szimultán felbukkanása egy adott embercsoport esetén közösségen belüli konfliktusokat szülhet, mégpedig az olyan témák esetén, mint például a bevándorlás, ami komoly belharcokhoz vezethet. E két koncepcióval összefüggő viselkedés eltéréseiből fakad, hogy az etnikulturális elveket valló személyek a bevándorlókra „kivülállókként” tekintenek, míg az állampolgári viszonyulásra sokkal humanitáriusabb normák jellemzők. Ez alapján láthatjuk a konfliktusok forrását és Németország példáján keresztül meg is érthetjük az eltéréseket.³³

Ez a meglátás árnyalja a Fukuyama sokat emlegetett tanulmányában³⁴ szereplő érvet a fizikai biztonság és összetartás esetében, hiszen ez csak akkor lenne igaz a valóságban, ha a nemzetközösség minden egyes tagja ugyanazon elveket vallja. Lindstam és munkatársai cikkükben – korábbi kutatásokra hivatkozva – kijelentik, hogy ez a valóságban azért sem reális forgatókönyv, mert általában egy személy esetében mindkét nézőpont megjelenhet, esetleg egyik vagy másik felé eltolódhat a véleménye, de alapvetően nem vagy-vagy-viszonyban szükséges gondolkodnunk.³⁵ Tehát egyfajta egységes nemzeti identitás-definícióról érdemes beszélnünk, ha Fukuyama érvének teret kívánunk adni.

Alátámasztja a nemzeti identitás – akár csak egy adott nemzeten belül is megjelenő – fluktuáló jellegét Shawn T. Thelen és Earl D. Honeycutt tanulmánya is, melyben Oroszországban végzett, kohorszok közötti kutatás alapján kimutatták, hogy egy népcsoport esetében a generációk között is eltérhet a nemzeti identitásról való vélekedés. Ez az eltérés lehet mennyiségi, vagyis

31 Lindstam – Mader – Schoen, 2019.

32 Thelen – Honeycutt, 2004.

33 Lindstam – Mader – Schoen, 2019; Thelen – Honeycutt, 2004.

34 Fukuyama, 2018.

35 Lindstam – Mader – Schoen, 2019.

például a fiatalabb személyek közül kevesebben azonosulnak a nemzeti identitással; illetve lehet minőségi, vagyis a generációk között eltérő vélemény lehet arról, hogy mi határozza meg jobban a nemzetet, például az épített örökség vagy a történelmi előzmények (ez befolyásolhatja, hogy mely értékeket fognak megőrizni és továbbadni). Továbbá a kutatók hangsúlyozzák, hogy az országok pillanatnyi államformája, illetve a zeitgeist (korszellem) is befolyásolhatja a nemzeti identitásról való vélekedéseket, valamint egyik meghatározó tényezője lehet a generációk közötti eltéréseknek is.³⁶

Egy másik fontos esettanulmány Spanyolország, Nagy-Britannia és Belgium példáján keresztül árnyalja a nemzeti identitás egységes jellegét, ebből fakadóan a társadalmi kérdésekben való kizárólagosságát. Bart Maddens és társai felhívják a figyelmet az olyan kettős nemzeti identitások jelenlétére, amelyek Spanyolországban a katalánoknál, illetve Nagy-Britanniában a skótoknál jelentkeznek. Ezen nemzetek példaként szolgálnak arra, hogy bár mindkét nemzeti identitás fellelhető (a skótok vallhatják magukat egyidőben briteknek is), mégis a személyek egy, a nagyobb nemzet alá sorolható identitás megvédésére törekedhetnek. A nemzeti identitások közötti konfliktus feloldását a szerzők a többszörös nemzeti identitásban látják, vagyis hogy a nemzeti identitás(ok)nak nem szükséges ellentétessé lenni(ük) vagy nem szükséges az(oka)t ellentétesséként kezelnünk, hanem többszörös nemzeti identitásról is beszélhetünk.³⁷

Az összképet tovább árnyalja az a problémakör, amelyet Belgium esete vet fel, ahol kimutatható volt, hogy az ország területén élő flamandok és vallonok között eltérés tapasztalható az idegenekkel szembeni attitűdben attól függően, hogy mely népcsoporthoz tartozik az illető, és mennyire azonosul a különböző identitásokkal. Azok a flamandok, akik nagymértékben azonosultak a flamand identitással, ellenségesebben viselkednek az idegenekkel szemben, míg az erős belga identitás kedvezőbb viszonyulást jelzett. A vallon területeken ennek ellentétje volt meghatározó, vagyis az erős vallon identitás idegenekkel szembeni befogadást feltételezett, míg az erős belga nemzeti identitás több elutasítást jelentett az idegenekkel szemben.³⁸

Ugyanezen kutatók arra jutottak, hogy az ilyen nemzeti és „szub-nemzeti” identitások egy skálán értelmezhetők, és a személyek az adott helyzettől függően fogják közelebb sorolni magukat az ország vagy a saját kisebbségük

36 Thelen – Honeycutt, 2004.

37 Maddens – Billiet – Beerten, 2000.

38 Uo.

nemzeti identitásához. Minél jobban azonosul egy adott személy országa nemzetének identitásával, annál jobban elutasítja majd az idegeneket, ezáltal növelve az észlelt távolságot és különbséget. Ez megerősíti azt az elméletet, miszerint a személyek alapvető pszichológiai szükséglete a valahová tartozás, és az, hogy saját csoportjukat kedvezően lássák. Ennek nyomán Maddens és társai felhívják a figyelmet arra is, hogy ezen szükségletek kielégítéséhez az idegenekkel szembeni hosztilis magatartás nem feltétel, sőt a csoportidentitás bármilyen külső, más tulajdonságokkal rendelkező csoport jelenléte nélkül is kialakulhat.³⁹

Nemzeti identitás és jövő

Thelen és Honeycutt szerint a nemzetek nemzeti identitásának megismerése által előrejelzést kapunk a jövőre nézve például arra vonatkozólag, hogy a globális gazdaságba hogyan és mennyire fog integrálódni az adott ország. A fogyasztói etnocentrizmus a túlzott mértékű nemzeti identitás gazdasági hozadéka, amely a javak korlátozott fogyasztását vonja maga után, vagyis a helyi termékek túlzott előnyben részesítését, szemben a globális érdekekkel, az importált termékek megvételével. A kutatók Oroszország példáján keresztül ismertetik, hogy az éppen változásokon keresztül menő időszak alatt drasztikus eltérések várhatók az életvitel és gazdasági jólét, a biztonság és politikai biztonság esetén is. Így ezen jellemzők megváltoztathatják a célcsoport preferenciáit, amikor is nemzeti identitást jelképező/reklámozó eladásokról van szó. Ezért javallott mérőeszközöket használni és felmérni az aktuális nép és generáció nemzeti identitással való jellemezhetőségének mértékét. Ennek nyomán a szerzők óva intenek az általánosításoktól.⁴⁰

A nemzeti identitás jövőbeni viselkedésben megnyilvánuló hatásával kapcsolatban megemlíteném végül Wendy J. Bailey és Andrew Spicer tanulmányát, akik amerikai és orosz származású személyekkel végzett kutatásuk során azt találták, hogy amikor saját nemzetük érdekeit kellett képviseljük nemzetközi üzletkötéskor, viselkedésüket a személyek etikusabbnak látták saját nemzetük („helyi”) normáihoz viszonyítva, tehát nemzeti identitásuk ekkor jobban vezérelte őket döntésükben. Továbbá amikor üzletkötéskor általá-

39 Uo.

40 Thelen – Honeycutt, 2004.

nosabb emberi normákra („hipernormákra”) hivatkoztak, akkor az amerikai és az orosz személyek etikailag ugyanúgy becsülték meg a viselkedésük és eredményük etikusságát, tehát ekkor a nemzeti érdekek kizárólagossága háttérbe szorult.⁴¹

Ebből arra következtetnek a szerzők, hogy általánosabb emberi normák meghatározása által több nemzet, különböző nemzeti identitással rendelkező lakosok együttélése biztosítható. Tehát a nemzeti identitások a generalizált normák által elmosódottabbakká válhatnak, ezzel csökkentve az azok közötti eltérésekből származó konfliktusokat. További kutatások tárgya lehet, hogy globálisan mennyire kivitelezhető egy ilyen össznorma-rendszer megfogalmazása. A kérdés továbbá nem az, hogy mennyiben számít a nemzeti identitás például gazdasági döntésekkor, hanem hogy mikor releváns a megléte.

Összegzés

Jelen tanulmány implicit célja az, hogy számos nézőpont felsorakoztatásával a vizsgált fogalom szélesebb spektrumára nyújtson rálátást és értelmezési keretet. Továbbá az eddigi elméletek alapján számos, jelenleg is gyakran elhangzó kijelentést kérdőjelezhetünk meg mind a közigazgatás, mind pedig a gazdasági vagy együttélési szempontok mentén, illetve ha például a népcsoportok egymáshoz fűződő szolidaritása a javak kedvezőbb elosztását is feltételezi, vagy a kormányzás során valóban a nemzeti identitás járul hozzá a korrupció csökkenéséhez, akkor kritikusabban elgondolkodhatunk a valóság versus szakirodalom ellentmondásain. A felsorolt fejlődépszichológiai tanulmányok megléte és eredményeik azt sugallják, hogy a nemzeti identitás nem időben állandó jellemző, hanem folyamatos „párbeszédben” áll a környezettel, sőt mi több, a korszellelem, az adott nép éppen átélt konfliktusai, hagyományai, a tágabb globális világrenddel való érintkezési felületek mind formálólólag hatnak rá.

A feltételezhető másik véglet a nemzeti identitás teljes eltörlése lenne, hiszen akkor az evolúció óta fennálló csoporthoz tartozás igénye sérülne az egyes személyeknél. Mint ahogy kevés esetben érdemes fekete-fehérben gondolkodnunk, úgy itt sem juthatunk abszolút, tehát megváltoztathatatlan végkövetkeztetésre. Néhány javaslat erejéig felvillan, hogy több(féle) nemzeti

41 Bailey – Spicer, 2007.

identitással rendelkező személy miként tudna megfelelő közös döntéseket hozni eltérő szokás-, hiedelem- és értékrendszer mellett. További kutatási irány lehet ezen különbözőségek összehangolásának módszere, illetve egy standardizált mérőeszköz kidolgozása a téma tudományos értelmezhetősége érdekében. Összességében a nemzeti identitás „kalitka” (bezáró) vagy „ég-bolt” (szabaddá tevő) jellegét az határozza meg, hogy mi, az adott népcsoport tagjai, hogyan gondolkodunk a másikról. Jelen dolgozat motivációt és alapot adhat ahhoz, hogy a „kalitka” ajtaja egyre többször nyíljon ki.

Felhasznált irodalom

Anderson, Benedict (2016): *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London – New York, Verso.

Bailey, Wendy – Spicer, Andrew (2007): When does national identity matter? Convergence and divergence in international business ethics. *Academy of Management Journal* 50. évf., 6. sz., 1462–1480.

DOI: 10.5465/amj.2007.28225989

Barrett, Martyn (2000): *The development of national identity in childhood and adolescence*. University of Surrey, 22.03.2000.

<https://openresearch.surrey.ac.uk/esploro/outputs/other/The-development-of-national-identity-in/99515970002346>

Bhabha, Homi K. (2012): *The location of culture*. London, Routledge.

DOI: 10.4324/9780203820551

Ferenczhalmy Réka – Szalai Katalin – László János (2011): Az ágencia szerepe történelmi szövegekben a nemzeti identitás szempontjából. *Pszichológia* 31. évf., 1. sz., 35–46.

DOI: 10.1556/pszicho.31.2011.1.4

Fukuyama, Francis (2018): Why National Identity Matters. *Journal of Democracy* 29. évf., 4. sz., 5–15.

DOI: 10.1353/jod.2018.0058

Fülöp, Éva (2010): *A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Doktori Iskola.

- Gardner, Wendi L. – Pickett, Cynthia L. – Brewer, Marilynn B. (2000): Social Exclusion and Selective Memory: How the Need to Belong Influences Memory for Social Events. *Personality and Social Psychology Bulletin* 26. évf., 4. sz., 486–496.
DOI: 10.1177/0146167200266007
- Gellner, Ernst (1983): *Nations and Nationalism*. Cornell University Press.
- Hanák Péter (1997): A nemzeti identitás konstrukciója és problémái. *Múlt és Jövő* 2. sz., 4–7.
- Held, David – McGrew, Anthony (2007): *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Polity Press.
- László János (2005): *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába. Pszichológiai horizont* 3. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Lindstam, Emmy – Mader, Matthias – Schoen, Harald (2019): Conceptions of National Identity and Ambivalence towards Immigration. *British Journal of Political Science* 51. évf., 1. sz., 93–114.
DOI: 10.1017/s0007123418000522
- Liu, Qiang – Turner, David (2018): Identity and national identity. *Educational Philosophy and Theory* 50. évf., 12. sz., 1080–1088.
DOI: 10.1080/00131857.2018.1434076
- Maddens, Bart – Billiet, Jaak – Beerten, Roeland (2000): National identity and the attitude towards foreigners in multi-national states: The case of Belgium. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26. évf., 1. sz., 45–60.
DOI: 10.1080/136918300115633
- McClain, Paula D. – Johnson Carew, Jessica D. – Walton, Eugene – Watts, Candis S. (2009): Group membership, group identity, and group consciousness: Measures of racial identity in American politics? *Annual Review of Political Science* 12. évf., 1. sz., 471–485.
- Mertan, Biran Emete (2011): Children’s perception of national identity and in-group/out-group attitudes: Turkish-Cypriot school children. *European Journal of Developmental Psychology* 8. évf., 1. sz., 74–86.
- Miller, David – Ali, Sundas (2014): Testing the national identity argument. *European Political Science Review* 6. évf., 2. sz., 237–259.
DOI: 10.1017/S1755773913000088
- Smith, Anthony D. (1991): *National Identity*. University of Nevada Press.

Szoboszlai, Katalin (2008): Az ifjúság szocializációjának jellemzői alulnézetben: Identitás és előítélet jellemzői fiataloknál. *Szociológiai Szemle* 2. sz., 197–200.

Thelen, Shawn T. – Honeycutt, Earl D. (2004): Assessing National Identity in Russia between Generations using the National Identity Scale. *Journal of International Marketing* 12. évf., 2. sz., 58–81.

DOI: 10.1509/jimk.12.2.58.32900

Böződi Adrienn

A közigazgatás digitalizációja: Észtország, Magyarország és Románia példája

A közigazgatás digitalizációja világszerte alapvető reformfolyamat, amelyet különböző nemzetközi és regionális szervezetek is támogatnak. Az Európai Unió kulcsfontosságú szerepet játszik ebben, és számos kezdeményezést indított a tagállamok digitális fejlődésének ösztönzésére, különösen az e-kormányzat (e-government) keretében: „Az e-kormányzat, még tágabban az e-közigazgatás nemcsak a korszerű technológia bevezetését jelenti a közszolgáltatásokban, hanem a rendelkezésre álló erőforrások tudatos felhasználását is, mindezek által jobb és hatékonyabb közszolgáltatást.”¹

Az e-kormányzat célja, hogy a közigazgatási szolgáltatásokat digitális eszközök segítségével hatékonyabbá, hozzáférhetőbbé és átláthatóbbá tegye. A globális élvonalban említhető például Észtország, amely a világ egyik legfejlettebb digitális közigazgatási rendszerével rendelkezik. Az észt modell alapvetően átalakította a közigazgatás működését, és olyan innovatív megoldásokat vezetett be, mint az elektronikus személyazonosítás, a digitális aláírás, valamint az online közigazgatási szolgáltatások széleskörű elérhetősége.²

A tanulmányban elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mit is értünk valójában a közigazgatás digitalizálásán. A terület ily módon való modernizálása a törvények által szabályozott átalakulási folyamat az állami szolgáltatások hatékonyabbá, hozzáférhetőbbé és átláthatóbbá tétele érdekében a közigazgatásban résztvevő fizikai és jogi személyek számára. Ez magába foglalja az informatikai rendszerek bevezetését, az adatkezelési eljárások javítását, valamint az elektronikus kommunikáció és ügyintézés elterjedését.

1 Fenyvesi, 2010: 92.

2 Kattel – Mergel, 2019.

Miért van szükség a digitalizációra?

A közigazgatás digitalizálásának első és egyik legfontosabb célja a bürokrácia csökkentése. A kevesebb adminisztratív lépcső egyértelműbbé és átláthatóbbá teszi a folyamatokat, csökkentve a korrupció és a visszaélések lehetőségét. Az átláthatóság rendszerezettséghez vezet, könnyebb nyomon követni az eljárások menetét, így az állampolgárok és a vállalatok nagyobb bizalommal fordulhatnak az intézmények felé. A digitális rendszerek bevezetésével a papíralapú ügyintézés drámai csökkenése várható, ami nem csak az anyagi kiadásokra, hanem az emberi erőforrások hatékonyságára is kedvezően hat. A digitális rendszerek gyorsítják a munkafolyamatokat, csökkentik a hibák lehetőségét és minimalizálják az ismétlődő feladatokat, ezáltal javítják az ügyintézés minőségét, miközben kevesebb munkaórát igényelnek. Az automatikus adatfeldolgozás és az online elérhető szolgáltatások révén a közigazgatás fenn tartásának költségei jelentősen csökkennek, mivel a rendszeres irodai kiadások (pl. a nyomtatás, postázás, valamint a fizikai infrastruktúra karbantartása) minimálisra csökkenthetők.

Romániában is megkezdődött a bürokrácia csökkentésének folyamata, amelyet az EU eIDAS rendelete³ is támogat. Ennek eredményeként több jogszabály lépett hatályba, amelyek egyszerűsítik az eljárásokat: például előírják, hogy magánszemélyektől nem szükséges eredeti okiratok másolatát bekérni, ha az érintett hozzájárulásával az adott intézmény elektronikus formában közvetlenül beszerezheti azokat a kibocsátótól.⁴

A digitalizáció kezdetei a közigazgatásban

A közigazgatás digitalizációjának történelmi alakulása mély gyökerekkel rendelkezik, és szorosan összefügg a jogi és adminisztratív rendszerek folyamatos fejlődésével. A múltbeli közigazgatási rendszerek és az adatok hiteles kezelésének igénye képezi a modern elektronikus közigazgatás alapjait.

3 Az Európai Parlament és a Tanács 2014/910. rendelete (2014. július 23.) a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (ld. <http://data.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj>).

4 Vajda, 2024.

A kezdetek visszanyúlnak a „hiteles helyek” intézményéhez, amelyek a középkorban a jogi dokumentumok és ügyletek hitelesítésére szolgáltak. Ezek az intézmények, például egyházi vagy világi hatóságok által működtetett hivatalok, kulcsszerepet játszottak abban, hogy a polgárok biztonságos és megbízható módon igazolhassák jogi ügyeiket, szerződéseiket és tulajdonjogukat. A hiteles helyek a középkori Magyarországon és Erdélyben is fontos szereplői voltak a jogéletnek, és nélkülözhetetlenek voltak a bizalom fenntartásában a jogi ügyintézésben.

A 19. század végére és a 20. század elejére a közigazgatás központosítása és modernizálása került előtérbe. A papíralapú dokumentumkezelés dominált, de a hatékonyság és az adminisztratív rendszerek bonyolultsága egyre nagyobb kihívást jelentett. Az információs technológia fejlődése a 20. század közepén hozta meg az első jelentős változásokat. A számítástechnika és az elektronikus adatfeldolgozás megjelenésével a közigazgatási rendszerek elkezdtek átalakulni, és lehetőség nyílt az adminisztratív folyamatok digitalizálására. Ez a folyamat ekkor még kezdetleges volt, de megteremtette a későbbi digitális közigazgatás alapjait.

A 1980-as és 1990-es évek információs forradalma eredményezte az elektronikus közigazgatás első igazi megnyilvánulásait. Az internet, a számítógépek széleskörű elterjedése és a globális kommunikációs hálózatok létrejötte új korszakot nyitott a közigazgatás számára is. Az elektronikus dokumentumkezelés, az online szolgáltatások és az adatbázisok központosított kezelése lehetőséget adott arra, hogy az adminisztratív folyamatok egyre inkább digitalizálódjanak. Az állami szolgáltatások egy része elkezdett átalakulni olyan formába, ahol az állampolgárok online nyújthattak be dokumentumokat, kérhettek információt vagy intézhették ügyes-bajos dolgaikat.

Az ezredfordulóval az elektronikus közigazgatás (e-közigazgatás) fogalma teljes mértékben beépült a közigazgatási gyakorlatba. Az e-közigazgatás célja az volt, hogy a közigazgatási szolgáltatásokat gyorsabbá, átláthatóbbá és hozzáférhetőbbé tegye mind az állampolgárok, mind a vállalkozások számára. A digitális megoldások révén az állami hivatalok ügyintézése egyre inkább online platformokon történt, lehetővé téve a papíralapú rendszerek fokozatos felszámolását. Az online ügyintézés széleskörűvé válása nem csupán egyszerűsítette a hivatalos eljárásokat, hanem új szintre emelte a szolgáltatásokat is, mivel az ügyfelek közvetlen hozzáférést kaptak az információkhoz, dokumentumokhoz és nyilvántartásokhoz.

A 21. század első évtizedeiben az e-közigazgatás tovább fejlődött, és a digitális állam koncepciójának részeként átfogóbb rendszerek jöttek létre. Az elekt-

ronikus ügyintézés elérte a legfontosabb közigazgatási területeket, beleértve az adózást, a társadalombiztosítást, az egészségügyi rendszereket és a jogi ügyintézés is. Az új rendszerek lehetőséget adtak arra, hogy az állampolgárok bárhol, bármikor intézhessék hivatalos ügyeiket anélkül, hogy fizikailag meg kellene jelenniük egy hivatalban. Ezzel párhuzamosan a közigazgatás hatékonysága is jelentősen megnőtt, mivel a digitális technológia gyorsabb és pontosabb adatfeldolgozást tett lehetővé.

A közigazgatás digitalizációjával új kihívások is megjelentek, különösen az adatbiztonság és a kiberbiztonság terén. Az állampolgárok személyes adatainak védelme, valamint a kritikus infrastruktúrák biztonsága kiemelt figyelmet kapott, különösen az EU-szintű szabályozások, mint a GDPR⁵ és a NIS2-irányelv⁶ bevezetésével. A digitális közigazgatás kiépítése tehát nem csupán technológiai innovációt jelentett, hanem új típusú felkészültséget is igényelt a biztonsági kihívásokkal szemben. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy bár az Európai Unió törekszik a digitális szolgáltatások és az elektronikus ügyintézés elérhetőségének javítására a tagállamokban, például az egységes digitális kapuról szóló rendelettel⁷ nem ír elő olyan kötelező érvényű jogszabályt, amely kötelezővé tenné a magánszemélyek számára az elektronikus ügyintézés. A tagállamok saját hatáskörükben dönthetnek arról, hogy milyen mértékben és milyen feltételekkel teszik kötelezővé vagy választhatóvá az elektronikus kapcsolattartást polgáraik számára. Példa erre a magyarországi szabályozás, ahol a digitális államról és a digitális szolgáltatások nyújtásának egyes szabályairól szóló 2023. évi CIII. törvény 19 § (1) bekezdése előírja, hogy elektronikus ügyintézésre kötelezettek a gazdálkodó szervezetek és az ügyfelek jogi képviselői. Ugyanakkor a természetes személyek számára az elektronikus ügyintézés nem kötelező, de lehetőségük van azt igénybe venni.

5 Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679. rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet, ld. <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>).

6 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2555. irányelve (2022. december 14.) az Unió egész területén egységesen magas szintű kiberbiztonságot biztosító intézkedésekről, valamint a 910/2014/EU rendelet és az (EU) 2018/1972. irányelv módosításáról és az (EU) 2016/1148. irányelv hatályon kívül helyezéséről (NIS 2 irányelv, ld. <http://data.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj>).

7 Az Európai Parlament és a Tanács 2018. október 2-i (EU) 2018/1724. rendelete az információkhoz, eljárásokhoz, valamint segítségnyújtó és problémamegoldó szolgáltatásokhoz hozzáférést biztosító egységes digitális kapu létrehozásáról, továbbá az 1024/2012/EU rendelet módosításáról (ld. <http://data.europa.eu/eli/reg/2018/1724/oj>).

A közigazgatás digitalizációja összességében tehát több évszázados fejlődés eredménye, amely a hiteles helyek rendszerétől indult és a mai elektronikus közigazgatás komplex, átfogó rendszerévé fejlődött. A digitális technológia nemcsak hatékonyabbá tette a közigazgatási rendszereket, hanem alapvetően átalakította az állampolgárok és az állami intézmények közötti kapcsolatot is, új dimenziót nyitva a modern állam működésében.⁸

Jogi háttér

A modernizációs folyamatok keretében az EU kiemelt szerepet szán a közszolgáltatások digitalizálásának, amelyek nem csupán a hatékonyság növelését, hanem a tagállamok közötti jogi harmonizációt és a határokon átnyúló szolgáltatások egyszerűsítését is célozzák. Az Európai Unió számos jogszabályt alkotott annak érdekében, hogy a tagállamok biztosítani tudják a közszolgáltatások digitális átalakítását, amelyek közül néhány alapvető szabályozást az alábbiakban ismertetek.

EU-s szinten az elektronikus ügyintézésre vonatkozó egyik legfontosabb jogszabály az eIDAS rendelet, amely az elektronikus ügyintézés alapjait fekteti le. A rendelet célja, hogy biztonságos és jogilag elismert elektronikus tranzakciókat biztosítson a tagállamok között. E rendelet révén olyan egységes szabályok érvényesek az elektronikus azonosítási eszközökre és bizalmi szolgáltatásokra, mint például az elektronikus aláírás, pecsét és időbélyeg. Az eIDAS rendelet biztosítja, hogy az egyes tagállamokban kiadott elektronikus azonosítók kölcsönösen elismertek legyenek, így téve lehetővé az uniós polgárok számára, hogy más tagállamokban is biztonságosan intézhessék ügyeiket. A rendelet nem csupán az elektronikus aláírás jogi érvényességét szabályozza, hanem elősegíti a digitális közszolgáltatások, így az online adóbevallás, a digitális ügyfélkapu vagy az elektronikus közbeszerzés egyszerűsítését és biztonságos lebonyolítását. A minősített elektronikus aláírás jogilag egyenértékű a kézírással történő aláírással, így bíróság előtt is érvényes. Az eIDAS szabályozás hozzájárul az EU belső piacának erősítéséhez, mivel megkönnyíti a határokon átnyúló szolgáltatásokat és az elektronikus tranzakciókat.

Az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete, a GDPR a személyes adatok védelmét szabályozó jogszabály, amelynek célja, hogy egységes keretet

8 Álló et al., 2014: 20, 47, 151 és 186.

biztosítson az adatkezelés és adatfeldolgozás terén az EU-ban. A GDPR előírja, hogy minden személyes adat kezelésének jogszerűnek, tisztességesnek és átláthatónak kell lennie, miközben figyelembe kell venni az érintettek jogait és szabadságait. A rendelet az adatok gyűjtésének és feldolgozásának minden fázisában szigorú előírásokat alkalmaz, és biztosítja, hogy az adatkezelők megfelelő technikai és szervezeti intézkedéseket alkalmazzanak az adatok védelme érdekében. A GDPR hangsúlyos szerepet ad az érintettek jogainak, beleértve a személyes adatokhoz való hozzáférés jogát, azok helyesbítését, törlését és hordozhatóságát. A rendelet ezenkívül lehetőséget biztosít az érintettek számára, hogy visszavonják a beleegyezésüket az adatkezeléshez, és feljogosítja őket arra, hogy korlátozzák vagy megszüntessék az adatkezelést, amennyiben nem felel meg a jogszabályoknak. A GDPR megsértése esetén az adatkezelők magas pénzbírsággal nézhetnek szembe, amely akár a globális éves bevételük 4%-át is elérheti.

Az EU 2019/1024. irányelvének⁹ célja, hogy az EU-n belül könnyebben hozzáférhetővé és újrahaznosíthatóvá tegye a közszolgálat által keletkező adatokat. Az irányelv arra ösztönzi a tagállamokat, hogy a nyilvános szektor adatait – például statisztikák, térképek, jogszabályok stb. – tegyék elérhetővé a polgárok és vállalkozások számára. A nyílt adatok hozzáférhetősége gyakran ingyenes vagy rendkívül alacsony költségű, és lehetővé teszi az új digitális szolgáltatások, alkalmazások és üzleti modellek létrehozását. A nyílt adatok fokozottan hozzájárulnak a digitális gazdaság fejlődéséhez, mivel új innovatív lehetőségeket kínálnak a vállalkozások számára és segítik azok hatékonyabb működését. Az adatok újrahaznosítása nemcsak a gazdaságot ösztönzi, hanem az átláthatóságot is növeli, lehetővé téve a közszolgáltatások hatékonyabb ellenőrzését. Ezen irányelv végrehajtása nem csak az állami szektor innovációját segíti elő, hanem egyúttal erősíti az EU digitális közszolgáltatásait is.

A közszolgáltatások digitalizálása elkerülhetetlenül fokozza a kiberfenyegetettséget, ezért az EU Kiberbiztonsági törvénye¹⁰ és a NIS2-irányelv kulcsfontosságú szerepet játszik a digitális rendszerek védelmében.

9 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1024. irányelve (2019. június 20.) a nyílt hozzáférésű adatokról és a közzféra információinak további felhasználásáról (ld. <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj>).

10 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/881. rendelete (2019. április 17.) az ENISA-ról (az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökségről) és az információs és kommunikációs technológiák kiberbiztonsági tanúsításáról, valamint az 526/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről (kiberbiztonsági jogszabály, ld. <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj>).

A Kiberbiztonsági törvény meghatározza az EU-szintű tanúsítási rendszert, amely biztosítja a digitális termékek, szolgáltatások és folyamatok biztonságát. Ezenkívül az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynöksége (European Union Agency for Cybersecurity, ENISA) kiemelt szerepet kapott abban, hogy segítse a tagállamokat a kiberfenyegetések elleni védekezésben és a megfelelő intézkedések kialakításában.

A kiberbiztonság magában foglalja a hálózati és információs rendszerek (Network Information Service, NIS), felhasználóik és más érintett személyek védelmét a kiberbiztonsági fenyegetésekkel szemben. A NIS-irányelvet 2016. július 6-án fogadták el és 2022. december 14-én a NIS2-irányelv elfogadásával helyezték hatályon kívül. A NIS2-irányelvet tehát 2022. december 14-én fogadták el és 2023. január 3-án lépett hatályba. Ez utóbbi a NIS-irányelv továbbfejlesztett verziója, amelyre azért volt szükség, mert az évek során jelentős előrelépés történt az Unió kiberrezilienciájának növelése terén.¹¹ A NIS2-irányelv „Unió-szerte 18 kritikus ágazatban egységes jogi keretet hoz létre a kiberbiztonság fenntartása érdekében. Felszólítja továbbá a tagállamokat, hogy határozzanak meg nemzeti kiberbiztonsági stratégiákat, és működjenek együtt az EU-val a határokon átnyúló reagálás és végrehajtás érdekében.”¹²

Észtország digitális közigazgatási rendszere és az X-Road kezdeményezés

Észtország globálisan élen jár a közigazgatás digitalizálásában, az országot sokszor a „digitális társadalom” megteremtésének úttörőjeként említik. A digitalizáció, amely átfogja az állami és a magánszektor különböző területeit, nemcsak az állampolgárok mindennapjait könnyíti meg, hanem jelentős gazdasági és közigazgatási reformokat is eredményezett. E folyamat kulcseleme az X-Road nevű digitális infrastruktúra, amely az észt közigazgatási rendszer gerincét képezi, lehetővé téve a biztonságos, hatékony és átlátható adatcserét a különböző kormányzati és magánszektorbeli intézmények között.¹³

Az X-Road-kezdeményezés 2001-ben indult azzal a céllal, hogy az észt kormányzati és közigazgatási szervek, valamint a magánszektor rendszerei

11 NIS 2: <https://biztonsag.unideb.hu/nis2>.

12 NIS 2-irányelv, a hálózati és információs rendszerek kiberbiztonságára vonatkozó új szabályok: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hu/policies/nis2-directive>.

13 Kalvet, 2007: 14.

közötti adatáramlást korszerűsítse és digitalizálja. A platform központi eleme az interoperabilitás, vagyis a rendszerek közötti együttműködés biztosítása. Az X-Road nem központi adatbázis, hanem olyan decentralizált, elosztott hálózat, amely lehetővé teszi az intézmények számára, hogy biztonságosan, gyorsan és egyszerűen megosszák az adatokat. Az X-Road kulcsfontosságú előnye, hogy nem kell minden információt újra és újra begyűjteni. A rendszer biztosítja, hogy a különböző adatforrások elérhetőek legyenek, amikor szükség van rájuk, mindezt anélkül, hogy központosítanák az adatokat. Ez jelentős mértékben hozzájárul az adatbiztonság növeléséhez is, hiszen az adatok decentralizáltan kerülnek tárolásra, ami csökkenti a kibertámadásoknak való kitettségét.¹⁴

A 1990-es évek végén Észtország gyors ütemben kezdte el kiépíteni digitális infrastruktúráját, felismerve, hogy a hagyományos, papíralapú közigazgatás hosszú távon fenntarthatatlan és drága. A digitalizációval járó hatékonyságnövekedés és költségsökkentés lehetősége az egyik legfontosabb indítéka volt az X-Road fejlesztésének. Az X-Road bevezetése fokozatos, többlépcsős folyamat volt, amely a különböző állami és önkormányzati adatbázisok és rendszerek összekapcsolásával kezdődött. A rendszer egyik legnagyobb eredménye, hogy az információk különböző szervezetek között akadálymentesen cserélhetők, anélkül, hogy manuális beavatkozásra lenne szükség. Ez a „once only” elv (egyszeri adatmegadás elve) különösen fontos, mivel az állampolgároknak és vállalkozásoknak nem kell többször megadniuk ugyanazokat az adatokat a különböző kormányzati szerveknek. Ha egy hivatalnak szüksége van bizonyos információra, azt az X-Road-on keresztül biztonságosan és gyorsan megszerezheti más szervezetektől.¹⁵

Az X-Road olyan integrált rendszer, amely lehetővé teszi, hogy különböző rendszerek kommunikáljanak egymással. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a kormányzati szervek és más intézmények – például kórházak, bankok, oktatási intézmények – információkat oszthatnak meg valós időben. A platform architektúrája decentralizált, ami azt jelenti, hogy nincs központi szerver, amely tárolná az összes adatot. Ehelyett minden szervezet a saját adatbázisát használja, és az adatcsere az X-Road infrastruktúrán keresztül történik. Minden kommunikációs csatorna titkosított, és minden tranzakció auditálható, így az adatok védelme és az átláthatóság garantált. A gyakorlati példák közé tartozik, hogy egy állampolgár bejelentkezhet az X-Road rend-

14 Blósz, 2021.

15 Björklund, 2014: 920.

szeren keresztül különféle e-kormányzati szolgáltatásokhoz, mint például az egészségügyi adatok megtekintése, adóbevallás készítése, vagy akár egy vállalkozás regisztrációja. Ezeket a szolgáltatásokat bármikor elérheti, és az ügyintézés sokkal gyorsabbá vált.¹⁶

Az X-Road sikere nem csak Észtországon belül nyilvánvaló, hanem nemzetközileg is elismert. Az észt kormány digitális megoldása más országok figyelmét is felkeltette, és egyre több ország tanul Észtország példájából. Hasonló megoldásokat Finnországban, Izlandon és Japánban is bevezettek. Észtország segítette a „nagy testvér” rendszere, a Nordic Institute for Interoperability Solutions (NIIS) létrehozását is, amely más országok számára biztosítja az X-Road-technológia implementálását. Az európai digitális piac integrációjára törekvő országok számára az észt X-Road-modell mintául szolgál. Az Európai Bizottság is támogatja a határokon átnyúló adatcsere kezdeményezéseket, amelyek alapját az X-Road nyújthatja. Az észt rendszer flexibilitása lehetőséget biztosít más országok számára, hogy adaptálják és saját igényeikhez igazítsák a megoldást.¹⁷

Egyik legfontosabb előnye, hogy kiemelkedő biztonsági szintet nyújt. Minden adatcsere titkosítva történik, és a résztvevő szervezeteknek saját biztonsági kulcsaik vannak, amelyeket az észt Nemzeti IT Központ (Information System Authority, RIA)¹⁸ kezel. Minden egyes tranzakció nyomon követhető, és minden szervezet, amely részt vesz a rendszerben, garantálja az adatbiztonsági szabályok betartását. Az adatvédelem biztosítása a rendszer alapvető funkciói közé tartozik. Mivel a felhasználók nyomon követhetik, hogy mely szervezetek fértek hozzá az adataikhoz, a polgárok bizalma is erősödött a digitális közigazgatás iránt. Az X-Road-kezdeményezés továbbra is fejlődik, és Észtország célja, hogy még szélesebb körben alkalmazza a rendszert mind hazai, mind nemzetközi szinten. A kihívások közé tartozik a rendszer folyamatos karbantartása és fejlesztése, valamint az adatbiztonsági fenyegetések elleni küzdelem.¹⁹

Az X-Road-rendszer nem csupán a technológiai innovációt testesíti meg, hanem a közigazgatás átláthatóságának és hatékonyságának növelésére tett tö-

16 Bálint, 2019: 22.

17 Digital society solutions and cross-border cooperation. NIIS ensures the development and strategic management of digital government solutions that allow its members to provide excellent digital public services: <https://www.niis.org>.

18 Republik of Estonia, Information System Authority: <https://www.ria.ee/en>.

19 X-Road Documentation: <https://docs.x-road.global>.

rekvést is. A jövőbeli fejlesztések egyik fontos célja, hogy a platform lehetőségeit kibővítsék a mesterséges intelligencia (artificial intelligence, AI) és a blokklánc (blockchain) technológia integrációjával, amelyek tovább növelhetik a rendszer hatékonyságát és biztonságát.

Az észt X-Road-kezdeményezés sikeresen bizonyította, hogy a közigazgatás digitalizálása nemcsak megvalósítható, hanem jelentős társadalmi és gazdasági előnyöket is hordoz. A platform decentralizált, biztonságos és interoperábilis jellegének köszönhetően Észtország nemcsak a közigazgatási hatékonyságot növelte, hanem az átláthatóságot és a polgárok bizalmát is megerősítette a digitális kormányzás iránt. Ez az innovatív megoldás egyben példa arra, hogy miként lehet egy kis nemzet is vezető szereplő a globális digitális átalakulásban.

Magyarország és Románia digitális közigazgatásának összehasonlítása

Az elektronikus ügyintézésre vonatkozóan az Európai Unió számos irányelvet fektetett le, többek között a már fentebb említett eIDAS-rendeletet (910/2014/EU), amelyet Magyarország és Románia is beépített saját törvényeibe.

Magyarország az eIDAS-rendeletet az elektronikus ügyintézésről és a bizalmi szolgáltatásokról szóló 2015. évi CCXXII. törvénnyel implementálta, amely az elektronikus azonosítás és aláírás feltételeit szabályozza. A Központi Azonosítási Ügynökség (KAŰ) biztosítja az ügyfelek hitelesítését, míg az állami szervek az Ügyfélkapu (újabbán Ügyfélkapu+ vagy a DÁP) rendszerén keresztül nyújtanak digitális szolgáltatásokat. Romániában az eIDAS-rendelet bevezetése szakaszosan történik, a teljes körű implementáció még folyamatban van. A 2022-ben indított eID-projekt célja biztonságos, egységes digitális személyazonosító rendszer létrehozása az uniós követelményeknek megfelelően.²⁰

A GDPR alapján Románia 2018. december 28-án fogadta el a 2018. évi 363. törvényt,²¹ Magyarország pedig 2018. július 25-én az információs önrendelke-

20 Council of the European Union. „European Digital Identity (eID): Council Adopts Its Position on a New Regulation for a Digital Wallet at EU Level” (2022. december 6.): <https://tinyurl.com/yjzdpnac>.

21 LEGE nr. 363 din 28 decembrie 2018 privind protecția persoanelor fizice referitor la pre-

zési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvénynek az Európai Unió adatvédelmi reformjával összefüggő módosításáról, valamint más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi XXXVIII. törvényt, amelyek a személyes adatok biztonságos feldolgozását és tárolását szabályozzák. Ezen törvények célja, hogy biztosítsák Románia és Magyarország megfelelőségét az uniós adatvédelmi normáknak, és elősegítsék az adatkezelők és adatfeldolgozók felelősségének növelését.

A fent említett NIS2 jogszabályi direktíva tehát közvetlenül nem hatályos, „minden országnak el kell végeznie a lokális törvényalkotási munkát”.²² Az országoknak a hatályba lépést követően 21 hónap állt a rendelkezésükre beépíteni azt a nemzeti jogszabályrendszerbe.²³ Sem Románia, sem Magyarország, illetve további 21 ország sem tett eleget a 2024. október 17-i határidőnek, ezért 2024. november 28-án felszólítást kaptak, miszerint további két hónap áll a rendelkezésükre válaszolni, majd beépíteni jogrendszerükbe az EU direktíváját.²⁴ Ennek eleget téve Magyarország a Magyarország kiberbiztonságáról szóló 2024. évi LXIX. törvénnyel szabályozza a NIS2 irányelv követelményeinek való megfelelést, amely törvény 2025. január 1-től hatályos, és e naptól hatályon kívül helyezi két elődjét, a 2013. évi L. és a 2023. XXIII. törvényeket.²⁵ Románia a 155/2024. számú sürgősségi kormányrendelettel²⁶ építette be az irányelvet, mely két kapitólussal különbözik a korábbi, már abrogált 362/2018. számú törvénytől, amely a NIS1-et ültette át.²⁷

lucrarea datelor cu caracter personal de către autoritățile competente în scopul prevenirii, descoperirii, cercetării, urmăririi penale și combaterii infracțiunilor sau al executării pedepselor, măsurilor educative și de siguranță, precum și privind libera circulație a acestor date: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/209627>.

22 NIS2 – az EU kiberbiztonsági követelményei – Deloitte Magyarország: <https://tinyurl.com/v2f8r6u9>.

23 Az EU megerősíti a kiberbiztonságot és -rezilienciát az Unió egész területén: a Tanács új irányelvet fogadott el: <https://tinyurl.com/5n75u444>.

24 A Bizottság 23 tagállamot szólít fel a NIS 2 irányelv teljes körű átültetésére: <https://tinyurl.com/mte6y3v2>.

25 Balogh, 2025.

26 Ordonanță de urgență nr. 155 din 30 decembrie 2024 privind instituirea unui cadru pentru securitatea cibernetică a rețelelor și sistemelor informatice din spațiul cibernetic național civil: <https://tinyurl.com/4xb3eyke>.

27 Direktiva NIS 2, transpusă în România: Obligațiile de securitate cibernetică au fost extinse. Ce tipuri de businessuri sunt vizate: <https://tinyurl.com/29rfns38>.

Ügyfélkapu

Magyarországon az ügyfélkapu olyan általános központi rendszer, amelyen keresztül több állami intézmény elektronikus szolgáltatásai elérhetők. Minden hivatalos ügyintézés egyetlen belépési ponton keresztül lehet indítani, nincs szükség külön fiók regisztrálására minden intézménynél. A magyar Ügyfélkaput a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény fektette le, melynek célja az volt, hogy megteremtse az elektronikus ügyintézés jogi kereteit, illetve lehetővé tegye az állampolgárok számára, hogy az állami szervekkel online kapcsolatba léphessenek. Később, az előzőekben már említett 2015. évi CCXXII. törvénnyel továbbfejlesztette az elektronikus közigazgatás rendszerét, melyet a 2023. évi CIII. törvény hatályba lépése abrogált. Ez a törvény szabályozza az állami és önkormányzati szervek kötelezettségeit az elektronikus ügyintézés biztosítására, valamint meghatározza az olyan digitális azonosítási módszereket, mint az Ügyfélkapu+, a DÁP és a KAÜ.²⁸

Ezzel szemben Romániában nincs központi, általános rendszer, hanem több különálló digitális platform működik az állampolgárok és vállalatok számára. Az egyes rendszerekben önálló, egyedi regisztráció és hitelesítés szükséges. Bár ügyfélkaput számos intézménynél bevezettek – például Hargita Megye és Brassó Megye Tanácsánál –, ezek azonban nincsenek szinkronizálva, és külön azonosítót és regisztrációt igényelnek. Hargita Megye Tanácsa 2023. október 17-én szerződést kötött a Programul Operațional Capacitate Administrativă finanszírozásában a projektről, amely megkönnyíti a megyei polgárokkal való interakciót online szolgáltatások révén.²⁹ Ez többek között bevezette az Ügyfélkaput Hargita Megye Tanácsánál. „Románia az egyetlen olyan ország az Európai Unióban, amelynek közigazgatási megszervezésére vonatkozó törvénye a kommunista államra jellemző központosítás elvén alapul. Így nyilvánvalóan ellentmondásban vagyunk a szubszidiaritás elvével, amely az EU felépítésének és működésének alapját képezi” – fejtette ki 2023-ban egy interjúban Marcel Ciolacu, Románia miniszterelnöke.³⁰ Románia tehát hátrányból indul az átfogó, központi digitális közigazgatás bevezetésében.

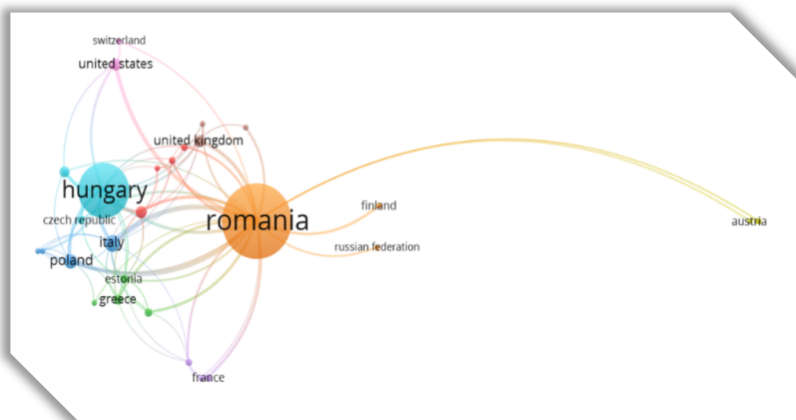
28 Szalóki, 2020: 44.

29 Servicii on-line pentru facilitarea interacțiunii cu cetățenii județului Harghita DIGIT-HR: <https://judetulharghita.ro/proiectul-digit-hr/>.

30 Zsizsmann, 2023.

Empirikus elemzés: Magyarország és Románia közigazgatási digitalizációjának vizualizációja

A közigazgatási digitalizáció témájában végzett tudományos diskurzus és nemzetközi kapcsolatok elemzéséhez VOSviewer szoftvert³¹ használtam, amely lehetővé tette számomra a tudományos publikációk hálózati vizualizációját az utóbbi 10 évből (2015–2024). Az elemzés célja az volt, hogy feltérképezze, milyen tudományos témák és együttműködési mintázatok figyelhetők meg a magyarországi és a romániai közigazgatási digitalizáció kapcsán. Az alábbi két ábra ezen összefüggéseket mutatja.

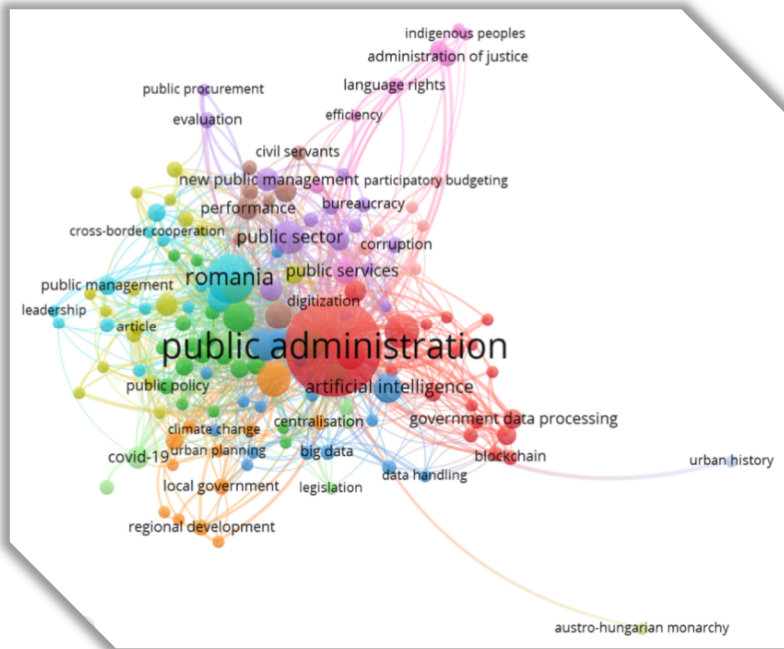

1. ábra: Magyarország és Románia nemzetközi együttműködései az egyes országokkal

Az 1. ábrán a Magyarország és Románia közigazgatási digitalizációjához kapcsolódó nemzetközi együttműködések láthatók. Az elemzés során megállapítható, hogy bár meglepő, és a gyakorlat nem minden esetben mutatja, de Románia szélesebb nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezik (Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország stb.), több nyugat-európai országgal is aktív tudományos kapcsolatot tart fenn. Ez arra utal, hogy digitalizációs stratégiája nagyobb mértékben épít a nyugat-európai tapasztalatokra és innovációkra.

31 VOSviewer: <https://www.vosviewer.com>.

Magyarország inkább regionális együttműködésekre épít – például Csehország, Lengyelország, Olaszország stb. –, sokkal kevésbé van jelen a nyugat-európai digitális közigazgatási hálózatokban. Ez arra enged következtetni, hogy Magyarország digitalizációja inkább belső innovációkra, EU-s forrásokra támaszkodik, azaz elsősorban regionális szinten végez koncentráltabb fejlesztéseket.

2. ábra: A digitalizáció kulcstémái (tematikus klaszterek)

A 2. ábrán a közigazgatási digitalizációhoz kapcsolódó tudományos diskurzus főbb témái láthatók. A közigazgatás (public administration) fogalma mindkét ország esetében központi szerepet tölt be. Romániában a közszolgáltatások hatékonysága és a bürokrácia csökkentése a digitalizáció központi célja, amit a közszolgáltatások (public services), a bürokrácia (bureaucracy) és a hatékonyság (efficiency) kifejezések kapcsolódási hálózata is megerősít.

Magyarország esetében a mesterséges intelligencia (MI vagy AI), az információ óceánja (big data), és a blokklánc (blockchain) fogalmak dominán-

sabbak, ami arra utal, hogy a digitalizáció fókusza inkább az adatbiztonságra és az új technológiai megoldásokra irányul.

Összegzés és jövőbeli kilátások

A közigazgatás digitalizációja olyan, állandóan fejlődő folyamat, amely gyökeresen átalakítja a közigazgatási rendszereket és azok működését. A tanulmányban bemutatott elméleti és gyakorlati tapasztalatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a digitalizáció elengedhetetlen része a modern állam működésének, mivel számos olyan előnnyel jár, amilyenek például az adminisztratív eljárások egyszerűsítése, a hatékonyság növelése, valamint a papír-alapú rendszerek csökkentése és jövőbeli felszámolása, mely utóbbi gazdasági és környezeti szempontból is kedvező tendencia. Az állampolgárok számára biztosított gyorsabb és könnyebb hozzáférés a közigazgatási szolgáltatásokhoz tovább erősíti az intézmények és az állampolgárok közötti kapcsolatot, elősegítve a bizalom növekedését.

Mindazonáltal következtetésként az vonható le, hogy míg Románia digitalizációja főként a közszolgáltatások hatékonyságának növelésére és a bürokrácia csökkentésére összpontosít, miközben az állam a szélesebb nemzetközi kapcsolatokra épít, addig Magyarország digitalizációs stratégiája inkább az adatfeldolgozásra, az adatbiztonságra és a decentralizált technológiák alkalmazására fókuszál, és főként regionális együttműködések épít ki.

A jövőbeli kilátások szempontjából kulcsfontosságú, hogy a közigazgatás folyamatosan alkalmazkodjon az új technológiai fejlesztésekhez, és képes legyen integrálni azokat a meglévő rendszerekbe anélkül, hogy veszélyeztetné az átláthatóságot és a hatékonyságot, jóllehet megfigyeléseim szerint az informatikai rendszerek és a digitalizáció integrációja a közigazgatásban gyakran késlekedik, míg más szektorokban ezek az innovációk jóval korábban és gyorsabban megvalósulnak. A kormányzati politikáknak és a jogi szabályozásoknak biztosítaniuk kell, hogy a digitalizáció minden állampolgár számára hozzáférhető legyen, függetlenül a digitális infrastruktúrához való hozzáféréstől vagy technológiai ismereteiktől. Az adatbiztonság kérdésének pedig továbbra is prioritást kell élveznie, különös tekintettel a kiberbiztonsági fenyegetettségekre.

Összességében elmondható, hogy a közigazgatás digitalizációja számos lehetőséget kínál a jövőre nézve, amennyiben a megfelelő szabályozási és biz-

tonsági intézkedések időben bevezetésre kerülnek. A cél továbbra is az, hogy a technológiai fejlődés ne csak gyorsabbá és hatékonyabbá tegye a közigazgatási folyamatokat, hanem mind az állampolgárok, mind pedig a hivatalok számára valódi hozzáadott értéket is teremtsen.

Irodalomjegyzék

Források

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1024. irányelve (2019. június 20.) a nyílt hozzáférésű adatokról és a közszféra információinak további felhasználásáról:

<http://data.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj>

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/881. rendelete (2019. április 17.) az ENISA-ról (az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökségről) és az információk és kommunikációs technológiák kiberbiztonsági tanúsításáról, valamint az 526/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről (kiberbiztonsági jogszabály):

<http://data.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj>

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2555. irányelve (2022. december 14.) az Unió egész területén egységesen magas szintű kiberbiztonságot biztosító intézkedésekről, valamint a 910/2014/EU rendelet és az (EU) 2018/1972 irányelv módosításáról és az (EU) 2016/1148 irányelv hatályon kívül helyezéséről (NIS 2 irányelv):

<http://data.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj>

Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679. rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet):

<http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

Az Európai Parlament és a Tanács 2018. október 2-i (EU) 2018/1724. rendelete az információkhoz, eljárásokhoz, valamint segítségnyújtó és problémamegoldó szolgáltatásokhoz hozzáférést biztosító egységes digitális kapu létrehozásáról, továbbá az 1024/2012/EU rendelet módosításáról:

<http://data.europa.eu/eli/reg/2018/1724/oj>

Az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete (2014. július 23.) a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

<http://data.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj>

Council of the European Union. „European Digital Identity (eID): Council Adopts Its Position on a New Regulation for a Digital Wallet at EU Level” (2022. december 6.):

<https://tinyurl.com/yjzdpnac>

Felhasznált irodalom

Álló Géza et al. (2014): A „hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig. *Mérföldkövek a hazai közigazgatás automatizálásának és a kormányzati számítástechnika kialakulásának történetében* (Tanulmányok a magyar e-közigazgatásról). Szeged, Primaware, 2014.

Bálint Kata (2019): A digitalizáció gazdasági hatásai – Észtország példája. In: *Válogatott tanulmányok kutató hallgatók munkáiból az EFOP 3.6.1-16-2016-00012 számú projekt keretében végzett kutatások eredményeiből*. Budapesti Gazdasági Egyetem. 5–43.

Balogh Zoltán (2025): *NIS2: Új Kiberbiztonsági törvény és fontos változtatások* (2025.01.23.).

<https://www.rsm.hu/blog/nis2-uj-kiberbiztonsagi-torveny>

Björklund, Fredrika (2014): E-government and moral citizenship: the case of Estonia. In: *Citizenship Studies* vol. 20, no. 6–7, 914–931.

DOI: 10.1080/13621025.2016.121322

Blósz Dalma (2021): Észtország élen jár a digitális fejlődésben. In: *Mandiner* (2021.05.05.).

<https://tinyurl.com/mvudwsxp>

Fenyvesi, Éva (2010): A ma szolgáltatása – a jövő építése: az e-kormányzat sikerei és problémái. In: *Tudományos Közlemények* 23. (2010. április), 91–105.

Kalvet, Tarmo (2007): *The Estonian Information Society Developments since the 1990s*.

<https://api.semanticscholar.org/CorpusID:154953231>

Kattel, Rainer – Mergel, Ines (2019): *Estonia's digital transformation: Mission mystique and the hiding hand*. In: Hart, Paul – Compton, Mallory (eds.): *Great Policy Successes*. Oxford.

DOI: 10.1093/oso/9780198843719.003.0008

Szalóki István (2020): Új normák a közigazgatásban? Elektronikus kapcsolattartástól az elektronikus közigazgatásig. In: *Régió kutatás Szemle*, 5. szám.

DOI: 10.30716/RSZ/20/1/4

Vajda György (2024): Digitalizálás, személyzetcsökkentés. In: *Népújság* (2024. 01.11.).

<https://tinyurl.com/y4xv43xb>

Zsizsmann Erika (2023): Várhatóan 2025-ben kezdődik Románia közigazgatási átszervezésének előkészítése. In: *Transtelex* (2023.11.17.).

<https://tinyurl.com/ypxw3t7f>

Horváth-Kovács Mátyás

Oktatáspolitikai fordulópontok Romániában: a magyar kisebbségi oktatás útja a rendszerváltástól a 2023-as oktatási törvényekig

Egy új oktatási törvény megjelenése mindig fordulópontot jelent egy ország oktatási rendszerének életében. Nem csupán jogi változást hoz, hanem lehetőséget kínál arra is, hogy újragondoljuk és értékeljük mindazt, amit az adott rendszer az évek során elért – és különösen azt, amit még nem sikerült megvalósítani. Az új törvényi keret tehát nemcsak szabályoz, hanem visszatekintésre és összehasonlításra is ösztönöz: honnan indultunk, hová jutottunk el, és milyen irányba halad tovább a romániai magyar oktatás?

A 2023-ban elfogadott 198. sz.¹ és 199. sz.² oktatási törvények új alapokra helyezik a romániai oktatás egészét. Ez a jogszabály egyértelműen új fejezetet nyit a rendszer történetében, és mint ilyen, vizsgálati alapot is teremt: miként alakult a romániai oktatás az elmúlt több mint három évtizedben, milyen fejlődési szakaszokon ment keresztül, és milyen mérföldkövek járultak hozzá mai arculatához. Különös figyelmet érdemel ebben a folyamatban a kisebbségi – mindenekelőtt a magyar – oktatási rendszer alakulása, hiszen ez a szegmens az általános oktatáspolitikai tükörképe is: megmutatja, milyen módon és mértékben biztosít az állam esélyegyenlőséget a nemzeti kisebbségekhez tartozó közösségek számára.

A romániai magyar oktatási rendszer nem értelmezhető önmagában, az országos rendszer kontextusától függetlenül. Szerves része annak, formailag ugyanazok a jogszabályok és szervezeti struktúrák vonatkoznak rá, mint a

1 198/2023. sz. Köznevelési törvény, Románia Hivatalos Közlönye, 613/2023. sz.

2 199/2023. sz. Felsőoktatási törvény, Románia Hivatalos Közlönye, 614/2023. sz.

többségi oktatásra. Ugyanakkor számos szempontból eltérő működést mutat, hiszen sajátos kulturális, nyelvi és politikai igényekre reagál. E kutatás középpontjában ezért a magyar kisebbségi oktatás áll, de nem kizárólagosan: célom az is, hogy megértsem, hogyan alakította a teljes romániai oktatási rendszer fejlődése a kisebbségi alrendszer lehetőségeit, kihívásait és kitörési pontjait.

A kutatás nemcsak a jogszabályi változásokat követi nyomon, hanem elemzi a politikai kontextust és a döntéshozók szerepét is, mégpedig oktatási szakemberekkel készült interjúkat is készítettem (Lakatos Andrással, volt oktatási államtitkárral, az RMDSZ volt oktatási ügyekért felelős ügyvezető alelnökével, Mihályfalvi Katalinnal, az RMDSZ jelenlegi oktatási ügyekért felelős ügyvezető alelnökével, Dávid Lászlóval, az egyetem volt rektorával és volt szenátusi elnökével), kiemelten foglalkozom a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) oktatáspolitikai tevékenységével: milyen célokat fogalmaztak meg a kisebbségi oktatás kapcsán, hogyan próbálták ezeket a célokat a törvényhozás szintjén érvényesíteni, és milyen eredményeket értek el az elmúlt évtizedek során. Az RMDSZ szerepe különösen fontos, hiszen a szervezet nemcsak érdekképviselő, hanem jogalkotói pozícióval is bírt különböző időszakokban. Emellett felkutattam az RMDSZ Oktatási Főosztályának archívumát is, amelyben számos értékes dokumentumot és háttéranyagot találtam. Ezek az anyagok – jegyzőkönyvek, stratégiai tervek, belső elemzések és hivatalos levelezések – szintén hozzájárultak a fejezet tartalmának megalkotásához, és fontos kontextuális keretet nyújtottak az interjúkban elhangzottak értelmezéséhez. Az elhangzottak és a feltárt dokumentumok együttesen értékes kiegészítései a feldolgozott szakirodalomnak, és segítenek mélyebben megérteni a kisebbségi oktatás helyzetét és kihívásait.

Ez a tanulmány tehát arra keresi a választ, hogy milyen törvényi, intézményi és politikai folyamatok formálták a romániai magyar kisebbségi oktatás helyzetét a rendszerváltás óta, és hogy a legújabb törvényi reform milyen irányba mozdíthatja el a jelenlegi rendszert. Az elemzés célja nem csupán a múlt feltárása, hanem a jelen megértése és a jövő lehetőségeinek körvonalazása is – mindezt abban a meggyőződésben, hogy az anyanyelvi oktatás nem pusztán oktatáspolitikai kérdés, hanem a kulturális identitás fennmaradásának záloga is.

A rendszerváltás utáni oktatáspolitikai fordulatok 1989/90 és 2023 között

Az 1989/90 és 2000 közötti időszak

Az említett időszak korszakolását többféleképpen fel lehet vázolni, ehhez inspirációt nyújtanak, az elkészített interjúk mellett az RMDSZ Oktatási és Ifjúsági Főosztálya által 2002-ben készített dokumentumkötet,³ valamint Papp Z. Attila 1998-as tanulmánya.⁴

Míg Papp Z. Attila három különböző fejezetre osztja az említett periódust, az 1989 decembere és 1992 közötti időszakot a proklamált reform időszakaként írja le, az 1992–1996 közötti időszakot a populista reform időszakaként, valamint az 1996-tól kezdődő időszakot a reform kiterjesztéseként értelmezi,⁵ addig a fent említett, Oktatási és Ifjúsági Főosztály által kibocsátott dokumentum az 1990–1992 közötti időszakot a kiindulás és átmenet, az 1992–1996 közöttit a stabilizáció és átszervezés, az 1997-től kezdődött pedig a tényleges reform időszakaként írja le.⁶ Van hasonlóság a két korszakolás között, azzal mindkét fél egyetért, hogy az 1989–1990-es időszak mindenképp jelentőséggel bír, hiszen az oktatás minden területére kiterjedő, szerkezeti és tartalmi változások igénye már közvetlenül a rendszerváltást követően felmerült. Nyilvánvalóvá vált, hogy a célként kitűzött, politikai pluralizmusra épülő demokratikus társadalmi berendezkedés nem egyeztethető össze az akkori, erősen központosított, korszerűtlenné vált és elavult műveltségisményt közvetítő oktatási-nevelési rendszerrel. Ez a rendszer szerkezeti és eszközbeli szempontból is elértéktelenedett. Éppen ezért a kiindulópontot a demokratikus társadalom alapelvei és az oktatási rendszer fejlesztése közötti összhang megteremtése jelentette.⁷ Az 1990-es évektől elkezdve jöttek létre újra a magyar tagozatok, illetve oktatási intézmények, ekkor kezdődött el a romániai magyar oktatás teljes újrászerveződése és intézményesítése. Interjúalanyaim elmondása szerint az említett év a felsőoktatás szempontjából is különleges fordulópontot jelentett, „mivel a magyar közösség körében erősen élt és újra

3 RMDSZ, 2002.

4 Papp Z., 1998.

5 Uo.

6 RMDSZ, 2002.

7 Uo.

megerősödött az a meggyőződés, hogy lehetőség nyílik a korábban megszüntetett Bolyai Tudományegyetem visszaállítására”.⁸ Továbbá – mind az elemzett szakirodalom, mind pedig az elkészített interjúk szerint is – megállapítható, hogy bár az 1990-ben⁹ és 1991-ben¹⁰ kibocsátott kormányhatározatok próbáltak javítani az oktatás helyzetén (fontos intézkedések voltak pl. a kötelező oktatás időtartamának 10 évről 8 évre való csökkentése; az általános műveltséget nyújtó líceumok számának jelentős növelése a szakképző intézmények rovására;¹¹ új képzési profilok és lehetőségek megjelenése a líceumi rendszerben; a kötelező osztálylétszám és a tanárok óraszámának csökkentése; a kisebbségi nyelvű oktatás kiterjesztésének célja, például: magyar nyelvű osztályok indítása, anyanyelvű tanítási nyelv biztosítása; stb.), viszont az át-
törő reformot csak jóval később sikerült elérni.

Kiemelendő, hogy ebben az időszakban jöttek létre azok a civil jellegű, szakmai szervezetek, amelyek a romániai magyarság oktatáspolitikai érdekképviseletét vállalták fel. Ilyen volt a Bolyai Bizottság, amely 1990-től Bolyai Társaság néven folytatta tevékenységét, elsősorban a volt Bolyai Tudományegyetem újraindítására összpontosítva a felsőoktatás területén, illetve a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ) is, amely a magyar nyelvű közoktatás szakmai érdekvédelmét látta el.¹² Úgy a kezdeti lelkesedés, mint a létrehozott szervezetek, intézmények, pozitív előjeleket sugároztak, ám az erdélyi magyar társadalom oktatással kapcsolatos jövője korántsem volt minden tekintetben biztató. A szakmai és civil szervezetek megalakulásával párhuzamosan, ugyanebben az időszakban indult el a magyar diákság önszerveződése is, amely iskolai és egyetemi szinten egyaránt fontos szerepet vállalt az ifjúság érdekképviseletében és közösségi identitásának megerősítésében.

A Ceaușescu-rendszer összeomlása után a romániai magyar fiatalok gyors ütemben kezdtek önálló szerveződésekbe. 1990-ben nemcsak a politikai és szakmai érdekképviselet vált lehetségessé, hanem a középiskolás és egyetemi diákság is megkezdte intézményes kereteinek kiépítését. Az új korszakban a magyar nyelvű oktatás körül formálódó közösségek számára létfontosságúvá vált az autonóm érdekképviselet és identitásőrzés, így sorra alakultak meg az iskolai és egyetemi szintű diákszervezetek. Elsőként a felsőoktatás szférájában

8 Interjú Dávid Lászlóval (2025).

9 512/1990. sz. kormányhatározat, Románia Hivatalos Közlönye, 63/1990. sz.

10 461/1991. sz. kormányhatározat, Románia Hivatalos Közlönye, 145/1991. sz.

11 Az 1989-es 5%-ról 1992-re 40%-ra nőtt az elméleti képzést kínáló líceumi osztályok aránya.

12 RMDSZ, 2002.

jött létre az Országos Magyar Diákszövetség (OMDSZ), amely több város magyar egyetemi diákszervezeteit tömörítette, és rövid ideig a középiskolások érdekképviselőjét is ellátta. Ezzel párhuzamosan megerősödött a már korábban is aktív Kolozsvári Magyar Diákszövetség (KMDSZ), amely az OMDSZ egyik legmeghatározóbb tagszervezete lett. A KMDSZ nemcsak kulturális programokat szervezett, hanem részt vett az oktatáspolitikai és jogi kérdések alakításában is.

A középiskolások számára 1990 őszén, Sepsiszentgyörgyön megalakult a Magyar Középiskolások Országos Szövetsége (MAKOSZ), amely kifejezetten a középiskolai diákság érdekeit képviselte. A MAKOSZ megalakulásával egy időben kezdtek létrejönni helyi tagszervezetei is: ilyen volt például Marosvásárhelyen a Bolyai Diákszövetség, de más iskolai diákszövetségek és diáktanácsok is megalakultak Brassóban, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, Nagyváradon és más városokban. Ezek a szervezetek a helyi iskolai közeletet demokratizálták, szorosabb kapcsolatot alakítottak ki a tanári kar és a diákság között, valamint a MAKOSZ keretében országos szinten is összekapcsolódtak.

Kiss-Kozma Georgina kutatásai alapján az 1990–1995 közötti időszak az ifjúsági szervezetek „hőskorszaka” volt: a spontán szerveződés, a hálózatépítés és az első politikai integrációs kísérletek jellemezték.¹³ 1990 tavaszán a különböző helyi MADISZ-csoportok kezdeményezésére megalakult a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége (MISZSZ), amely hamar országos súllyal bíró fórum lett. 1991-től a MISZSZ 15%-os képviselői jogot kapott az RMDSZ Küldöttek Országos Tanácsában, majd 1993-tól a Szövetségi Képviselők Tanácsában is jelen volt. A szervezeti struktúrák ernyőszervezeti rendszerbe való rendeződése 1995-ben teljesedett ki, amikor az RMDSZ kezdeményezésére létrejött a Magyar Ifjúsági Tanács (MIT). Az április 22-én megalakult MIT-be a MAKOSZ, OMDSZ, KMDSZ, IKE, ODFIE, MISZSZ és az ÁME is beléptek. Az első elnök, Ráduly Róbert Kálmán vezetésével a MIT célja az ifjúsági szervezetek egységes politikai képviselője, valamint a belső szakmai koordináció biztosítása volt.¹⁴

Összességében az 1990-es évek első felét a romániai magyar diákság intézményesülésének gyors, de tudatos fejlődése jellemezte. A MAKOSZ, az OMDSZ és a KMDSZ nemcsak a fiatalok közösségformálásának fontos színterei voltak, hanem aktív szereplőkké váltak a kisebbségi érdekképviselőben

13 Kiss-Kozma, 2021.

14 Uo.

és az oktatási autonómia kérdéseiben is. A diákmozgalmak megerősödése és intézményesülése tehát szorosan összefonódott azokkal a társadalmi reményekkel és küzdelmekkel, amelyek a magyar nyelvű oktatás újjászervezését és intézményi kereteinek visszaállítását célozták.

A rendszerváltást követő időszakban a magyar nyelvű oktatás visszaállításának reménye valós lehetőségként élt a romániai magyar közösségben. Ennek szimbólumává vált a gyertyás, könyves tüntetés¹⁵, amelyet a magyar iskolák megmentéséért szerveztek. Az esemény résztvevői közé tartozott Dávid László, a Sapientia EMTE későbbi rektora is, aki így emlékezik vissza: „Ezért ugye voltak politikai megmozdulások is, mint például a gyertyás, könyves tüntetés a magyar iskolák megmentéséért, amin én is részt vettem – rettentően emlékszem rá, fiatalként. Teljesen meg voltunk győződve róla, hogy ezek a békés kérések valahol meghallgattatnak, és sikerül ezeket visszaállítani. Aztán rá kellett jöjünk, hogy ez nem így van. Egyfelől nem így van, mert a Babeş–Bolyai Tudományegyetemet az 1990-es években több alkalommal, több nekifutással sem sikerült – nemhogy visszaállítani –, még napirendre sem tűzni.” Ez a visszaemlékezés pontosan tükrözi azt az időszakot jellemző idealizmust és csalódást, amely a magyar felsőoktatás újjáalapítását célzó törekvéseket kísérte a kilencvenes évek elején.

1993-tól elkezdődött a tényleges reformintézmények és reformkoncepciók intézményesítése, valamint ezek szakmai kidolgozásának fokozatos átvitele a Neveléstudományi Intézet (Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei)¹⁶ hatáskörébe.

15 Az 1990. február 10-én Marosvásárhelyen megrendezett gyertyás-könyves tüntetés a romániai magyar közösség egyik legemlékezetesebb és legbékésebb demonstrációja volt, amely az anyanyelvi oktatásért és a kisebbségi jogokért emelte fel szavát. A rendszerváltás utáni időszakban, amikor a magyar közösség reményekkel tekintett a jövőbe, a tüntetés célja az volt, hogy felhívja a figyelmet az anyanyelvi oktatás fontosságára, különösen a Bolyai Tudományegyetem magyar tagozatának visszaállítására és a magyar nyelvű orvosképzés biztosítására. A demonstráció során több tízezer, egyes becslések szerint százezer ember gyűlt össze a Bolyai téren, kezükben könyvvel és égő gyertyával, csendben és méltósággal vonulva a város központján keresztül a sportcsarnokig. A megmozdulás egyetlen szónoka Sütő András író volt, aki megköszönte a résztvevők fegyelmezettségét és kiállását.

16 Érdekességként megemlíthető, hogy a Ciolacu-kormány 2024. március 13-i ülésén jóváhagyta a Neveléstudományi Intézet újjáalapítását, amelyet az 198/2023. sz. Tanügyi törvény már csaknem másfél éve előírányzott. A kormányhatározatot Daniel David oktatási miniszter terjesztette elő elfogadásra, miután elődje, Ligia Deca minisztersége idején három alkalommal is kövítettára bocsátotta ugyan a jogszabálytervezetet, de végül egyszer sem küldte azt a kormánynak jóváhagyásra. A most újjáalapított Neveléstudományi Intézet a Nemzeti Oktatáspolitikai és Értékelési Központ megszűntetésével jött létre. Ez a központ 2019-ben alakult, amikor az akkori kormányzat megszűntette az önálló Neveléstudományi Intézetet, és

Ezzel párhuzamosan elindult az oktatási-nevelési folyamat különböző szintjeire vonatkozó törvényi és szabályozási keretek kidolgozása is. 1993-ban elfogadták az egyetemi autonómiát rögzítő törvényi szabályozást, valamint a felsőoktatási intézmények akkreditációjára vonatkozó rendelkezéseket. Ezeket a reformintézkedéseket 1995-ben a Tanügyi törvény¹⁷ megerősítette. A törvény parlamenti vitája 1994-ben kezdődött, és végül 1995. júliusában került sor a végleges elfogadására.

1994-től kezdődően, a román állam és a Világbank¹⁸ közös támogatásával, az Országos Tantervtanács által módosított és újonnan kidolgozott tantárgyi programok fokozatos bevezetésére került sor.¹⁹ Ezek a tantervek szolgáltak alapul az alternatív tankönyvek elkészítéséhez, amelyek tantárgyanként két, három, olykor négy különböző változatban is megjelentek. Az új tantervek és a hozzájuk kapcsolódó alternatív tankönyvek bekerültek az 1994-ben elfogadott, majd 1995-ben ismételtén közzétett Alaptantervbe (Planul de învățământ). Azonban bevezetésük az iskolai gyakorlatban több nehézségbe ütközött, mivel nem kapcsolódott hozzájuk sem az alaptanterv szerkezeti és tartalmi szintű átdolgozása, sem pedig az értékelési rendszer korszerűsítése.²⁰

A kisebbségi nyelvű tankönyvellátás problémája csak az 1997 és 2000 közötti években kezdett érezhetően javulni. Ebben az időszakban a tanfelügyelőségek összegyűjtötték a kisebbségi nyelveken tanító pedagógusok tankönyvigényeit, és továbbították azokat az oktatási minisztérium felé. Ennek eredményeként létrejött egy megállapodás a magyar és német nyelvű tankönyvek kiadásáról: a minisztérium vállalta három magyar nyelvű tankönyv-változat megrendelését – elsősorban azokat, amelyekre a legnagyobb igény mutatkozott –, míg a német nyelvű oktatás esetében egyetlen változatot irányoztak elő.

Ez a megállapodás teremtette meg a lehetőségét annak, hogy 1997-től kezdődően magyar és német nyelven is megjelenjenek az alternatív tankönyvek. Ennek ellenére a kisebbségi oktatás számára ezeknek a tankönyveknek a be-

azt Oktatáskutatói Egységként szervezte újjá a Nemzeti Központ keretén belül, a minisztérium közvetlen alárendeltségében. Az új döntés tehát nem csupán az intézet önállóságát állítja helyre, hanem egyértelmű irányváltást is jelez az oktatáspolitikai kutatás terén.

17 84/1995. sz. Tanügyi törvény, Románia Hivatalos Közlönye, 167/1995. sz.

18 Az akkori hatalomnak azért is érdekében állt a reform mellett elköteleznie magát, mert a Világbank pénzügyi támogatását Románia csak azzal a feltétellel kaphatta meg, ha demokratikus oktatási rendszert hoz létre.

19 Papp Z., 1998.

20 RMDSZ, 2002.

vezetése komoly kihívásokkal járt: a fordítások szakmai bonyolultsága, a kiadók vonakodása a kis példányszámú megjelenésektől, valamint a magas nyomdai költségek mind hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar nyelvű változatok beszerzése nehezen és akadozva valósuljon meg.²¹

A 84/1995. sz. Tanügyi törvény hatályba lépését követően, 1996-ban újabb jelentős fordulóponthoz érkezett a romániai magyar közösség története, amelynek hatása az oktatás területén is érezhetővé vált. Az 1996-os parlamenti választások eredményeként az RMDSZ először került kormányzati szerepbe.²² Ez a politikai áttörés lehetőséget teremtett arra, hogy az RMDSZ közvetlenül is beleszólhasson az ország irányításába, és ezzel együtt közvetlen hatást gyakorolhasson a romániai magyar oktatás jövőjére is. A kormányzati részvétel új eszközöket és fórumokat biztosított a magyar kisebbség számára az oktatáspolitikai érdekérvényesítéshez, különösen az anyanyelvű oktatás védelme és fejlesztése terén.

Az 1996–2000 közötti időszak koalíciós kormányzásának egyik jelentős oktatáspolitikai eredménye, Fóris-Ferenczi Rita és Péntek János szerint, a 36/1997. sz. sürgősségi kormányrendelet elfogadása volt. Ez a rendelkezés – megelőzve az 1999-es tanügyi törvénymódosítást – feloldotta a szakképzés korábbi korlátozásait, és lehetővé tette kis létszámú osztályok elindítását kisebbségi nyelveken, még a kis lélekszámú településeken vagy szórványvidékeken is. Ezt az intézkedést követte az 1998/3359. sz. miniszteri rendelet, amely pontosította a kisebbségi oktatásért felelős államtitkárság hatáskörét. Ennek köszönhetően országos és helyi szinten egyaránt bővült a magyar oktatásért felelős intézményi struktúra, ami jelentős előrelépést jelentett az anyanyelvű oktatás intézményes megerősítésében és a kisebbségi érdekek képviseletében.²³

Az 1998–2000-es időszak országos szinten a konkrét reformfolyamatok fellendülésének ideje volt a román közoktatásban. Annak ellenére, hogy a reformok többnyire a fentről-lefele történő irányítás logikájára épültek, az alaptanterv kialakításában megfigyelhető volt az elmozdulás a többpólusú, rugalmasabb szabályozás felé, amely előfeltételét képezte a decentralizációs folyamatoknak. A reform nemcsak a tantervi változásokra korlátozódott, hanem kiterjedt a szakmai fejlesztésre is: ennek része volt a tanártovábbképzések megszervezése, a képzők képzése, az akkreditált továbbképzési programok létrehozása, valamint a szakképzés reformja és az iskolai szintű belső értéke-

21 Uo.

22 RMDSZ: 1996 – események és dokumentumok (<https://rmdsz.ro/page/1996>).

23 Fóris-Ferenczi – Péntek, 2011.

lési rendszerek átalakítása. Ezt egészítette ki az iskolák infrastrukturális fejlesztésének támogatása, az oktatásszervezés és -irányítás, valamint a finanszírozás decentralizációja és az iskolai autonómia feltételrendszerének megteremtésére irányuló rendeletek elfogadása.²⁴

1998-ban az Oktatásügyi Minisztériumban megalakult az Országos Oktatási Reformbizottság. A reformfolyamatok élére Andrei Marga²⁵ került, aki a kormányválságot követően lett oktatási miniszter. Marga hat fő reformterületet határozott meg: (1) a tantervi reformot; (2) az érettségi és az egyetemi felvételi vizsga átalakítását; (3) a szakosodási rendszer felülvizsgálatát; (4) az iskola és a gazdasági-adminisztratív szféra kapcsolatának újragondolását; (5) a felsőoktatási intézmények pénzügyi autonómiájának növelését; (6) valamint a külföldi ösztöndíjak hatékonyabb és igazságosabb elosztását.²⁶ Ugyanabban az évben létrehozták az Országos Felmérési (Értékelési) Ügynökséget, amely az értékelési rendszer reformjára fókuszált. Az új modell szerint az ismeretek felmérése a teljes félév során zajlik, míg a félévek végén a tanultak ismételtesére és rendszerezésére került sor. A tanévi szerkezet is megváltozott: az 1998–1999-es tanévtől kezdődően áttértek a két féléves rendszerre, szakítva a korábbi három évharmados felosztással. A közoktatási reform új tantervei 1999-ben „léptek be” a középiskolába. Az 1999–2000-es tanévtől kezdődően új tanterv szerint folyt az oktatás a IX. osztályban, ami új tankönyvek kiadását tette szükségessé. Ezek a tankönyvek azonban már nem tartoztak az állam által biztosított ingyenes tankönyvkategóriába. A szakminisztérium nem támogatva az átállást, így a tankönyvek fejlesztése, kiadása és terjesztése a magánkiadók feladata lett.

Az egyetlen kiadó, amely magyar nyelven is megjelentetett tankönyveket, a bukaresti állami tulajdonú Pedagógiai és Didaktikai Kiadó volt, amely azonban 1999 szeptemberében bezárta kolozsvári szerkesztőségét. Ennek következtében az 1999/2000-es tanévben a magyarul tanuló középiskolások nem tudtak tankönyvekhez jutni. A kialakult helyzet nyomán a RMPSZ 2000 januárjában úgy döntött, hogy létrehoz egy tankönyvkiadót. Így jött létre az Ábel Kiadó, amely 2000 tavaszán megalakulva a 2000–2001-es tanévre már

24 Fóris-Ferenczi – Péntek, 2011.

25 Andrei Marga (Bukarest, 1946. május 22.) román filozófus, politológus és politikus. Egyetemi tanár, 1997 és 2000 között Románia oktatási minisztere, 2012-ben rövid ideig külügyminiszter volt. A kolozsvári BBTE rektoraként tevékenykedett 1993–2004, illetve 2008–2012 között. 2005-ben elnyerte a rangos Herder-díjat.

26 Papp Z., 1998.

20 új, IX–XI. osztályosoknak szánt magyar nyelvű tankönyvet ajánlott a tanároknak.²⁷ Ez a periódus tehát nemcsak a reformfolyamatok strukturális kiterjesztéséről szólt, hanem a magyar kisebbségi oktatás szempontjából is kritikus időszak volt, amely új intézményeket és kiadói struktúrákat hívott életre a fennálló hiányosságok pótlására.

Az 1990 és 2000 közötti időszakról a romániai magyar oktatás helyzetét illetően átfogó képet kapunk Lakatos Andrással, a volt oktatási államtitkárral és az RMDSZ Oktatásért felelős egykori ügyvezető alelnökével készült interjú alapján is.²⁸ Mivel éppen ebben az időszakban töltötte be ezeket a tisztségeket, betekintést nyújt a kor oktatáspolitikai folyamataiba, döntéshozatali mechanizmusaiiba, valamint az RMDSZ stratégiájába és eredményeibe. Elmondása szerint ezt az időszakot a rendszerváltás utáni újjáépítés és intézményi megerősítés határozta meg. Lakatos András szerint a magyar nyelvű oktatás jövője szorosan összefügg a román oktatáspolitikai alakulásával, hiszen a magyar oktatás annak szerves része. Az RMDSZ – különösen a Markó-korszakban – prioritásként kezelte az oktatás ügyét: céljuk az volt, hogy visszaállítsák az önálló magyar iskolahálózatot, amely a kommunista diktatúra idején megszűnt vagy beolvadt. Ahol jelentős magyar közösség élt, például a Székelyföldön vagy Kolozsváron, ott gyorsabban sikerült önálló magyar líceumokat létrehozni, később pedig több más városban is létrejöttek hasonló intézmények.

Ezzel párhuzamosan a szórványterületeken is megindult az anyanyelvi oktatás támogatása, például a választói és kalotaszcentkirályi szórványkollégiumok révén, amelyek lehetőséget biztosítottak a magyar oktatásra ott is, ahol a magyar közösség aránya alacsony volt. A felsőoktatásban ugyan nem sikerült visszaállítani az önálló Bolyai Egyetemet, de a BBTE magyar tagozata megerősödött, és a Sapientia EMTE létrehozása jelentős előrelépés volt, különösen a székelyföldi fiatalok számára.

A korszak második felében Andrei Marga minisztersége alatt elindult néhány decentralizációs reform, például az iskolák nagyobb szerepet kaptak a versenyvizsgák lebonyolításában. Ugyanakkor jelentős probléma volt a magyar nyelvű tankönyvek hiánya, különösen az új tantervek bevezetése idején, amit az RMDSZ részben az anyagok minőségellenőrzésének biztosításával próbált orvosolni.

Lakatos András szerint a legnagyobb akadályt a fejlődés útjában az jelentette, hogy nem történt meg a szükséges oktatáspolitikai paradigmaváltás.

27 RMDSZ, 2002.

28 Interjú Lakatos Andrással (2025).

A román oktatási rendszer továbbra is központosított, túlbürokratizált és politikailag befolyásolható maradt, amelybe nehezen lehetett a kisebbségi oktatási igényeket beilleszteni. Mindezek ellenére ebben az évtizedben számos fontos intézményi és stratégiai lépés történt, amelyek megalapozták a romániai magyar oktatás további fejlődését.

Ami a felsőoktatást illeti, az 1989 utáni időszakban a romániai magyar fiatalok – különösen a 19–25 éves korosztály – országos arányát tekintve 6,7%-ot tettek ki, ugyanakkor a felsőoktatásban részt vevő magyar hallgatók részaránya ennél jóval alacsonyabb volt, mindössze körülbelül 4,3%. Az 1989–1990-es akadémiai évben Romániában 164 ezer egyetemistát tartottak nyilván, akik közül 7 100 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek (ami 4,31%-os arányt jelent). A rendszerváltást követően, a felsőoktatás gyors bővülése ellenére a magyar hallgatók részaránya tovább csökkent: az 1995–1996-os tanévre az országos hallgatói létszám elérte a 336 ezer főt, ugyanakkor a magyar hallgatók aránya már csak 3,64%-ot tett ki. A magán felsőoktatási intézmények gyors térnyerése alapjaiban alakította át a román felsőoktatási rendszert, és a hallgatói létszám az 1989-es szinthez képest 2001-re megháromszorozódott. Ezzel párhuzamosan a magyar hallgatók száma is jelentősen nőtt – elérve a 23 381 főt –, ugyanakkor arányszámuk gyakorlatilag változatlan maradt: 4,3%, vagyis a növekedés mértéke nem haladta meg a teljes rendszer gyarapodásának ütemét. Ez az érték alig marad el a magyar tanulók közoktatásban elért arányától (4,7%), és számottevően meghaladja a középiskolai oktatásban mért részarányt (3,8%). A nyilvántartott beiskolázási adatok szerint a 2000–2001-es tanévben az egyetemek nappali és távoktatási képzéseire 74 831 hallgatót vettek fel, közülük 3157 fő volt magyar nemzetiségű.²⁹

Ezekben az időkben Romániában mindössze négy felsőoktatási intézmény biztosít lehetőséget a magyar diákok számára arra, hogy a tananyagot részben vagy teljes egészében magyar nyelven sajátítsák el: a BBTE, a marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetem, a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem és a Bukaresti Egyetem. A 23 381 magyar hallgató közül 7483, azaz 32% tanul minden tantárgyat vagy tantárgyak egy részét anyanyelvén. Az állami egyetemeken tanuló magyar nemzetiségű hallgatók csak csoportokban és döntésszeggel fel nem ruházott, saját költségvetéssel nem rendelkező, önálló tanszékekbe, illetve karokba esetenként önálló intézménybe szerveződve tanulhattak anyanyelvükön (kivételt képez két kar: a Református

29 RMDSZ, 2002.

Teológia és a Római Katolikus Teológia a BBTE-n). Ilyen körülmények között az anyanyelvű státuszt nem törvényesen szavatolt struktúrák őrzik ebben az időszakban, hanem személyi nyitottságon, politikai széljáráson alapulók. Bármely döntés csak a többség képviselőinek jóváhagyásával történhetett³⁰.

Az 1990-es évek során számos – gyakran egymással párhuzamosan futó – kezdeményezés született a romániai magyar nyelvű felsőoktatás bővítésére, ám ezek gyakran intézményi ellenállásba, politikai akadályokba vagy strukturális nehézségekbe ütköztek. Dávid László, a Sapientia EMTE későbbi rektora több egyetemi fórumon is részt vett, ahol a cél az volt, hogy a Bolyai Tudományegyetem visszaállításának lehetőségeit vizsgálják. Elmondása szerint ezek a kezdeményezések nem voltak sikeresek, mivel sem politikai akarat, sem valódi párbeszédkésztség nem mutatkozott e kérdésben. Alternatív javaslatként felmerült egy magyar–német nyelvű „Petőfi–Schiller Egyetem” létrehozása is Marosvásárhelyen és Nagyszebenben, de ennek sem tanári kara, sem szakmai alapja nem volt. A marosvásárhelyi felsőoktatás helyzetét jól tükrözi, hogy míg 1990–1992 között még a hallgatók többsége (több mint 60%-a) magyar nemzetiségű volt, ez az arány 1997–1998-ra 27%-ra csökkent. Ugyanakkor az oktatás nyelve szinte kizárólag román volt. Ezért Dávid László és kollegája, Horváth Sándor matematikus 1998–1999-ben hivatalos kérvényt nyújtott be az akkori Petru Maior Egyetemhez, hogy indítsanak újra magyar nyelvű szakokat. A kezdeményezés négy szak indítását javasolta: informatika (4 éves), valamint automatika, számítástechnika és mechatronika (mindhárom 5 éves). A finanszírozásra a román oktatási minisztériumtól kértek és kaptak ígéretet: a miniszter 950 magyar nyelvű államilag támogatott helyet ígért, feltevé, hogy az egyetem szenátusa hivatalosan kéri ezeknek a helyeknek a jóváhagyását. Azonban az egyetem szenátusa erre nem volt hajlandó, azzal érvelve, hogy az intézmény alapokmánya nem tesz említést multikulturális jellegéről – ami ahhoz szükséges lett volna, hogy hivatalosan is többnyelvű képzéseket indíthassanak. Bár a magyar tanárok három héten belül elkészítettek egy multikulturális működési tervet, amelyet még a városi tanács is elfogadott, az egyetem vezetése továbbra sem támogatta az elképzelést.

Eközben más irányból is próbálkozások indultak: Hollanda Dénes például egy alapítványi egyetem létrehozását kezdeményezte Marosvásárhelyen, míg Dávid László a továbbra is állami finanszírozású magyar képzések megvalósítását szorgalmazta. Egy utolsó lehetőségként Andrei Marga oktatási minisz-

ter ajánlatot kapott: a BBTE vállalná a négy javasolt szak indítását Marosvásárhelyen. Az egyetem tanári kara azonban ezt az elképzelést nem támogatta, így a kezdeményezés ismét elakadt. E ponton nyílt meg a lehetőség egy új, magyar fenntartású felsőoktatási intézmény alapítására: az 1998-as magyarországi választásokat követően az Orbán-kormány stratégiai döntést hozott arról, hogy Csíkszeredában egy új egyetemet hoznak létre. A tanári háttérrel a kolozsvári egyetemi közösség biztosította volna, míg a helyi képzés elindítása új intézményi modellt képviselt. Ez a kezdeményezés vezetett el a Sapientia EMTE 2001-es alapításához, amely történelmi fordulópontot jelentett a romániai magyar felsőoktatás intézményes kereteinek megerősítésében.

1. sz. táblázat: Az 1989–1990 és 2000 közötti időszak oktatáspolitikai eseményei

Évek	Esemény	Történések	Problémák
1989– 1991	Rendszer- váltás	▪ Az anyanyelvi oktatás újraszervezése ▪ Intézményesülés, magyar tannyelvű iskolák újjalakulása ▪ Megalakul az RMPSZ és más szakmai, oktatáspolitikai szervezetek ▪ Létrejönnek az RMDSZ-en belüli oktatáspolitikai fórumok, létrejön az Ügyvezető Elnökség Oktatási Főosztálya ▪ Felsőoktatás – megalakul a Bolyai Bizottság – remény, hogy újra létrehozható az állami magyar felsőoktatás a Bolyai Egyetemen ▪ Megalakul az OMDSZ, a KMSZ, a MAKOSZ, az MSZIS, illetve sok más,	▪ Instabil politikai helyzet ▪ Kezdeti társadalmi remény, majd a marosvásárhelyi Fekete Március miatti elkeseredettség, reményvesztettség ▪ Jelentős kíváncsiorlás, magyarok népességszámának jelentős csökkenése ▪ Oktatási reform hiánya ▪ Magyarországi tankönyvek behozatalának megakadályozása

		▪ érdekvédelemmel foglalkozó diákszövetség ▪ Gyertyás-könyves felvonulás Marosvásárhelyen az anyanyelvi oktatásért ▪ Oktatást szabályozó, javítani próbáló kormányhatározatok	▪ Magyarellenes közhangulat erősödése
1992– 1994	Reform-intézmények és reform-koncepciók intézményesítése	▪ Reformintézkedések – Neveléstudományi Intézet hatásköre ▪ Új tantervek és tankönyvek beépülése az Alap-tantervbe ▪ Országos tantervtanács – új tantárgyi programok ▪ Az egyetemi autonómiát rögzítő törvényi szabályozás elfogadása ▪ A felsőoktatási intézmények akkreditációjára vonatkozó rendelkezések elfogadása ▪ Az új Alkotmány elfogadása ▪ Markó Béla az RMDSZ új elnöke, prioritásként kezeli az oktatást ▪ RMDSZ: Félmillió aláírással támogatott törvénytervezet a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó oktatásra ▪ Első Bolyai Nyári Akadémia (RMPSZ)	▪ a teljes időszakra az oktatáspolitikai tehetetlenségből fakadó késleltetés, a valós reformszándék hiánya jellemző

1995– 1996	Új tanügyi törvény, reformintézkedések sikertelensége	▪ Megjelenik az oktatás reformjának fehér könyve ▪ Kormányra kerül az RMDSZ, prioritása a romániai magyar oktatás helyzetének a javítása	▪ Oktatásfinanszírozási problémák
1997– 1998	Oktatási reform	▪ Az Oktatásügyi Minisztériumban megalakult az Országos Oktatási Reformbizottság ▪ létrejön az Országos Felmérési (Értékelési) Ügynökség ▪ Sürgősségi kormányrendelet: anyanyelven való egyetemi felvételizés biztosítása, Románia történelme és Románia földrajza című tantárgyak anyanyelven való oktatása ▪ Első Orbán-kormány Magyarországon – politikai döntés – a magyar állam támogatja az erdélyi magyar felsőoktatási intézmény létrehozását ▪ 1997/36. sz. sürgősségi kormányrendelet – lehetővé tette a kis létszámú osztályok indítását kisebbségek nyelvén is kis településeken vagy szóróanyag-vidéken ▪ Új kerettantervek	▪ Az oktatásügy túlpolitizálása ▪ Az államilag finanszírozandó Bolyai Egyetem újraindításának kudarca ▪ Felsőoktatással kapcsolatos újabb kudarcok, állami eltávolodás az ügytől, politikai érdektelenség
1999– 2000	A reform-folyamatok fellendülése	▪ Szervezkedés a felsőoktatásban	▪ Oktatási finanszírozási problémák

- Megkezdte működését a Sapientia EMTE, helyszíne Marosvásárhelyen, a katolikus egyházhoz tartozó Deus Providebit Tanulmányi Ház
 - A törvény gyakorlati alkalmazása sok esetben az alárendelt módszertani szabályozásokon múlik
 - Új szocialista (PSD) kormány, amelyet az RMDSZ támogat a parlamentben, ezért cserébe megállapodásokban rögzítették a kisebbségpolitikai és kisebbségi oktatási célokat
-

A 2000 és 2011 közötti időszak

Ahhoz, hogy a 2000-es évek legfontosabb oktatáspolitikai fordulópontjait azonosítani és elemezni lehessen, először tágabb politikai viszonylatban kell vizsgálni az említett időszakot. A 2000-es évek elején Románia belépett az európai uniós csatlakozási folyamat végső szakaszába,³¹ amely a teljes igazgatási rendszer, így az oktatás átfogó átalakítását is sürgette. Az Európai Unió által megfogalmazott csatlakozási kritériumok között szerepelt a közszolgáltatások decentralizációja, az átláthatóság és a hatékonyság növelése, valamint a kisebbségi jogok és az oktatási autonómia tiszteletben tartása. Az oktatáspolitikai reformok ezért központi szerepet kaptak a román kormányzati programban,³² különösen a 2001–2004 közötti időszakban, amikor az Adrian Năstase vezette kabinet célul tűzte ki a közoktatás modernizációját.

Ehhez a modernizációs folyamathoz, ahogy fent említettem, a decentralizáció is hozzátartozott. Az oktatás decentralizációjának fontosságát nemcsak a szakirodalom húzza alá, hanem interjúalanyaim is kiemelt fontosságúként írták le a folyamatot.³³ A csatlakozási folyamat során kiemelt szerepet

³¹ Varga, 2009.

³² Románia Parlamentje (2000). Kormányprogram a 2001–2004 közötti időszakra. 2000. december 28. Románia Hivatalos Közlönye, 700. sz.

³³ Mihályfalvi Katalin oktatásért felelős ügyvezető alelnök asszony, illetve Lakatos András volt oktatási államtitkár is kiemeli a decentralizációs folyamatok és törekvések fontosságát.

kapott az európai jogrendhez való igazodás, azonban a meghozott előírások gyakorlati alkalmazása sok esetben akadályokba ütközött, vagy egyáltalán nem valósult meg. Ebbe a törekvésbe illeszkedve a román parlament 2004-ben elfogadta a 339/2004. sz. törvényt,³⁴ amely kerettörvényként rögzítette a decentralizáció alapelveit. Két év elteltével ezt a jogszabályt a 195/2006. sz. törvény³⁵ váltotta fel, amely szintén a decentralizációs folyamat kereteit határozta meg. Az új rendelkezés – hasonlóan az elődjéhez – elsősorban a köz-igazgatási és pénzügyi decentralizáció kérdéseit szabályozza, ugyanakkor ezek következményeként a közoktatás területére is kihatással van.³⁶

A decentralizációs törvény háromféle hatáskört határoz meg, amelyeket a helyi közigazgatási szervek gyakorolhatnak: kizárólagos, megosztott és delegált hatásköröket. A közoktatás elsősorban a megosztott hatáskörök körébe tartozik, amelyeket a települési közigazgatási hatóságok a központi szervekkel együtt látnak el. Kivételt képez a speciális oktatás, amelynek esetében a feladatok megosztása a megyei és központi hatóságok között történik. Az oktatás decentralizációja szorosan kapcsolódott az ország általános decentralizációs törekvéseihez és az oktatási reformokhoz. Ennek keretében a kormány 2005 végén elfogadta az Oktatási és Kutatási Minisztérium által kidolgozott „A közoktatás decentralizációja” című stratégiai dokumentumot.³⁷ A stratégia értelmében az oktatás decentralizációja a döntési jogkörök, a pénzügyi és általános irányítási feladatok, valamint az ehhez szükséges források helyi közösségekre és oktatási intézményekre történő átruházását jelenti.³⁸ A közoktatás decentralizációjának megerősítésével továbbá a 2011-ben megjelent I. sz. Oktatási törvény³⁹ foglalkozott, amely – Veres Valért szerint – kettős hatással bírhat a kisebbségi oktatásra. Egyrészt lehetőséget teremt arra, hogy a kisebbségi közösségek nagyobb beleszólást kapjanak saját oktatási ügyeikbe, másrészt viszont fennáll a veszélye annak, hogy a helyi többségi döntéshozók korlátozhatják a kisebbségi jogok érvényesülését, ha nincsenek megfelelő jogi garanciák.⁴⁰

34 339/2004. sz. Decentralizációs törvény, Románia Hivatalos Közlönye, 668/2004. sz.

35 195/2006. sz. Decentralizációs kerettörvény, Románia Hivatalos Közlönye, 453/2006. sz.

36 Fóris-Ferenczi – Péntek, 2011.

37 A közoktatás decentralizációjára vonatkozó stratégia, amelyet a Kormány 2005. december 20-i ülésén Memorandum formájában hagytak jóvá.

38 Bâte, 2011.

39 1/2011. sz. Nemzeti Oktatási Törvény. Közzétéve: Románia Hivatalos Közlönye, I. rész, 18/2011. sz.

40 Veres, 2012.

A decentralizációról Lakatos András, volt oktatási államtitkár is beszélt, a vele készült interjújában kiemelte, hogy bár az RMDSZ és Andrei Marga, az akkori oktatási miniszter között nem volt felhőtlen a viszony, el kell ismerni, hogy Marga minisztersége idején, 1997 és 2000 között jelentős lépések történtek a decentralizáció irányába. Lakatos szerint – aki ekkor még iskolaigazgató volt – a reprezentatív iskolákban például az iskolaszék szervezhette meg a versenyvizsgákat, természetesen a tanfelügyelőség felügyelete mellett, de ez mégis nagyobb mozgásteret biztosított, mint a mai rendszer.

A 2000-es évek elején, különösen 2001-től kezdődően, ismét megerősödött az oktatás központi, minisztériumi irányítása, amely jelentősen korlátozta a helyi és intézményi autonómiát. Az osztálylétszámok növelése, valamint a kiscsoportos oktatás lehetőségének megszüntetése különösen hátrányosan érintette a kisebbségi oktatást. A fejkvóta-alapú finanszírozási rendszer bevezetése, illetve a demográfiai apály következményeként a kis létszámú – különösen kétszáz fő alatti – iskolák jogi státuszának megszűnése újabb kihívásokat jelentett. A problémák kezelésére az RMDSZ és a kormány közötti politikai egyezmények jelentettek részleges megoldást: a 2004-es megállapodás értelmében a kisebbségi szakemberek bevonást nyertek a tanügyi reform és az iskolahálózat átszervezésére vonatkozó jogszabályok kidolgozásába, különös tekintettel az alacsony létszámú magyar osztályok helyzetének rendezésére.⁴¹

Interjúalanyaim szerint a fent felsoroltak mellett az RMDSZ egyik legnagyobb oktatáspolitikai sikere a 2000-es években az iskolahálózat működtetésének intézményes biztosítása volt: a magyar oktatási intézmények fenntartását sikerült beépíteni az állami költségvetésbe. Kiemelkedő eredményt jelentett a szórványoktatás megerősítése is: 2006-tól elindult a szórványkolégiumok támogatási rendszere, amely később évi több millió lejes keretösszeggel működött a Communitas Alapítványon keresztül. A programot sikerült beemelni a magyarországi nemzeti jelentőségű intézmények támogatási rendszerébe is, és a Bethlen Gábor Alapon keresztül több szórványkolégium kiszámítható, többéves támogatáshoz jutott.

Szintén ebben az időszakban kezdődött el a magyar nyelvű tankönyvek minőségének javítása: egy miniszteri rendelet előírta, hogy minden magyar tankönyvet csak az RMDSZ Oktatási Főosztályának jóváhagyásával lehet kiadni, így biztosítva a tartalmi ellenőrzést és a fordítási hibák kiküszöbölését.

41 Papp Z. – Mandel, 2007.

Ugyanakkor felszínre került egy súlyos hiányosság is: a magyar tankönyvszerzők hiánya, amire válaszul 2008-ban tankönyvkonferenciát szerveztek Kolozsváron, magyarországi és erdélyi szakemberek bevonásával.

Fontos szakpolitikai tanulságként jelent meg az is, hogy a korszerű pedagógiai megközelítések hiányoznak az oktatási rendszerből: a tananyag-túltelítettség és a gyermekek természetes kíváncsiságának elnyomása akadályozza a kompetenciaalapú oktatás bevezetését. Ezzel összefüggésben a pedagógusképzés minősége is romlott, mivel megszűnt a korábbi szigorú felvételi szelekció, ami hosszú távon veszélyezteti az oktatás színvonalát.⁴²

A 2000-es évek elején új korszak kezdődött a romániai magyar felsőoktatásban is, hiszen a magyar felsőoktatás kiépítése és szélesítése több fronton zajlott. Ezt az időszakot a kisebbségi jogok bővítésére és az oktatási autonómia erősítésére irányuló törekvések jellemezték.

A Szociáldemokrata Párt (PSD) 2000–2004 közötti kisebbségi kormányzása során az RMDSZ parlamenti támogatásáért cserébe éves megállapodásokban rögzítették a kisebbségpolitikai célokat. Ennek eredményeként 2001-ben külön beiskolázási számot hirdettek meg a magyar jogászhallgatók számára, és részben magyar nyelvű közgazdászképzés indult.⁴³

Hogy tisztában legyünk azzal, milyen is volt az ezredfordulón a romániai magyar felsőoktatás helyzete, érdemes kiemelnünk, hogy a magyar tannyelvű egyetemi oktatás gerincét továbbra is az állami egyetemek keretében folyó oktatás képezte. Ezek olyan intézmények voltak, ahol a román tagozat mellett más nyelvű, elsősorban magyar tagozat is működött. Magyar szempontból a legjelentősebb intézmény változatlanul a kolozsvári BBTE volt, amelynek keretében ekkor 45 szakon folyt magyar nyelvű képzés, összesen 3292 hallgatóval.⁴⁴ Emellett a Bukaresti Tudományegyetem Hungarológia Tanszékén 82 hallgató tanult, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben 956 magyar diák folytatta tanulmányait, míg a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Szentgyörgyi István Tagozatán 70 magyar hallgatót tartottak nyilván. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben (PTI) 240, a gyulafehérvári Római Katolikus Teológián pedig 89 hallgató tanult. A Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) ebben az időszakban 614 hallgatóról számolt be.

42 Interjú Lakatos Andrással (2025).

43 Kadlicskó, 2024.

44 2000-ben a BBTE-n 4602 magyar nemzetiségű diák tanult. Közülük 3292 hallgató folytatta tanulmányait magyar nyelven, ami azt jelenti, hogy a magyar nemzetiségű diákok 71,5%-a részesült anyanyelvű oktatásban ebben az időszakban.

Összesen tehát 5225 magyar egyetemi hallgató folytatta tanulmányait magyar nyelven, ami hozzávetőlegesen a magyar nemzetiségű egyetemi diákok egyharmadát jelentette.⁴⁵ Ez az arány jól tükrözi a multikulturális egyetem keretein belül biztosított magyar nyelvű képzés lehetőségeit, ugyanakkor rávilágít arra is, hogy jelentős számú magyar hallgató kényszerült román nyelven tanulni.⁴⁶

2002-ben az RMDSZ és a kormány közötti egyezmény további ígéreteket tett a magyar nyelvű karok és tanszékek létrehozására a BBTE-n, valamint a magyar tagozat kialakításának lehetőségére a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen. Azonban az egyetemek román vezetése az autonómiára hivatkozva elutasította ezeket a kezdeményezéseket. 2003-ban a korábbi öt helyett csak két új kar létrehozását irányozták elő, és hangsúlyozták az egyetem multikulturális jellegének megőrzését.

2004-ben a BBTE-n belül Salat Levente és Nagy László lett a két új magyar rektorhelyettes, akik azonban nem élvezték az RMDSZ támogatását. Ugyan ebben az évben elkészült a romániai magyar felsőoktatás katasztere, amelyet több éves szakmai vita előzött meg. 2004 őszén egy új, fiatal oktatókból álló csoport alakult, amely később Bolyai Kezdeményező Bizottság néven vált ismertté. A csoport célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a romániai magyar felsőoktatás helyzetére, és elősegítse az önálló magyar egyetem létrehozását.

2005-ben a Bizottság nemzetközi kisebbségi konferenciát szervezett, amelyen bemutatták a Kolozsvári Charta tervezetét. Ez az ajánlás a kisebbségi nyelvű felsőoktatási intézmények létrehozásának és támogatásának elveit fogalmazta meg. Ugyanebben az évben az RMDSZ elkészítette a Nemzeti Kisebbségek Jogállásáról szóló törvénytervezetet, amely kiemelten foglalkozott a felsőoktatás ügyével. A tervezet kimondta, hogy a kisebbségeknek joguk van anyanyelvükön tanulni, és létrehozhatnak anyanyelvű oktatási intézményeket, amelyek állami vagy helyi költségvetésből részesülhetnek.⁴⁷

2006-ban az RMDSZ és a Bolyai Kezdeményező Bizottság közösen megszervezett egy felsőoktatási fórumot, amelynek eredményeként megszületett az erdélyi magyar felsőoktatásról szóló Nyilatkozat. Ezt a dokumentumot a BBTE vezetői kivételével szinte minden felsőoktatással kapcsolatos szakmai és civil szervezet vezetője aláírta. Ugyanebben az évben került megrendezésre Kolozsváron a II. Európai Kisebbségi Felsőoktatási Konferencia, amelyen ki-

45 Tonk, 2000.

46 Erdei – Papp Z., 2001.

47 Kadlicskó, 2024.

lenc ország vett részt, és közösen elfogadták a romániai magyar felsőoktatást támogató nyilatkozatot.

A BBTE többnyelvű feliratozásának hiánya miatt a Bolyai Kezdeményező Bizottság akciókat szervezett, amelyek során kétnyelvű táblákat helyeztek el az egyetem épületeiben. Ezeket az akciókat az egyetem vezetése ellenségesen fogadta, és 2006 novemberében kizárták a Bizottság két tagját, Hantz Pétert és Kovács Lehelt az egyetemről. Ez a lépés tiltakozási hullámot indított el az oktatók, valamint a politikai és civil szféra körében. 2008-ra a Bizottság összes vezetőjének távoznia kellett az egyetemről, és tevékenységüket az egyetem falain kívül folytatták. A Bolyai Kezdeményező Bizottság tevékenysége hozzájárult ahhoz, hogy a romániai magyar felsőoktatás kérdése nemzetközi figyelmet kapjon, és elősegítette a kisebbségi jogok érvényesítését az oktatás területén. Ugyanakkor tevékenységük rámutatott arra is, hogy a politikai és intézményi akadályok továbbra is jelentős kihívást jelentenek a romániai magyar felsőoktatás fejlődése szempontjából.⁴⁸

A 2000-es évek elején a BBTE körüli viták és az önálló magyar felsőoktatás iránti igények új lendületet kaptak. Részben ezen törekvések eredményeként 2001-ben megalakult a Sapientia EMTE, amely mérföldkőnek számít az erdélyi magyar felsőoktatás történetében. Az egyetem létrehozása a magyar kormány támogatásával, az RMDSZ politikai közreműködésével és az erdélyi magyar történelmi egyházak összefogásával valósult meg. Az intézmény jelenleg is főként alapítványi, egyházi és magyar állami forrásokból működik, és célja, hogy biztosítsa a magyar nyelvű felsőoktatást Romániában. Az EMTE megalapítása új fejezetet nyitott a romániai magyar felsőoktatásban, hozzájárulva a kisebbségi közösség oktatási önállóságának erősítéséhez.

Dávid Lászlóval, a Sapientia EMTE volt rektorával készült interjú alapján⁴⁹ a Sapientia EMTE megalapítása az erdélyi magyar felsőoktatás válaszreakciója volt az 1990-es években kialakult kedvezőtlen oktatási helyzetre. A rendszerváltás után felmerült ugyan a Bolyai Tudományegyetem visszaállításának igénye, de politikai és intézményi ellenállás miatt ez nem valósulhatott meg. Az állami egyetemeken – így a BBTE-n és a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen – a magyar hallgatók aránya folyamatosan csökkent, és a magyar nyelvű képzések is háttérbe szorultak.

A rektor úr elmondása szerint a Sapientia EMTE megalapítására azért volt szükség, mert nyilvánvalóvá vált, hogy az állami rendszerben nem lehet bizto-

48 Uo.

49 Interjú Dávid Lászlóval (2025).

sítani a megfelelő számú és minőségű magyar nyelvű felsőoktatási lehetőséget. A román állami egyetemek ellenálltak a magyar tagozatok bővítésének, a multikulturalizmus elve pedig nem valósult meg a gyakorlatban. A kedvező fordulatot a magyar kormány támogatása hozta el 1998 után, amely lehetőséget teremtett egy önálló magyar magánegyetem létrehozására. A Sapientia EMTE 2001-ben kezdte meg működését Csíkszeredában, Marosvásárhelyen és később Kolozsváron is, alapítványi, egyházi és magyar állami támogatással. A megalakuláskor főként műszaki és társadalomtudományi szakokat indítottak, válaszul a magyar fiatalok egyetemi képzésének hiányosságaira. Az egyetem indulása számos kihívással járt, többek között infrastrukturális és finanszírozási problémákkal. A Sapientia EMTE hosszú utat tett meg az akkreditációig, amelyet 2010-ben nyert el, majd 2012-ben vált hivatalosan is önálló akkreditált egyetemmé. Az intézmény nemcsak oktatási szerepet vállalt, hanem versenyhelyzetet is teremtett, amely ösztönözte az állami egyetemeket a magyar nyelvű képzések bővítésére.

Tehát a 2000-es évekre kialakult az a felsőoktatási struktúra, amely napjainkban is meghatározza a romániai magyar közösség felsőoktatási kereteit. Az intézményi rendszer sajátossága, hogy sokszínű, többpólusú modell jött létre, amely ötvözi az állami és magánintézményekben zajló magyar nyelvű oktatást. Tonk Márton, a Sapientia EMTE rektora szerint ez a hálózat úgynevezett „3+3+1”-típusú modellként írható le, amely jól tükrözi a romániai magyar felsőoktatás sajátos szerkezetét.⁵⁰ A modell első három elemét azok a magyar tagozatok alkotják, amelyek a román állami felsőoktatás részeként működnek: a kolozsvári BBTE, a Marosvásárhelyi Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány- és Technológiai Egyetem (MOGYTTE), valamint a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem (MME). Ezekben az intézményekben a magyar nyelvű oktatás tagozati rendszerben zajlik, az állami egyetemi struktúrába ágyazva.

A második három pillért az önálló magyar felsőoktatási intézmények jelentik, amelyek a román jogrend szerint magánegyetemeknek minősülnek. Ide tartozik a Sapientia EMTE, a PKE Nagyváradon, valamint a PTI Kolozsváron. Ezek az intézmények a magyar közösség önálló felsőoktatási törekvéseinek eredményeként jöttek létre, és fontos szerepük van az anyanyelvi képzés biztosításában. A „+1” elem pedig a sajátos státuszú Gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Intézet, amely szintén hozzájárul az erdélyi magyar felsőoktatási kínálatához, elsősorban az egyházi képzés területén.⁵¹

⁵⁰ Tonk, 2019.

⁵¹ Uo.

2. sz. táblázat: A 2000 és 2011 közötti időszak
oktatáspolitikai eseményei

Évek	Esemény	Történések	Problémák
2000– 2001	Román politikai protokollumok időszaka – a magyar-országi támogatási rendszer megerősödése	▪ Az RMDSZ és a Szociáldemokrata Párt között megállapodás jött létre kisebbségpolitikai célok támogatásáról ▪ A magyar Országgyűlés elfogadta a határon túli magyarokról szóló törvényt, amely kedvezményeket biztosított többek között oktatás terén is ▪ Szórványkollégiumok létrehozása ▪ Sapientia EMTE megalapítása ▪ Beindult a magyar nyelvű közgazdászképzés, külön beiskolázási szám a jogászoknak	▪ Diplomáciai feszültség Romániával, az állami szuverenitás megsértésére hivatkozva ▪ A megállapodások teljesítése gyakran elmaradt az egyetemi autonómiára hivatkozva
2002– 2006	Protokollumok visszavonulása, kormányváltás Magyarországon, Európai Unió csatlakozása – lassú fejlődés	▪ Magyar felsőoktatás katasztere – elkészült a romániai magyar felsőoktatás részletes felmérése. ▪ A Bolyai Kezdeményező Bizottság létrejött ▪ A Kolozsvári Charta bemutatása – európai szintű dokumentum a kisebbségi felsőoktatás támogatására	▪ Az RMDSZ befolysolásának csökkenése, a kormány visszavonulása az egyetemi vezetőséggel való konfliktustól ▪ Politikai szándék hiánya az egyetemi kérdések napirendre tűzésére ▪ A decentralizáció politikai kompromisszumok szintjén maradt

2006– 2010	Új oktatási törvény elő- készítése – stagnálás, lassú fejlődés	▪ 2006/195. sz. Decentralizációs törvény – új decentralizációs keret-törvény, közigazgatási és pénzügyi decentralizáció ▪ Új finanszírozási rendszer fokozatos bevezetése ▪ Iskolahálózat átszervezése, igazgatótanácsok megalakítása, menedzserképzés elindítása ▪ Minőségbiztosítási reform kezdete ▪ 200/100 fő alatti intézmények átszervezése ▪ GDP 6%-ára emelt oktatási költségvetési célkitűzés	▪ Közoktatásra gyakorolt közvetett hatások ▪ Kis létszámú intézmények jogi státuszának megszűnése ▪ Kiválasztott megyékben kísérleti jellegű alkalmazás ▪ Szórványoktatás nehézségei, helyi közösségek érintettsége ▪ Finanszírozási és humán erőforrás-kezelési kihívások
2011	Új oktatási törvény	▪ 1/2011. sz. Oktatási törvény elfogadása	▪ Gyakori törvényt módosítások, jogbizonytalanság, finanszírozási problémák

A 2011 és 2023 közötti időszak

A 2011-es év valódi fordulópontnak számított a romániai oktatás terén, hiszen ekkor lépett hatályba az 1/2011. sz. Nemzeti Oktatási Törvény. A törvény deklaratív módon megerősítette a nemzeti kisebbségek jogát az anyanyelvű oktatásra, kimondva, hogy a kisebbségekhez tartozó személyek jogosultak minden szinten, típusban és formában anyanyelvükön tanulni a közoktatásban. Ezzel elviekben megteremtődött a jogi garancia a magyar nyelvű oktatás fenntartására és fejlesztésére.⁵²

52 Bethlendi – Ilyés, 2020.

Bethlendi András és Ilyés Zsolt szerint⁵³ a törvény kettős logikát követ. Egyrészt hangsúlyozza az esélyegyenlőséget és a kulturális identitás megőrzésének fontosságát, másrészt fenntartja a román nyelv dominanciáját, különösen a vizsgáztatás és a hivatalos kommunikáció területén. Az oktatási rendszer alapelvei között szerepel ugyan a nyelvi és kulturális sokszínűség tiszteletben tartása, ám számos rendelkezés mégis alárendelt szerepet biztosít a kisebbségi nyelveknek. Hasonló kettős logika mentén teszi lehetővé a törvény, hogy magánjogi szereplők – például egyházak vagy civil szervezetek – kisebbségi oktatási intézményeket hozzanak létre, hiszen ezek esetében szigorú akkreditációs és minőségbiztosítási követelményeket ír elő, amelyeket sok esetben nehéz teljesíteni.

Fontos kiemelni, hogy a 2011-es Nemzeti Oktatási Törvény egyik legjelentősebb újítása a közoktatás rendszerének decentralizációja volt, amely alapjaiban változtatta meg az iskolák irányításának mechanizmusát. A korábban erősen centralizált, minisztériumi és tanfelügyelési kontroll alatt álló oktatási rendszerben a döntéshozatali jogkörök jelentős részét átruházták a helyi önkormányzatokra és közösségekre. Ez azt jelentette, hogy az iskolák működtetése, gazdasági irányítása és bizonyos szakmai kérdésekben való döntés immár helyi szinten dőlt el. A decentralizáció keretében átalakították az iskolák vezetőtanácsainak (*consiliul de administrație*) összetételét is. A testületekben a pedagógusok mellett kötelező jelleggel helyet kaptak a szülők képviselői, valamint az illetékes önkormányzat delegáltjai, ami elvileg szélesítette a közösségi kontroll és beleszólás lehetőségét az iskolák mindennapi működésébe. A reform célja az volt, hogy az oktatási intézmények jobban igazodjanak a helyi igényekhez, sajátosságokhoz és a közösségek elvárásaihoz, elősegítve ezzel a hatékonyságot és a minőségi oktatás feltételeinek javítását.

Ugyanakkor szakértők, köztük Veres Valér is rámutattak arra, hogy ez a decentralizáció kettős következményekkel járt, különösen a nemzeti kisebbségek, így a magyar közösség számára⁵⁴. Míg a nagyobb városokban vagy a többségi magyarság által lakott területeken a helyi döntéshozatal kedvezőbb feltételeket teremthetett a magyar tananyelvű oktatás számára, addig a szórványvidékeken a gyenge önkormányzati kapacitás, az anyagi forráshiány és sok esetben a többségi politikai akarat hiánya veszélyeztette a kisebbségi oktatás fennmaradását. Továbbá a decentralizáció során nem történt meg a megfelelő

53 Uo.

54 Veres, 2012.

szakmai támogatási rendszer kiépítése, amely biztosította volna, hogy az önkormányzatok képesek legyenek hatékonyan és a kisebbségi jogokat tiszteletben tartva működtetni az oktatási intézményeket. Emiatt a reform gyakorlati megvalósítása sok esetben inkább adminisztratív terhet rótt a helyi közösségekre, mintsem valódi autonómiát biztosított volna számukra.

A jogszabályt elemzők rámutatnak arra is, hogy a kisebbségi oktatásra vonatkozó rendelkezések széttagoltan, különböző fejezetekben jelennek meg, ami jogbizonytalansághoz és értelmezési problémákhoz vezethet. Emiatt az elmúlt évtizedben számos módosítás és kiegészítés vált szükségessé, amelyek célja a kisebbségi oktatási jogok pontosítása, valamint a gyakorlatban felmerülő hiányosságok és ellentmondások kezelése volt.⁵⁵

A jogbizonytalanság következtében a magyar közösség képviselői – első sorban az RMDSZ parlamenti munkája révén – több alkalommal kezdeményezték a törvény módosítását. Ezek közül kiemelkedik a 2019-es módosítás,⁵⁶ amely lehetőséget biztosított arra, hogy a magyar tannyelvű osztályok alacsonyabb létszámmal is működhessenek, figyelembe véve a demográfiai sajátosságokat és a szórványban élő magyar közösségek helyzetét. Ezt követte a 2020-as kiegészítés,⁵⁷ amely előírta, hogy az anyanyelvi oktatási formák átszervezése vagy megszüntetése esetén kötelező a kisebbségi szervezetek véleményének kikérése. Ez a módosítás fontos előrelépést jelentett a kisebbségi közösség beleszólási jogának intézményesítésében, ugyanakkor újabb bürokratikus akadályokat is teremtett, mivel a véleményezési eljárás sok esetben elhúzódott, és nem mindig eredményezett kedvező döntést a magyar közösség számára.

A 2011–2023 közötti időszak a romániai magyar kisebbségi oktatás számára egyaránt hozott jogi előrelépéseket és komoly kihívásokat. Az új oktatási törvény létrejötté mellett, amelynek összességében pozitív visszahangja volt a szakmabeliek körében,⁵⁸ a szakirodalom és interjúalanyaim is leginkább a tanulói létszám folyamatos csökkenésének problémáját emelték ki. A demográfiai fogyás, az elvándorlás, valamint a vegyes házasságokban született gyermekek növekvő aránya miatt a magyar tannyelvű iskolákba beíratott diákok száma jelentősen visszaesett. A legkritikusabb helyzet a szórványterületeken

55 Bethlendi – Ilyés, 2020.

56 221/2019. sz. törvény, amely a Nemzeti Oktatási Törvény (1/2011. sz. törvény) módosításáról és kiegészítéséről rendelkezik. Románia Hivatalos Közlönye, 929. sz.

57 185/2020. sz. törvény, amely a Nemzeti Oktatási Törvény (1/2011. sz. törvény) módosításáról és kiegészítéséről rendelkezik. Románia Hivatalos Közlönye, 762. sz.

58 Márton, 2020.

alakult ki, ahol több településen megszűnt a magyar nyelvű oktatás, vagy minimális szintre csökkent annak jelenléte.

Az oktatási intézmények szerkezete is átalakuláson ment keresztül. A falusi iskolák leépülése mellett a városi központokban koncentráltak a magyar tannyelvű osztályok, ami tovább nehezítette a vidéken élő magyar diákok anyanyelvi oktatáshoz való hozzáférését. A közoktatásban részt vevő magyar diákok aránya 2020-ra 4,9%-ra csökkent a teljes romániai tanulói létszámon belül.⁵⁹ 2011 és 2023 között folytatódott a már korábban megindult diákpopuláció-csökkenés. A teljes romániai közoktatásban tanulók száma 1990-től kezdődően 44%-kal esett vissza, míg a magyar nyelven tanulók száma ugyanezen időszak alatt 39%-kal csökkent. Az elmúlt évtizedben, tehát 2014 és 2023 között a magyar tannyelvű diákok száma további 10%-kal mérséklődött, ami különösen a szórványterületeken volt drámai, itt akár 25%-os visszaesést is regisztráltak.⁶⁰

Pozitívumként említhető, hogy a magyar állam által nyújtott támogatások – például az oktatási-nevelési támogatás⁶¹ – jelentős szerepet játszottak a magyar nyelvű oktatás fenntartásában és a szülők ösztönzésében, hogy gyermekeiket magyar tannyelvű intézményekbe írássák.

A fent említett periódus, vagyis a 2011–2023 közötti időszak egyik szimbolikus, a romániai magyarság számára kiemelten fontos ügye kétségtől a marosvásárhelyi katolikus liceum esete volt. Ez az ügy túlmutatott egy oktatási intézmény létrehozásának adminisztratív kérdésén, és a kisebbségi oktatási jogok érvényesülésének, illetve a romániai politikai környezet sajátosságainak jelképévé vált. A liceum újjalapítására tett kísérlet 2014-ben indult, amikor a marosvásárhelyi magyar közösség és a római katolikus egyház arra törekedett, hogy visszaállítsa az 1948-ban megszüntetett egyházi iskolát. Bár a román törvények lehetőséget biztosítanak egyházi oktatási intézmények létrehozására, a gyakorlatban a helyi és országos román hatóságok politikai eszközökkel, adminisztratív akadályokkal és jogi kifogásokkal próbálták ellehetetleníteni az iskola önállóságát. 2017-ben a hatóságok döntése értelmében megszüntették az iskola jogi státuszát, arra hivatkozva, hogy annak létrehozása során szabálytalanságok történtek. Az intézményt beolvasztották a Bolyai Farkas Liceumba, ezzel gyakorlatilag megszüntetve annak önálló, katolikus jellegét. Ez a lépés komoly tiltakozási hullámot váltott ki mind bel-

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Barna, 2024.

⁶¹ Például a Bethlen Gábor Alapkezelő által finanszírozott „Szülőföldön magyarul” program.

földön, mind nemzetközi szinten, hiszen világossá vált, hogy a romániai magyar közösség oktatási autonómiája továbbra is politikai játszmák tárgya.

Bodó Barna tanulmánya hangsúlyozza, hogy a marosvásárhelyi katolikus líceum esete nem elszigetelt incidens, hanem a romániai magyar oktatás százéves politikai küzdelmeinek folytatása.⁶² A szerző emlékeztet a korábbi hasonló esetekre, például a Bolyai Tudományegyetem megszüntetésére, vagy a magyar középiskolák visszaállításának nehézségeire a rendszerváltás után. A líceum körüli jogi és politikai csatározások egészen 2021-ig elhúzódtak, bizonyítva, hogy a román állam gyakran nem partner a kisebbségi jogok érvényesítésében, még akkor sem, ha azokat saját törvényei is garantálják.

A 2011 és 2023 közötti időszak a romániai magyar felsőoktatásban első sorban a korábban kialakult intézményi rendszer, az úgynevezett „6+1-es modell” megszilárdulásáról szólt. Ebben a periódusban már nem az új intézmények létrehozása, hanem a meglévő struktúrák konszolidálása és működőképességének fenntartása került a középpontba.

Míg az ezredfordulón a magyar nyelven tanuló egyetemi hallgatók száma mindössze 5225 fő volt, ami csupán a romániai magyar nemzetiségű egyetemisták egyharmadát tette ki, addig a 2011 utáni időszakban jelentős előrelépés történt ezen a téren.⁶³ A 2010-es évek közepére a magyar nyelven tanuló diákok száma meghaladta a tízezer főt, és az évtized végére ez a létszám stabilizálódott, 10 ezer és 10 700 közötti értékekkel.⁶⁴ Ez a tendencia azt mutatja, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás pozíciója megerősödött, és a korábban jellemző tannyelv váltás helyett egyre többen választották az anyanyelvükön való továbbtanulást.

A hallgatói létszám stabilizálódása több tényezőnek volt köszönhető. Egyrészt a 2011-es oktatási törvény megerősítette a multikulturális intézményi keretek között működő magyar tagozatok jogi helyzetét, másrészt a magyar állam folyamatos támogatása biztosította a magánegyetemek – különösen a Sapientia EMTE⁶⁵ és a PKE – fenntarthatóságát. Emellett a romániai magyar közösség részéről is erős maradt az igény az anyanyelvű felsőoktatás iránt, ami hozzájárult ahhoz, hogy a diáklétszám a demográfiai csökkenés ellenére is viszonylag stabil maradt.

62 Bodó, 2021.

63 Tonk, 2019.

64 Uo.

65 A Sapientia EMTE hivatalos honlapján elérhető rektori jelentések szerint az egyetem hallgatói létszáma 2200 fő körüliire stabilizálódott (forrás: <https://tinyurl.com/2zdhw9tr>).

Bár a hallgatók száma nem mutatott jelentős visszaesést, a főállású oktatók létszámában enyhe csökkenés volt tapasztalható, ami hosszú távon kihívásokat jelenthetett a minőségi oktatás fenntartása szempontjából. Mindezek ellenére a 2011 és 2023 közötti időszakot a romániai magyar felsőoktatás történetében a konszolidáció időszakaként lehet értelmezni. A korábban kialakított struktúra megszilárdult, a magyar nyelvű képzés biztosított volt, és a hallgatói létszám stabilan a tízezer fő körül mozgott. Ez jelentős előrelépésnek tekinthető az ezredfordulós adatokhoz képest, amikor a magyar egyetemisták többsége még román nyelven volt kénytelen tanulmányait folytatni. Ugyanakkor a korszak már előrevetítette azokat a fenntarthatósági kérdéseket, amelyeket a demográfiai kihívások és a gazdasági korlátok határoztak meg.

3. sz. táblázat: A 2011 és 2023 közötti időszak oktatáspolitikai eseményei

Évek	Esemény	Történések	Problémák
2011–2013	Új tanügyi törvény, kezdeti eufória	1/2011. sz. Tanügyi törvény elfogadása - Iskola-előkészítő reform – az előkészítő osztályokat kötelezővé tették, áthelyezték az általános iskolák keretébe - Duális szakképzés újraindítása - Érettségi botrány – a vizsgák bekamerázása után drasztikusan csökkent a sikeres érettségizők aránya	- A törvény végrehajtása során folyamatos módosítások, jogbizonytalanság, és politikai akadályok jelentkeztek - A bevezetés megkésett, a statisztikai nyilvántartás átláthatatlanná vált, sok gyermek kimaradt az oktatásból - A román nyelvi vizsgákon különösen gyenge eredmények, diákok tömeges lemorzsolódása
2013–2016	Magyar felsőoktatás konszolidációja	A „6+1-es modell” megszilárdult, a magyar nyelven tanuló hallgatók száma	Oktatói létszám csökkenése, fenntarthatósági kihívások

		10 000 fő körül stabilizálódott	vások, gazdasági korlátok
		▪ Új curriculum bevezetése – a magyar nyelvű oktatásban is életbe lépett az új tanterv ▪ Új gimnáziumi kerettanterv	▪ Komoly tankönyvhiány, különösen az 1–5. osztályokban
2016–2019	Folyamatos tanulói létszámcsokkenés	▪ A Marosvásárhelyi Római Katolikus Líceum jogi küzdelme ▪ Iskolahálózat szerkezeti átalakítása – minden kisebbségi nyelven oktató településen kötelező lett jogi személyiséggel rendelkező iskola működtetése	▪ A kisebbségi oktatási intézmények jogbiztonságának hiánya
2019–2023	Covid 19 és digitális oktatás	▪ Tanügyi törvény módosítása 2019, 2020 ▪ Anyanyelvi oktatás átszervezésének szabályozása ▪ A magyar diákok száma csökkent, különösen a szórványban, 2020-ra a magyar diákok aránya 4,9%	▪ Digitális eszközhiány, tanárhiány, tanulói lemorzsolódás ▪ Elvándorlás, demográfiai fogyás, falusi iskolák bezárása, hozzáférés romlása ▪ A kisebbségi oktatásban továbbra is megmaradtak a szisztematikusszimmetriák a magyar és a román többség helyzete között

A romániai magyar oktatás alakulása kvalitatív interjúelemzés tükrében (1989–2023)

A romániai magyar oktatás rendszerváltás utáni történetét vizsgálva, a folyamatok mélyebb megértéséhez elengedhetetlen a közvetlen érintettek, szakértők, politikai és oktatási szereplők véleményének feltárása. A kvalitatív interjúelemzés, amely az *Atlas.ti* szoftver segítségével készült, lehetőséget adott arra, hogy strukturált módon azonosítsuk a romániai magyar oktatás fejlődését 1989 és 2023 között meghatározó, kulcsfontosságú tényezőket.

Az interjúk feldolgozása során öt fő kategória mentén történt a kódolás: akadályozó tényezők, előrelépések, kihívások, az RMDSZ szerepe, valamint visszalépések. Ezek a kategóriák jól tükrözik a rendszerváltás utáni időszak dinamikáját, ahol a folyamatos érdekérvényesítési küzdelmek, a politikai környezet változásai, valamint a társadalmi-gazdasági folyamatok egyaránt befolyásolták a magyar nyelvű oktatás helyzetét.

A teljes időszakot vizsgálva megállapítható, hogy az interjúalanyok a legnagyobb hangsúlyt az előrelépésekre helyezték, különösen azokra az intézményi és jogi eredményekre, amelyek a 2000-es évek elejétől kezdődően megszilárdították a magyar oktatási struktúrát. Ilyen kiemelt eredményként említették a magyar tannyelvű osztályok bővítését, a Sapientia EMTE és a PKE létrejöttét, valamint a kisebbségi oktatás jogi kereteinek folyamatos bővítését.

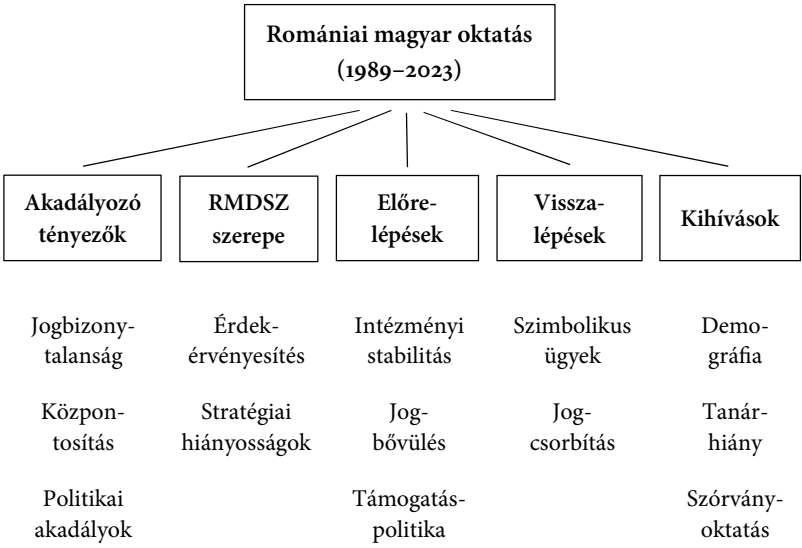
Ugyanakkor a kihívások és akadályozó tényezők kategóriái azt mutatták, hogy a fejlődés soha nem volt lineáris vagy akadálymentes. A rendszerváltás utáni időszakban folyamatosan jelen voltak a román állam központosító törekvései, a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesítésének problémái, valamint a politikai és adminisztratív akadályok. A 2011 utáni időszak különösen élesen hozta felszínre ezeket a nehézségeket, ekkor a jogi keretek ellenére is történtek a marosvásárhelyi katolikus líceum helyzetéhez hasonló visszalépések.

Az RMDSZ szerepe kapcsán az interjúalanyok kiemelték, hogy a szövetség kulcsfontosságú volt a kisebbségi oktatási jogok bővítésében, ugyanakkor kritikával illették az érdekérvényesítés korlátait és a stratégiai tervezés hiányosságait, főleg a hosszú távú oktatáspolitikai koncepciók kidolgozása terén.

A visszalépések kategóriájában főként szimbolikus ügyek jelentek meg, amelyek rávilágítottak arra, hogy a magyar oktatás jogi és intézményi eredményei mennyire sérülékenyek a politikai befolyással szemben. Ezek az esetek – bár számszerűen kevesebbek – jelentős hatással voltak a közösség jogbiztonságba vetett hitére.

Összességében a kvalitatív interjúelemzés azt mutatta, hogy 1989 és 2023 között a romániai magyar oktatás történetét a folyamatos érdekérvényesítés, az elért jogok és intézmények védelme, valamint a politikai, demográfiai és gazdasági kihívásokhoz való alkalmazkodás határozta meg. Különösen a 2011 utáni időszakban volt érzékelhető a status quo megszilárdulása, ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kisebbségi oktatás jövője továbbra is kiszolgáltatott a román állam oktatáspolitikai stratégiáinak, illetve a közösségi önszerveződés és érdekérvényesítés hatékonyságának.

1. sz. ábra: A romániai magyar oktatás alakulása – Kódtérkép a romániai magyar oktatás kvalitatív elemzése alapján

Következtetések

A romániai magyar oktatás 1989 és 2023 közötti fejlődése komplex, ellentmondásos folyamatként írható le, amelyet egyaránt jellemeztek jelentős eredmények, strukturális kihívások és időszakos visszalépések. A kvalitatív interjúelemzések, valamint a jogszabályi és intézményi változások vizsgálata rávilágított arra, hogy a kisebbségi oktatás helyzete továbbra is dinamikusan

változó tér, ahol a jogi garanciák és a politikai realitások gyakran feszültségben állnak egymással.

A vizsgált időszak tanulságai alapján a következő oktatáspolitikai döntések meghozatalakor az alábbi szempontokat szükséges kiemelten figyelembe venni:

▪ **A kisebbségi oktatási jogok intézményes védelmének erősítése:**

A jogszabályi keretek megléte önmagában nem garantálja a jogok gyakorlati érvényesülését. Szükséges olyan mechanizmusok kialakítása, amelyek biztosítják a kisebbségi oktatási jogok következetes és kiszámítható alkalmazását, különösen a szórványvidékeken.

▪ **A demográfiai folyamatokhoz igazodó fenntartható oktatási struktúra kialakítása:**

Tekintettel a csökkenő diáklétszámra és az elvándorlásra, az oktatáspolitikának rugalmas, de hosszú távon is életképes megoldásokat kell kínálnia, különösen a kis létszámú osztályok, szórványkollégiumok és alternatív oktatási formák támogatásával.

▪ **A szórványoktatás intézményes megerősítése:**

A szórványközösségek számára biztosítani kell az anyanyelvi oktatáshoz való hozzáférést, amelyhez elengedhetetlen a célzott finanszírozás, a kollégiumi rendszer fejlesztése és a közösségi programok ösztönzése.

▪ **A román nyelv oktatásának reformja kisebbségi környezetben:**

A román nyelv hatékony oktatása kulcsfontosságú a magyar diákok társadalmi érvényesülése szempontjából. Szükséges differenciált, a kisebbségi nyelvi háttérhez igazított módszertanok bevezetése.

▪ **A tanárképzés és a pedagóguspálya vonzóbbá tétele:**

A tanárhiány és a pályaelhagyás mérséklése érdekében átfogó stratégiára van szükség, amely magában foglalja a tanárképzés korszerűsítését, a bérezési és előmeneteli rendszer felülvizsgálatát, valamint a fiatal pedagógusok megtartását célzó programokat.

▪ **A felsőoktatási autonómia biztosítása és a „6+1-es modell” továbbfejlesztése:**

A romániai magyar felsőoktatási intézményrendszer stabilitásának megőrzése mellett támogatni kell a minőségfejlesztést, a nemzetközi kapcsolatok erősítését, valamint az oktatás és a munkaerőpiac közötti kapcsolat szorosabbra fűzését.

- **Koherens, hosszú távú oktatáspolitikai stratégia kialakítása:**

Az ad hoc jellegű intézkedések helyett átfogó, a közösségi érdekeket szolgáló, konszenzuson alapuló stratégia szükséges, amely figyelembe veszi a regionális sajátosságokat és a kisebbségi oktatás specifikus igényeit.

- **Politikai érdekérvényesítés hatékonyságának növelése:**

A kisebbségi oktatás védelme érdekében elengedhetetlen a következetes és proaktív politikai képviselő, amely nem csak a jogok megőrzésére, hanem azok bővítésére is törekszik.

- **A magyarországi támogatások fenntartható és célzott felhasználása:**

Fontos, hogy a magyar állami támogatások továbbra is stabil alapot biztosítsanak a romániai magyar oktatás számára, ugyanakkor ezen források felhasználása stratégiai célokat szolgáljon, elősegítve az intézményi és minőségi fejlődést.

Összegzésként megállapítható, hogy a romániai magyar oktatás jövője nagymértékben függ attól, hogy a fenti szempontok mennyire épülnek be a következő évek oktatáspolitikai döntéseibe. A jogi, intézményi és közösségi szinten történő megerősítés egyaránt szükséges ahhoz, hogy a kisebbségi oktatás ne csupán fennmaradjon, hanem képes legyen alkalmazkodni a 21. század kihívásaihoz és biztosítsa a magyar közösség kulturális és nyelvi önazonosságának megőrzését.

Felhasznált irodalom

- Barna Gergő (2024): Etnikum és tannyelv a romániai magyar (szórvány)-oktatásban. Helyzetkép az Erdélystat és az Iskola Alapítvány korábbi elemzései alapján. Előadás, Szórványkonferencia, Déva, 2024. november 16.
- Bâte, Gabriela (2011): *Management educational, descentralizare, calitate*. Brassó, Century Image.
- Bethlendi, András – Ilyés, Zsolt (2020): Educația în limba maghiară în România. In: Fábíán, Gyula (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*. București, Editura Hamangiu.
- Bodó Barna (2021): Jog és politika Romániában: a marosvásárhelyi katolikus líceum esete. *Kisebbségvédelem*, IV. sz., 129–178.

- Erdei Itala – Papp Z. Attila (2001): A romániai magyar hallgatók a felsőfokú képzésben. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv*. Temesvár–Kolozsvár, Szórvány Alapítvány – Polis Könyvkiadó. 104–132.
- Fóris-Ferenczi Rita – Péntek János (2011): A romániai magyar közoktatás, különös tekintettel az oktatási nyelv(ek)re. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.): *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 1–82.
- Kadlicskó Gréta (2024): *A romániai magyar felsőoktatás változása Románia európai uniós csatlakozásával. Doktori értekezés*. Pécsi Tudományegyetem BTK, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Doktori Program.
- Kiss-Kozma Georgina (2021): Kísérlet a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének periodizációjára. *Kisebbségi Szemle*, 1. sz., 27–48.
- Márton János (2020): A magyar tannyelvű közoktatás elmúlt tíz éve a tanulói létszámadatok tükrében. *Kisebbségi Szemle*, 4. sz., 7–35
- Papp Z. Attila (1998): A romániai magyar oktatás helyzete 1989 után. *Magyar Kisebbség*, 3–4. sz., 277–303.
- Papp Z. Attila – Mandel Kinga (2007): *Cammogás – Minőségkonceptiók a romániai magyar középfokú oktatásban*. Csíkszereda, Pro-Print.
- RMDSZ (2002). *Romániai magyar oktatás az ezredfordulón: pillanatfelvétel oktatásunk jelenéről*. Kolozsvár, Ügyvezető Elnökség, Oktatási és Ifjúsági Főosztály.
- Tonk Márton (2019): Adalékok a romániai magyar felsőoktatási stratégiához: demográfiai, oktatáspolitikai, nemzetpolitikai kihívások. *Kisebbségi Szemle*, 2. sz., 49–62.
- Tonk Sándor (2000): Romániai magyar magánegyetem. *Magyar Kisebbség*, 2. sz., 5–20.
- Varga Ádám. (2009): Románia nyugati integrációja. *Nemzet és Biztonság*, október, 32–41.
- Veres Valér (2012): Decentralizáció, minőségbiztosítás és kisebbségi oktatási jogok Romániában az új tanügyi törvényben. *Pro Minoritate*, tavasz, 110–121.

Jeso Eszter

A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenysége a világban a 2023-as évben

A diaszpóra fogalmának meghatározása napjainkban is számos nehézséggel jár, mivel nincs egységes definíciója: egyes meghatározások túl tágan, mások túl szűken értelmezik. Egy olyan állam, melynek tagjai történelmi okok miatt szétszóródva élnek, sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a diaszpórának, mint egy olyan anyaország, melynek diaszpórája nem történelmi kényszer hatására alakult ki.¹ A diaszpóra fogalma eredetileg a görögül beszélő zsidókra és a babiloni száműzetéstől a pogány népek közt, különösen Egyiptomban és Kis-Ázsiában elszórtan élt zsidókra utal. A Krisztus utáni 1. században, a Szentföld községein kívül szétszórva élt zsidó keresztényeket is illették ezen a néven.² Az ENSZ Nemzetközi Migrációs Szervezete 2008-as jelentésében a diaszpórát a következőképpen definiálta:

A diaszpórák tágan értelmezve olyan egyének és hálózatok, szövetségek és közösségek tagjai, akik elhagyták származási országukat, de fenntartják kapcsolataikat szülőföldjükkel. Ez a fogalom magába foglalja a letelepedett külföldi közösségeket, az ideiglenesen külföldön tartózkodó vendégmunkásokat, a fogadó ország állampolgárságával rendelkező külföldi állampolgárokat, a kettős állampolgárokat és a második/harmadik generációs migránsokat.³

Walker Connor megfogalmazása szerint a diaszpóra „egy népnek az óházán kívül élő része”.⁴ William Safran definíciója alapján a diaszpórának hat ismérve van: 1) szétszóródás külföldi régióba, 2) az óhaza emlékének megőr-

1 Szaniszló, 2019: 84.

2 Révai Nagy Lexikona 1912: V. kötet, 516.

3 ENSZ Nemzetközi Migrációs Szervezete, 2008: 493.

4 Connor, 1986: 16.

zése, 3) a befogadó társadalommal szembeni elszigeteltség-érzet, 4) az óhazába való visszatérés vágya, 5) elkötelezettség az óhaza jólétéért és biztonságáért, 6) kapcsolat az óhazával. Fontos azonban kiemelni, hogy a migrációnak nem szükséges személyes tapasztalatnak lennie: többnyire az elvándorlás kollektív tudatban való megjelenését, közösség-összetartó erejét jelenti.⁵ Gazsó Dániel, aki a magyar diaszpóra kutatásával foglalkozik, 2022-ben megjelent könyvében ezek mellett kiemeli:

[...] a diaszpóra meghatározásában [...] nagy jelentősége van a társadalmi integrációnak, azaz a befogadó ország társadalmába való beilleszkedés folyamatának. [...] A diaszpórává váláshoz azonban nem elég beilleszkedni, az etnikai határokat is fenn kell tartani.”⁶

A magyar nemzeti egység felfogása trichotóm, ugyanis ide tartoznak a Magyarországon élők, a szomszédos országok őshonos magyar kisebbségei, valamint az elvándorlások következtében kialakult diaszpóra-közösségek. A magyar terminológia – a nemzetközi trendektől eltérően – különbséget tesz továbbá a szórvány és a diaszpóra között. Míg a nemzetközi szakirodalomban a kettőt egymás szinonimájaként emlegetik, a magyar nemzetpolitika a Kőrösi Csoma Sándor és a Petőfi Sándor Program létrehozásával elkerülhetlenné tette a két meghatározás egymástól való elválasztását.⁷ Ugyanis a Kőrösi Program a diaszpóra, a Petőfi Program a szórvány támogatására irányul.⁸ A Petőfi Program szerint tehát „a szórvány minden olyan helyben – tehát nem migráció következtében – kisebbséggé vált etnikai, nemzeti vagy vallási alapon szerveződő közösség, mely az asszimiláció hatására tömbszerűségéből fokozatosan veszít”.⁹ A magyar meghatározás tehát csupán a külhoni magyarokra használja a szórványt, az emigrált csoport pedig diaszpórának számít.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a Kőrösi Csoma Sándor Program keretében a világ különböző pontjain tevékenykedő ösztöndíjasok milyen tevékenységeket végeztek 2023-ban, és így mennyiben járultak hozzá a magyar diaszpórák közösségek megmaradásához. Ennek során saját korábbi munkámra is alapoztam.¹⁰

5 Safran, 1991: 83–84.

6 Gazsó, 2022: 55.

7 Szaniszló, 2019: 90sk.

8 Magyar diaszpórapolitika (é. n.), 38sk.

9 Gazsó, (é. n. 1).

10 Jeso, 2025.

Módszertan

Kutatásomat a program honlapján¹¹ elérhető beszámolók elemzésével valósítottam meg.¹² Ennek alapján az alábbi tevékenységtípusokat különítettem el egymástól: cserkészet; évközbeni rendezvények (ide soroltam a farsanghoz, húsvéthoz, karácsonyhoz kötődő programokat, valamint a Mikulás-várást is, valamint ebben a kategóriában jelennek meg a szüretről, majálisról szóló tartalmak is); megemlékezések; kultúra (ebben a kategóriában olyan programok szerepelnek, amelyek kapcsolódást mutatnak a magyar kultúrával, például a magyar népmesékkel, néptáncsal, népzenevel); vallás; étkezéssel és étellel kapcsolatos események; egyéb közösséget érintő beszámolók (ide soroltam a szervezeti átrendeződésről szóló beszámolókat, valamint a magyar iskolákról és jótékonyasági vásárokról szóló tudósításokat).

Kutatásom egyik fő korlátja, hogy sajnos nem minden ösztöndíjas tollából olvashatók beszámolók az adott közösség életéről, illetve az is előfordul, hogy egy adott eseményről több ösztöndíjas is beszámolt. Ezek alapján nem határozható meg pontosan sem a programok száma, sem azok típusa. Amikor pedig egy beszámoló keretében a közösség több programja is bemutatásra került, ez a helyzet nagyban megnehezítette a tevékenységek pontos elhatárolását és az adatok strukturálását.

Sajnos a honlap a beszámolók közti szűrésre nem kínál lehetőséget, így egyesével tekintettem át a leírásokat, hogy kiderítsem, megfelelnek-e az általam támasztott azon kritériumnak, hogy a 2023-as eseményeket vizsgálom. Ez a körülmény is megnehezítette a kutatást, és esetleges ismétlődésekhez vezethetett. A könnyebbség kedvéért azonban először azt néztem meg, hogy kik voltak azok, akik 2022-ben és 2023-ban voltak a Nemzetpolitikai Államtitkárság Kőrösi Csoma Sándor Programjának ösztöndíjasai, és így közvetlenül az ő beszámolóik között kerestem. A Program vizsgált beszámolóinak földrajzi eloszlása és száma (db) az alábbiak szerint alakult:

Déli félteke országai (Latin-Amerika, Ausztrália és Új-Zéland)	103
Európa	158
Amerikai Egyesült Államok	54
Kanada	98

11 Kőrösi Csoma Sándor Program, <https://www.korosiprogram.hu/>. Lásd ugyanitt a pályázati felhívásokat is.

12 Vö. Jesó, 2025.

A magyar diaszpóra fejlődéstörténete

A világ különböző pontjain találhatunk kisebb-nagyobb lélekszámú magyar közösségeket, melyek kialakulása a modernkori Magyarország történelmével függ össze. A 20. századi határváltozások, a Kárpát-medence térségét sújtó háborúk és forradalmak, a politikai rezsimváltások és gazdasági kihívások emigrációs hullámokat eredményeztek, amelyek következtében több millió magyar került Magyarország határain kívülre kisebbségi vagy bevándorló státuszban.¹³

Európában összesen mintegy 400 ezer magyar él diaszpórában, többségük Németországban és Ausztriában.¹⁴ A legnagyobb magyar diaszpóra az USA-ban található, melynek létszáma megközelítheti a másfél millió főt. Kalifornia, New York és Ohio tagállamokban élnek a legtöbben, míg legfőbb kulturális központjaiknak Los Angeles, New York és Cleveland tekinthetők. Ezek a becsült értékek azonban nem azonosak a közösségi életben aktívan részt vevők számával, amely egyes kutatások szerint csak mintegy 5–15%-ra tehető.¹⁵ Kanadában megközelítőleg 300 ezer fős magyar diaszpóra él, amely még mindig nagy számúnak mondható a többi országgal összevetve: legnagyobb központjuk az Amerikai Egyesült Államokkal szomszédos Ontario tartományban van, a magyarok elsősorban Torontóban és környékén élnek. Latin-Amerika országai közül Brazília és Argentína a fő központok, de kisebb számban fellelhetők még magyarok Venezuelában, Uruguayban, Chilében, Costa Ricában, Paraguayban, Peruban, Kolumbiában és Mexikóban is. A déli féltekén jelentős létszámú közösséggel rendelkeznek Ausztráliában, Új-Zélandon és a Dél-Afrikai Köztársaságban. Ezenkívül meghatározó még az izraeli magyar diaszpóra közösség is.¹⁶

A magyarok az USA-ba már a nagy felfedezések idején is érkeztek a 16. században, magyar kolóniák azonban csak a 19. századtól alakultak ki.¹⁷ Az első klasszikusan politikai okokból történő kivándorlásra az 1848/49-es forradalom leverését és az 1867-es kiegyezést követően került sor. A kivándorlók többsége a Balkánon keresztül először az Oszmán Birodalomba, majd onnan Nyugat-Európába, illetve a tengerentúlra menekült. Ezt az utat járta meg a

¹³ Gazsó, 2016: 9.

¹⁴ Papp, 2010: 621–639.

¹⁵ Gazsó, 2016: 10 sk.

¹⁶ Papp, 2010: 621–639.

¹⁷ Gazsó, 2022: 81.

forradalom emblematikus alakja, Kossuth Lajos is. Az ebben az időben kialakult kivándorlási hullám éppen ezért Kossuth-emigráció néven maradt fenn a köztudatban.¹⁸ A modern vándormozgalmakkal kezdődően több emigrációs hullámban érkeztek, a legelső hullám 1871 és 1913 között zajlott, amikor gazdasági-egzisztenciális okok miatt körülbelül 2 millió magyar állampolgár érkezett az országba,¹⁹ bár ők nem feltétlenül voltak magyar nemzetiségűek, ugyanis a statisztikák egybe sorolták az Osztrák–Magyar Monarchia összes elvándorlóját.²⁰ Egyes becslések szerint a magyar nemzetiségűek aránya körülbelül 25% lehetett.²¹

Az I. világháborút követően elsődlegesen a trianoni békeszerződés következtében elcsatolt területekről érkeztek magyar bevándorlók a világ különböző pontjaira, amit az USA-ban 1921-ben bevezetett kvótarendszer és az 1924-es bevándorlási törvény rendkívül megszigorított. Az évente beengedhető bevándorlók összlétszámát 164 557 főben maximalizálta, a nemzetiségi arányt pedig az 1890-es népszámlálási adatok alapján 2%-ra csökkentette.²² Ezek a korlátozások megnövelték a többi tengerentúli ország felé történő elvándorlást, ahol kifejezetten szorgalmazták az újonnan érkező európaiak letelepedését. A két világháború között több tízezer magyar került Ausztráliába, Kanadába és Latin-Amerikába.²³ A Horthy-rendszer kezdetben a nyugat-európai országokban élő magyarokkal igyekezett felvenni a kapcsolatot, részben azért, hogy a revizionista politika mögé állítsa őket. Az ezirányú törekvések megjelentek már az 1920-ban létrehozott Külföldi Magyarok Szövetségének 1921-ben tartott berlini kongresszusán is. A tengerentúli közösségek Magyarországtól csak azután kaptak anyagi támogatásokat, amikor az ország vezetői ráeszméltek, hogy a tanácsköztársaság bukását követően kivándorolt magyar emigránsok kulturális, sport- és szociális tevékenységei egyre népszerűbbé váltak az újonnan érkezettek körében. Ennek következtében jöttek létre új magyar egyesületek és szervezetek, valamint vált a dél-amerikai magyar kulturális élet központjává Buenos Aires és São Paulo, ahol a magyar közösségek élénk kulturális életet alakítottak ki maguknak.²⁴

18 Gazsó, 2016: 13.

19 Wetzl, Palotai, 2021: 263.

20 Gazsó, 2016: 10.

21 Gazsó, 2019: 27.

22 Gazsó, 2022: 89.

23 Gazsó, 2019: 19.

24 Gazsó, 2016: 18.

Az 1940–50-es években három nagy emigrációs hullám is lezajlott, amelyek jelentősen megnövelték a diaszpóra létszámát, azonban a társadalmi szegregáció is egyre fokozottabbá vált. Az első hullámban a hazatérni nem kívánó II. világháborús katonák, hadifoglyok, vagy a szovjet hadsereg elől menekülők hagyták el az országot. A második hullámban az államszocializmus előtti évek demokratikus berendezkedésének pártolói emigráltak. A harmadik hullámot pedig az 1956-os forradalom leverése után menekülni kényszerülők alkották. A politikai ellentét a korábban működő szervezetek szétválásához és új, egymással ellentétben álló szervezetek létrejöttéhez vezetett. Ezek az ellentétek ugyan sok esetben még ma is tapasztalhatók, napjainkra azonban alapvetően konszolidálódtak. Az ellentéteket lényegesen enyhítették a kolóniák összetartására irányuló törekvések.²⁵ A hazaköltözés reményének feladása és az anyaországtól való eltávolodás új kihívásokat és lehetőségeket hozott a diaszpórában élőknek. Újabb tömeges magyar migrációs hullámok érkezése híján a helyi közösségeknek szembe kellett nézniük a kulturális asszimiláció folyamatával, amely a többségi társadalomba való beolvadáshoz, így a Kárpát-medencén kívüli magyar közösségi élet megszűnéséhez vezethetett. Ennek elkerülése érdekében olyan intézményes keretek kialakítására volt szükség, amelyek lehetővé teszik a nemzeti alapon szerveződő diaszpóra-közösségek hosszú távú fennmaradását, valamint az etnikai határok megőrzését, generációkon átívelő átadását.²⁶

A Magyarországról történő kivándorlást illetően megfigyelhető, hogy a magyar emigráció az 1990-es években megtorpant, majd a 2000-es évek második felében felélénkült, 2015 és 2020 között csökkenő, míg napjainkban ugyancsak növekvő tendenciát mutat.²⁷ A magyar fiatalok utóbbi években erősödő exodusa nem tekinthető utánpótlásnak a magyar diaszpóraszervezetek szempontjából, ugyanis egy részük gazdasági-egzisztenciális okokból és a későbbi hazatérés szándékával érkezik az Egyesült Államokba vagy a világ más pontjaira, míg a másik részük nem akar magyarnak maradni. Ludányi András beszámolója szerint azonban elmondható, hogy találunk kivételeket is, főként Bostonban, Texasban és Houstonban, ahol cserkészcsapatot is alapítottak.²⁸

²⁵ Uo., 28.

²⁶ Gazsó, 2019: 23.

²⁷ KSH, 2025.

²⁸ Gazsó, 2022: 275.

Magyarország diaszpórapolitikája 2010 után

Az elmúlt években egyre nagyobb figyelmet kaptak az országok részéről a migrációs eredetű közösségek, amelyek az anyaországtól távol, a világ különböző részein élnek. Míg az 1980-as évek elején az ENSZ-tagállamoknak kevesebb mint 10%-a rendelkezett valamilyen diaszpórákért felelős intézménnyel, addig 2010-től ez az érték meghaladta az 50%-ot.²⁹

A diaszpórapolitikai vizsgálat tárgyát képezi minden olyan kormányzati vagy a kormányzat támogatásával megvalósuló kezdeményezés, intézmény, program, jogszabály, amelynek célja a diaszpóra támogatása, megszólítása.³⁰ A diaszpórapolitika gyakorlata a közép-, illetve kelet-európai országokban elválaszthatatlan a tág értelemben vett nemzetpolitikától.³¹ A diaszpórapolitika az állam azon törekvése, hogy a migráció következtében az anyaországtól távol élő nemzetsztagokat megszólítsa, támogassa.³²

A diaszpórapolitikának három szereplője van: a diaszpóra-közösség, az anyaország vagy óhaza, valamint a befogadó ország.³³ Magyarország Alaptörvényének D) cikke kimondja, hogy

Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.³⁴

Magyarország részéről a Miniszterelnökség alá tartozó Nemzetpolitikai Államtitkárság feladata, hogy koordinálja a magyar állam és a külföldön élő magyar közösségek közötti kapcsolatokat, illetve kezelje a támogatásokat, melyeket az ország nyújt a külföldi magyar csoportok számára.³⁵ A külföldön élő magyar közösségek képviselőinek több konzultatív szervezete is működik, így például a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) vagy a Magyar Diaszpóra

29 Gamlen, 2015: 166 sk.

30 Herner-Kovács, 2015: 37.

31 Gazsó, 2020: 50.

32 Herner-Kovács, 2015: 34.

33 Szaniszló, 2019: 92.

34 Magyarország Alaptörvénye, D) cikk.

35 Gazsó, 2017: 81.

Tanács, így ezeken keresztül közvetlenül lehetőségük nyílik a magyar kormánnyal való egyeztetésre.³⁶ Ezek kialakulása az 1990-es években veszi kezdetét. A korai időszakban azonban, bár a diaszpóra közösségek igényei felmerültek ezeken a fórumokon, azok kezelésére egyéni szinten, az egyes közösségvezetők és a kormány közötti konzultációkon került sor. A magyar diaszpórapolitika kormányzati szinten való kezelése csak 2010-ben alakult ki.³⁷

2010-ben az Országgyűlés elfogadta a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XLIV. törvényt, amelynek értelmében kedvezményesen juthat magyar állampolgársághoz az a nem magyar állampolgár, aki magyar nyelvismerettel rendelkezik, és akinek felmenője magyar állampolgár volt vagy magyarországi származását valószínűsíteni tudja. Ez a nemzetegyesítést megcélzó jogszabály lehetővé tette a Magyarország határain kívül élő magyaroknak, hogy a magyar politikai közösség részévé váljanak.³⁸ Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény pedig szavazati joggal látta el azokat a magyarokat, akik az egyszerűsített honosítási eljárás keretében váltak magyar állampolgárrá.

A 2010-es években folyamatosan indultak el a diaszpóra és az anyaország kapcsolatát erősítő programok. Ilyen például a Kőrösi Csoma Sándor Program, amelynek keretében Magyarország területéről mennek ösztöndíjasok az egyes diaszpórák közösségeihez, hogy segítsék magyarságuk ápolását. A másik jelentős program az ún. birthright-program, mely a diaszpórában élő fiatalok Magyarországra látogatását teszi lehetővé, hogy ezáltal jobban megismerjék anyaországukat, és oktatási, turisztikai és kulturális programokon vegyenek részt. Ezen túlmenően említésre méltók a Rákóczi Szövetség³⁹ programjai, melyeknek célja egyebek mellett a diaszpóra magyarságtudatának erősítése. A diaszpórában emellett kiemelt jelentősége van a különféle cserkészcsapatoknak, a hétvégi magyar iskoláknak és a Balassi Intézet⁴⁰ által szervezett magyar nyelvoktatásnak is.⁴¹

36 Herner-Kovács, 2020: 248.

37 Gazsó, 2022: 180 sk.

38 Gazsó, 2020: 56.

39 Rákóczi Szövetség, <https://rakocziszovetseg.org/>.

40 Balassi képzési programok, <https://balassieducation.hu/hu/>.

41 Herner-Kovács, 2014: 55–67.

A Kőrösi Csoma Sándor Program

A Kőrösi Csoma Sándor Programot a Magyar Kormány 2013-ban hozta létre a Diaszpóra Tanács kérésére azzal a céllal, hogy személyesen tudják megszólítani a diaszpórában élő magyarokat, és ezáltal az adott közösség igényeire tudjanak megoldást kínálni.⁴² A program keretében a Nemzetpolitikai Államtitkárság ösztöndíjasokat küld a világ különböző pontjain élő diaszpóra-csoportokhoz, ahol az ösztöndíjasok előmozdítják a magyar gyökerek ápolását, támogatják a közösségek fennmaradását, hozzájárulnak a történelmi hagyományok, a kultúra és a magyar nyelv ápolásához.⁴³ A program jelentőségét mutatja, hogy az ösztöndíjasok munkájukkal akár a harmad- és negyedgenerációs magyarokat is képesek bevonni a közösségi életbe.

2015-ig az ösztöndíjasok diaszpórában eltöltött ideje hat hónap volt, amit a fogadószervezetek kérésére megváltoztattak, így az északi féltekén kilenc hónapra változott az ösztöndíjas időszak, a déli féltekén pedig maradt hat hónap. Mára azonban a déli féltekén is kilenc hónapra növelték az ösztöndíjasok külföldi programszakaszának hosszát, amivel azt kívánják támogatni, hogy az adott ösztöndíjasok nagyobb közösségépítő hatással legyenek a diaszpóra-közösségek életére. Fontos megemlíteni továbbá, hogy a kiküldetésre a tanítási időszakban kerül sor. A magyar kormány az első évben 500 millió forintot különített el a program finanszírozására, amit a második évtől kezdődően 1 milliárd forintra növelt.⁴⁴

A program meghirdetéséhez a nemzetpolitikai tevékenységgel kapcsolatos közigazgatási ösztöndíjakról szóló 234/2019. (X. 15.) Korm. rendelet 3. § a) pontja biztosít jogi háttérrel. 2013 és 2023 között 710 ösztöndíjas vett részt a közösségszervező munkában. 2016 és 2024 között 316 szervezet tevékenységébe kapcsolódhattak be az ösztöndíjasok. A 2023/24-es tárgyévben 21 ország 111 városában 136 szervezet munkáját 97 ösztöndíjas segítette. A programban olyan 18 év feletti magyar állampolgárok vehetnek részt, akik elkötelezettek a nemzet iránt, jártasnak érzik magukat a közösségszervezésben, és olyan tudással, készségekkel rendelkeznek, amit szeretnének átadni a diaszpórában élő magyaroknak. A pályázati felhívás az ösztöndíjasok által végzett tevékenységeket az alábbi kategóriákba sorolja: cserkészlet; hagyományörzés (népzene,

42 Gazsó, 2022: 222 sk.

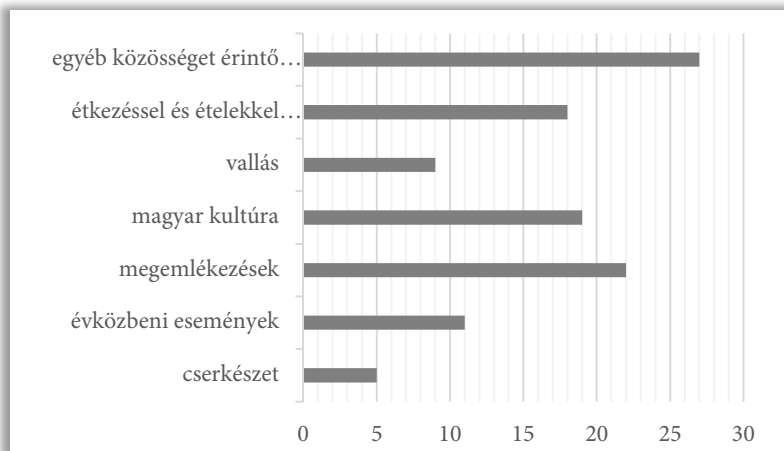
43 Gazsó (é. n. 2).

44 Magyar diaszpórapolitika (é. n.), 39.

néptánc, népi játékok); oktatói és nevelői munka (magyar nyelv oktatása, gyermekfoglalkozások tartása, táboroztatás); közösségi, sport, média és kulturális tevékenység ellátása (rendezvényszervezés, adminisztratív feladatok ellátása, pályázatírás, hagyaték- és könyvtárrendezés).

a) A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenysége a déli félteke országaiban

A déli félteke esetében két régiót vizsgáltam egyben, így az ösztöndíjasok Latin-Amerikában, valamint Ausztráliában és Új-Zélandon végzett tevékenységeit is ebben a fejezetben mutatom be. Az ösztöndíjasok bekapcsolódtak többek között az idősök otthonának mindennapjaiba, gyermekfoglalkozásokat, közös sütés-főzést rendeztek.

1. ábra: A Program ösztöndíjasainak tevékenységei a déli félteke egyes országaiban 2023-ban (db)

A déli félteke országaiban a cserkészetnek sokkal kisebb jelentősége van, mint például az USA-ban, noha olvasható néhány beszámoló arról, hogy a cserekeszék a néptáncosokkal közösen közreműködnek megemlékezéseken. A megemlékezések tekintetében itt is kiemelt jelentősége van az 1956-os forradalomnak és az államalapítás ünnepének. Az 1956-os forradalom következtében a déli félteke országaiba is több ezer magyar érkezett, akik közül még ma is

sokan élnek, így ők valóban példaként szolgálnak hazaszeretet és bátorság tekintetében. A vallási események többsége az idősek otthona lakói felé irányult, ahová a Kőrösi Csoma Sándor Program keretében egy olyan ösztöndíjas ment, aki vallási meggyőződésével, tanúságtételével, bátorító beszélgetésekkel és igehirdetéssel igyekezett az idősek számára reményt és bátorítást közvetíteni.

A déli félteke országaiban kiemelt közösségi programként tekintenek az étkezésre és az ételekkel kapcsolatos rendezvényekre, így azok gyakran a megemlékezéseknek, anyák és apák napi programoknak, a magyar iskolai és óvodai rendezvényeknek is részét képezik. Ezeken többnyire magyar ízeket kóstolnak meg, így a gulyásleves és lángos gyakran része a menünek. A főzés fontossága vezetett ahhoz is, hogy ebben a térségben elindultak a főző- és sütőtőtfolyamok, ahol egy-egy hazai magyar ételt készítenek el közösen a résztvevők.

Garamhegyi Edit Rita tollából megismerhettük azokat a nehézségeket is, melyekkel ösztöndíjasként szembesült a küldetése során. Egyik nehézségként a keveréknyelv problémáját emelte ki, amelynek lényege, hogy beszélője az általa ismert két nyelvből válogatja a szavakat annak alapján, hogy a megfelelő szó melyik nyelven jut hamarabb eszébe. A második és sokadik generációsok esetében ez kiemelten jelentkezik, amikor a magyar nyelvet kell használniuk, és beszédükben megjelennek angol kifejezések, igék, főnevek vegyesen, viszont magyar toldalékokkal. A gyerekek esetében viszont, akik az iskolába kerülésig otthon a magyart használják, majd a korosztályi dominancia hatására már csak angolul hajlandók kommunikálni, fontos, hogy táncsal, műsorokkal, filmekkel vagy épp játékokkal megőrizték magyar kötődésüket. Erős ott-honról a nyomás a már itt született magyarokban, hogy a közösségi programokon részt vegyenek, néptáncsoportba vagy magyar iskolai, esetleg cserkészfoglalkozásra járjanak, ezért a kamaszkor végéig kitartanak a magyar nyelv mellett ezekben a közösségekben, de ez nem hangsúlyos része az életüknek.

A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasai azonban több olyan program és intézmény létrejöttéhez hozzájárultak, amelyek korábban nem voltak jellemzőek a közösség életében. Így alakult meg például Montevideóban a magyar óvoda és iskola Szabó Andrea ösztöndíjas kezdeményezésére. Az óvodában és iskolában szombatonként kerül sor a foglalkozásokra, amire a gyerekek örömmel járnak, annak ellenére, hogy erre a hétfői napokon kerül sor. Sulik Barbara pedig a Sunshine Coast-i magyar közösség számára szervezett

először magyar hétvégét, amelynek keretében szerveztek tábortűzet, szalonna-sütést, kézműves-foglalkozást, közös sátorozást.

b) A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenysége az európai diaszpórák közösségeiben

A Program ösztöndíjasainak Európán belüli tevékenységét szintén összesítve vizsgáltam, így – a teljesség igénye nélkül – egy górcső alatt kerül bemutatásra például a Németországban, Ausztriában, Spanyolországban, Észak-Macedóniában, Bosznia Hercegovinában, Finnországban, Svédországban és Belgiumban folyó munka. Ennek megfelelően helyenként eltérő igényeket elégítenek ki az ösztöndíjasok, és így más-más szervezetek munkájában vállalnak aktív szerepet. A 2023-as évben az ösztöndíjasok Európában végzett tevékenységét az alábbi diagram szemlélteti:

2. ábra: A Program ösztöndíjasainak tevékenységei Európa egyes országaiban 2023-ban (db)

Mint az ábra is mutatja, a magyar kultúra és az egyéb közösséget érintő beszámolók voltak a leginkább jellemzőek Európára nézve, míg a cserkészet jelent meg a legkevésbé. A kultúra tekintetében kiemelt jelentőséggel a néptánc és népzene bírt, de több helyen rendeztek versmondó délutánokat vagy színházi esteket is. A Kőrösi Csoma Sándor Program nagyban hozzájárult a diaszpórában élő magyar közösségek színházi életéhez, ugyanis a németországi Augs-

burgban például egy korábbi ösztöndíjas ötlete alapján indult el a színjátszó kör, mely 2023-ban is folytatta tevékenységét.

A magyar óvoda és a magyar iskola rendezvényei és élete is több beszámolón keresztül visszaköszön, és ezek egyértelműen bemutatják azt, hogy a cél a magyar nyelv átadása játékos formában, valamint a gyerekek megismertetése a magyar kultúrával és hagyományokkal. A foglalkozásokon gyakran kap szerepet a kézművesség, a mese, amely szintén játékos formában próbálja bevezetni a gyerekeket a magyar örökség nagy kincsestárába.

A vallás jelentősége is kimagasló az európai országok esetében. Ennek egyik fő oka, hogy Augsburgban a magyar iskola a magyar katolikus közösségtől elválaszthatatlanul működik, így a gyerekek számára gyakoriak a hittel összefüggő események, például a Mikulás érkezésével vagy a húsvétal összekapcsolódóan. Ezenfelül a különböző megemlékezések is gyakran vallási szertartással kezdődnek, majd az egyházi intézmények terei szolgálnak a megemlékezés helyszínül is.

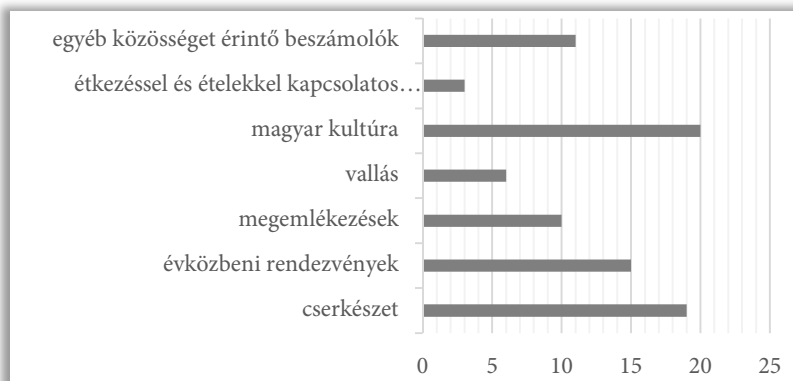
A megemlékezések tekintetében kiemelt szerepe van az 1848/49-es forradalom és szabadságharcra történő emlékezőeknek, melyek keretében gyakran az egész közösség közösen énekliz azokat az énekeket, melyek ezt az ünnepet hagyományosan jellemzik, így a beszámolókból kiderül, hogyan énekeltek együtt a magyarok az anyaországtól távol például a Kossuth-nótát. Mint a többi vizsgált régióban, az 1956-os forradalomra történő megemlékezéseknek Európában is személyes hangulata van, ugyanis az ösztöndíjasok által leírtakon keresztül kitűnik, hogy ezeken gyakran részt vesznek maguk az '56-os emigráltak vagy leszármazottjaik, és saját személyes történetükön keresztül igyekeznek meghittebbé és relevánsabbá varázsolni a megemlékezést.

Az európai diaszpórákban a déli félteke országaihoz hasonlóan kiemelt jelentősége van a közös étkezésnek, így gyakran a különféle programok, megemlékezések, kulturális események, vallási rendezvények is közös étkezéssel zárulnak, valamint szerveznek olyan eseményeket is, amelyekben kizárólag az étkezés, ételké a főszerep. Így például olvashattunk ételfesztiválról, sütésről, de gyakori programnak számítanak a tábortűz körüli események is.

c) A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységei az USA-ban

A Program keretében az ösztöndíjasok több szervezet munkáját segítik az Amerikai Egyesült Államokban, így bekapcsolódnak például oktatási, ren-

dezenyszervezési, cserkészettel kapcsolatos, néptáncoktatási feladatkörökbe, bár természetesen az adminisztratív jellegű tevékenységek is fontos szerepet töltenek be az ösztöndíjasok mindennapjaiban. A 2023-as rendezvények csoportosítását az alábbi ábra mutatja:

3. ábra: A Program ösztöndíjasainak tevékenységei az Amerikai Egyesült Államokban 2023-ban (db)

A fenti ábra is jól mutatja, hogy a diaszpóra-közösségek életében nagy szerepe van a cserkésznek, valamint a magyar kulturális programoknak, amelyek közül a néptánc kiemelkedő jelentőséggel bír. A cserkészek és magyar iskolák gyakran közreműködői egyéb olyan rendezvényeknek, mint a különféle megemlékezések is, így ezek a cserkész- és iskolai közösségek a magyarságtudat erősödését is szolgálják. Ezen túlmenően természetesen olvashatunk beszámolókat a cserkészek olyan külön eseményeiről is, amilyenek például a cserkész tábor, őrsvezetőképzés vagy akadályverseny.

Jóllehet a rendezvények csoportosításánál az látható, hogy a vallás a legkevesbé népszerű terület, mégis kiemelt közösségépítő jelentőséggel bír. A beszámolókból ugyanis gyakran kiderül, hogy a valláshoz kötődő helyek (például a plébániák) egyben közösségi térként is szolgálnak a magyarok számára: gyakran ilyen helyszíneken kerül sor a különféle eseményekre, amilyenek a néptáncolás, a karácsonyozás, a Mikulásvárás.

A megemlékezések közül az 1956-osnak van kiemelt jelentősége az USA-ban, ugyanis a forradalom következtében érkezők közül sokan még ma is élnek, így példaként szolgálnak az utódok számára.

A magyar kultúra tekintetében a néptánc a legelterjedtebb, bár olvashatunk híreket magyar irodalmat népszerűsítő programokról vagy a gyerekeknek szervezett népmese-foglalkozásról is. A néptánc azonban szinte minden közösségben jelen van. A kultúrával kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a diaszpóra-közösségeknek célja a magyar kultúrának nemcsak a megőrzése, hanem népszerűsítése is, így sokszor azokat is várják ezekre az eseményekre, akik pusztán érdeklődnek a magyar kultúra iránt.

d) A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységei Kanadában

A kanadai ösztöndíjasok tevékenységeikkel hozzájárultak a cserkészet, a magyar iskola és a különböző kulturális csoportok életének színesítéséhez. Az általuk elvégzett feladatokat az alábbi ábra szemlélteti.

4. ábra: A Program ösztöndíjasainak tevékenységei
Kanadában 2023-ban (db)

Kanadában a magyar kultúra tekintetében rendkívül szerteágazó beszámolókat olvashatunk. Az ösztöndíjasok ugyanis részt vettek néptáncos eseményeken, valamint hozzájárultak a népzene és a népmese átadásához. A vizsgált beszámolók egyedurliként számoltak be arról, hogy a magyar népi motívumokkal és a magyar képzőművészettel ismerkedtek meg a diaszpóra-közösség tagjai. Ezek az események a többi kanadai diaszpóra-rendezvényhez hasonlóan gyakran zárultak közös étkezéssel, amely lehetőséget biztosított a közös-

ség tagjainak a beszélgetésre és a kapcsolatok ápolására. A kulturális programoknak gyakran részesei voltak a cserkészek, valamint a magyar iskola és óvoda diákjai is, akik egy-egy néptáncsal vagy színházi előadással segítették a közösség értékeinek átadását.

A megemlékezések tekintetében kiemelt szerepe van mind az 1848/49-es forradalomnak és szabadságharcnak, mind az 1956-os forradalomnak. Ezenfelül a közösség rendszeresen megünnepli a magyar kultúra napját, a Himnusz születésnapját is. Az 1956-os forradalom az összes megemlékezés közül a legkiemelkedőbb, mert mint Nagy Máté Teó ösztöndíjas is megfogalmazta az erről szóló beszámolójában: „1956 oly közeli, velünk él, hisz még szerencsére sokakkal személyesen is tudunk beszélgetni róla, hogy milyen volt belülről a forradalom, miért fogtak fegyvert az elnyomók ellen.” Az 1956-os események hatására érkező nagy létszámú magyar diaszpóra érdemi jelenlétét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ez az alkalom nem csak a kanadai magyaroknak hanem egész Kanadának fontos, ugyanis Kanada 2010-ben Nemzeti Történelmi Eseménynek nyilvánította az '56-os emigráltak érkezését, mert az hozzájárult az ország bevándorláspolitikájának fejlődéséhez.

A vallási programok az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan alulreprezentáltak a többi eseményhez viszonyítva, de itt is elmondható, hogy az egyház – legyen az akár katolikus, akár protestáns – mégis jelentős közösségépítő szerepet tölt be a diaszpóra életében. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a vallási közösségi terek egyéb rendezvények számára is helyszínt biztosítanak, így hozzájárulnak a diaszpórában élők találkozásához, továbbá a torontói cserkészcsapat is a katolikus egyház berkein belül működik, és hívja közös imára, valamint cserkészfoglalkozásokra a cserkészeket.

A 2023-as beszámoló Kanadában mutatták meg leginkább, hogy milyen nagy szükség van a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak munkájára, illetve rávilágítottak arra, hogy az egyes események, szervezetek létrejötte, működése milyen nagyban függ az ösztöndíjasok tevékenységétől, ötleteitől. Megtudhattuk például, hogy egy korábbi ösztöndíjas már egy megszűnőben lévő cserkészcsoporthoz lélesztett újjá és töltött meg új élettel. A kanadai közösség 2023-ban olyan újdonságnak számító rendezvényeknek lehetett részese, mint a magyar történelmet bemutató előadássorozat Ottawában, a magyar kultúra napjára való megemlékezés és néptánc tábor Calgaryban, a farsangi mulatság Nanaimóban, de ugyancsak Nanaimóban sokéves hagyományt lélesztettek fel azzal is, hogy újraindult a betlehemezés. Megemlékező, hogy 2023 októberében megnyitotta kapuit a magyar iskola Kelownában.

Összegzés

Napjainkban több millió magyar él távol az anyaországtól, a megmaradásuk és magyarságuk ápolása érdekében fontos, hogy közösségeket hozzanak létre. A magyar kormány 2010-től a nemzetegységesítés programját kibővítette a diaszpórában élőkkel való szorosabb kapcsolattartással, aminek keretében megindultak az anyaországi támogatások a diaszpóra irányába. A 2013-ban indított Kőrösi Csoma Sándor Programnak köszönhetően évente érkeznek ösztöndíjasok a diaszpórába, akik Magyarország támogatásával munkálkodnak az anyaországtól messze élő diaszpórák közössége erősítésén. Ők valamelyik diaszpóra-intézmény munkájába kapcsolódnak be.

Összességében elmondható, hogy a programok tekintetében kiemelkednek a magyar kultúrát népszerűsítő és -átadó rendezvények, amelyek közül a néptánc a legnépszerűbb. Ezenfelül pedig láthatunk térség-specifikus eseményeket is, ami így azt mutatja, hogy a program valóban azt a célt szolgálja, amelyre létrejött: helyben segíteni, illetve abban, amiben a közösségnek valóban szüksége van segítségre.

Kutatásom alapján elmondható, hogy a Kőrösi Csoma Sándor Program az ösztöndíjasai révén beteljesíti azt a reményt, amit a program megálmodói fűztek hozzá, azaz nagyban hozzájárul a diaszpórában élők magyarságának megőrzéséhez és erősítéséhez. A több száz megvizsgált beszámoló is arra enged következtetni, hogy az ösztöndíjasok a külföldi programszakasz során ellátandó feladatokat a lehető legnagyobb szakértelemmel és odaadással teljesítik. A Program sikerét mutatja továbbá az is, hogy az ösztöndíjasok hány különféle szervezet munkájába kapcsolódnak be, és így igény esetén olyan új szervezetek jöhetnek létre, vagy olyan új események valósulhatnak meg, amelyeket például Kanada esetében láttunk.

Kutatásom a jövőben tovább folytatható a diaszpórák közössége mélyebb vizsgálatával, akár terepmunkán keresztül, valamint a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak más években végzett tevékenysége feltárásával, továbbá a Program weboldalán az ösztöndíjasok adatlapján szereplő tevékenységi területek meghatározásával és mélyebb elemzésével.

Irodalomjegyzék

Források

2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról.

2011. évi CCIII. Törvény az országgyűlési képviselők választásáról.

A nemzetpolitikai tevékenységgel kapcsolatos közigazgatási ösztöndíjakról szóló 234/2019. (X. 15.) Kormányrendelet.

Magyarország Alaptörvénye.

* * *

Balassi képzési programok: <https://balassieducation.hu/hu/>

Kőrösi Csoma Sándor Program: <https://www.korosiprogram.hu/>

Rákóczi Szövetség: <https://rakocziszovetseg.org/>

Szakirodalom

Connor, Walker (1986): The impact of homelands upon diasporas. In: Sheffer, Gabi (ed.): *Modern Diasporas in International Politics*. London, Croom Helm. 16–46.

ENSZ Nemzetközi Migrációs Szervezete (2008): *World Migration Report 2008: Managing Labour Mobility in the Evolving Global Economy*. Geneva, International Organization for Migration.

Gamlén, Alan (2015): The rise of diaspora institutions. In: Sigona, Nando – Gamlén, Alan – Liberatore, Giulia – Kringelbach, Hélène Neveu (eds.): *Diasporas Re-imagined: Spaces, Practices and Belonging*. Oxford, International Migration Institute. 166–171.

Gazsó Dániel (2016): A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. *Kisebbségi Szemle* 1. sz., 9–35.

Gazsó Dániel (2017): Diaspora policies in theory and practice. *Hungarian Journal of Minority Studies* I. évf., 65–87.

Gazsó Dániel (2019): A magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi viszonyainak története. In: Ambrus László – Rakita Eszter (szerk.): *Amerikai magyarok – magyar amerikaiak. Új irányok a közös történelem kutatásában*. Eger, Líceum Kiadó. 15–33.

Gazsó Dániel (2020): A diaszpóra politikai dimenziói. *Politikatudományi Szemle* XXIX. évf., 2. sz., 47–68.

DOI: 10.30718/POLTUD.HU.2020.2.47

Gazsó Dániel (2022): *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Gazsó Dániel (é. n. 1.): A szórvány tudományos megközelítése. Petőfi Program.

<https://www.petofiprogram.hu/szorvanyrol>

Gazsó Dániel (é. n. 2.): A Kőrösi Csoma Sándor Programról. Kőrösi Csoma Sándor Program.

<https://www.korosiprogram.hu/diaszpóra>

Herner-Kovács Eszter (2014): Nation Building Extended: Hungarian Diaspora Politics. *Minority Studies* 17. sz., 55–67.

Herner-Kovács Eszter (2015): Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához. *Kisebbségkutatás* XXIV. évf., 2. sz., 34–49.

Herner-Kovács Eszter (2020): Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Hungarian Citizens Abroad. In: Lafleur, Jean-Michael – Vintila, Daniela (eds.): *Migration and Social Protection in Europe and Beyond. Vol. 2. Comparing Consular Services and Diaspora Policies* [IMISCOE Research Series]. Cham, Springer.

DOI: 10.1007/978-3-030-51245-3_14

Jesó Eszter (2025): A Kőrösi Csoma Sándor program ösztöndíjasainak tevékenysége az USA-ban 2023-ban. *Gradus* XII. évf., 1. sz., 1–7.

DOI: 10.47833/2025.1.ART.003

Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok. Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai Államtitkárság.

<https://www.kulhonimagyarok.hu/wp-content/uploads/2019/07/magyar-diaszpórapolitika-strategiai-iranyok-dokumentum.pdf>

Papp Z. Attila (2010): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás* XIX. évf., 4. sz., 594–595.

Révai Nagy Lexikona (1912), V. kötet. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság.

Safran, William (1991): Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1. évf., 1. sz., 83–99.

DOI: 10.1353/dsp.1991.0004

Szaniszló Réka Brigitta (2019): A diaszpóra fogalma: Interdiszciplináris megközelítés. In: *Belvedere Meridionale* XXXI. évf., 3. sz., 83–98.

DOI: 10.14232/belv.2019.3.6

Wetzel Viktor – Palotai Jenő (2021): The culture and identity preservation in the Hungarian communities. *International Journal of Research – GRANTHAALAYAH*, IX. évf., 1. sz., 257–270.

DOI: 10.29121/granthaalayah.v9.i1.2021.2921

Lőrinc Ingrid

Ukrajna és az Európai Unió gazdasági és politikai kapcsolatainak fejlődése 1994–2021 között

A hat ország által életre hívott Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK; European Coal and Steel Community, ECSC), valamint az Európai Gazdasági Közösség (EGK; European Economic Community, EEC) létrehozásával olyan közösség alapjait rakták le kontinensünkön, amely számos egymást követő bővülési és elmélyülési folyamaton ment keresztül, és átalakulva olyan 27 tagú transznacionális struktúrává vált, amely számos területen közös politikát érvényesít. Azáltal, hogy bővül a szervezet, nemcsak az új tagállamoknak nyújt fejlődési lehetőséget, de ő maga is tágítja hatáskörét és hatékonyságát a nemzetközi rendszerben.

Az uniós bővítés az a folyamat, amelynek során újabb államok csatlakoznak az Európai Unióhoz, azt követően, hogy teljesítették az ehhez szükséges politikai és gazdasági feltételeket.¹ Az Európát összefogó politikai-gazdasági egyesülés 1973 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal bővítette tagországainak sorát. Immár tíz éve – Horvátország felvétele óta – nem került sor újabb tagfelvételre. Mindez annak ellenére, hogy nyolc különböző ország várakozik évek óta az Európai Unió státuszra. A nyugat-balkáni országok és Törökország mellett erre vár Moldova és Ukrajna is. Ez utóbbi csatlakozásáról nemcsak az immár három éve zajló orosz–ukrán háború óta, hanem valamilyen formában gyakorlatilag már az 1990-es évek közepe óta hallhatunk.

Ukrajna az EU-val 1994-ben írta alá a partnerségi és együttműködési megállapodást (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States: TACIS-program),² amely a volt Szovjetunió és az Európai Közösség ál-

1 Az Európai Unió Tanácsa: Hogyan történik a bővítés?

2 Ec Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia: The Tacis Programme.

tal 1989-ben megkötött kereskedelmi egyezményt váltotta fel. A megállapodás fókuszában a demokratikus értékek, az emberi jogok tiszteletben tartásának és a piacgazdaság elveinek fontossága állt – vagyis egy diktatorikus rendszerből egy demokratikus berendezkedésre, a gazdaság terén pedig az állami-szocialista redistributív rendszerből a piacgazdaságra történő áttérést várták el a posztszovjet országtól.³

A megállapodás a következő területekre terjedt ki: árukereskedelem; munkakörülmények; cégek alapítása és működtetése; szolgáltatások; tengeri szállítás; kifizetések és tőke; verseny; szellemi tulajdon; gazdasági együttműködés. A gazdasági segítségnyújtás keretein belül az unió technikai támogatást biztosított Ukrajnának a következő területeken: ipar, bányászat, tudomány, oktatás, mezőgazdaság és agráripár, energia, környezetvédelem, regionális fejlesztés, információ és kommunikáció.

A 2004-es narancsos forradalom idején Ukrajnában megerősödött az EU-hoz való csatlakozási törekvés. Az elnökválasztás egyik központi kérdésévé vált, hogy az ország a nyugati orientációt vagy az orosz befolyást választja. A nyugatbarát Viktor Jusczenko és az oroszbarát Viktor Janukovics küzdelme mély megosztottságot eredményezett az országban. Jusczenko győzelme után, 2005 elején bejelentette Ukrajna EU-tagságra irányuló törekvését, és bár az Európai Parlament is támogatta a közeledést, a tárgyalások 2008-ra lelassultak, részben az időközben kibontakozó világgazdasági válság miatt. A folyamatot tovább nehezítette, hogy a 2010-es választásokat már Janukovics nyerte meg, aki Oroszországhoz közeledő politikát folytatott. Bár kezdetben ő is folytatta a tárgyalásokat az EU-val, 2013 őszén visszalépett a megállapodás aláírásától. Ez tömeges tüntetésekhez vezetett, amelyek a kijevi Majdan téren csúcsosodtak ki, végül pedig Janukovicsnak az országból való elmenekülésével zárultak.⁴

2014 tavaszán Oroszország irányított népszavazással annektálta a Krím-félszigetet, míg Kelet-Ukrajnában – Donyeck és Luhanszk megyékben – szakadár mozgalmak alakultak ki. Bár Moszkva a népszavazások (ál-népszavazások) eredményére hivatkozva támogatta ezeket a területeket, az ukrán kormány és a nemzetközi közösség elutasította a legitimációjukat. A konfliktus fegyveres harcokká fajult, amelyet a minszki béketárgyalások sem tudtak lezárni.⁵ A kelet-ukrajnai konfliktus 2022. február 24-én nyílt háborúvá eszkalá-

3 Imre, 2007: 19–29.

4 Fedinec, 2024a; Fedinec, 2024b; Gálík, 2016.

5 Fedinec – Font – Szakál – Varga, 2021: 389–428.

lódott, amikor Oroszország teljes körű katonai inváziót indított Ukrajna ellen.⁶ A háború több mint három éve tart, és jelentősen felgyorsította Ukrajna EU-integrációs folyamatait, amelyre az ország régóta stratégiai célként tekint.⁷ Ukrajna és az EU kapcsolatai több fejlődési szakaszon mentek keresztül, tanulmányomban ezeket igyekszem közelebbről bemutatni.

Európai szomszédságpolitika (ENP)

Az ENP⁸ az Európai Unió 2004-ben indított kezdeményezése, amelynek célja az EU határain kívüli országokkal való politikai gazdasági és kulturális kapcsolatok megerősítése. Az ENP keretében Ukrajna kiemelt partnerként részesült pénzügyi támogatásban és technikai segítségnyújtásban, különösen a demokratikus reformok, a jogállamiság és az infrastruktúra fejlesztése terén. A program központi eleme az EU normáihoz való fokozatos igazodás ösztönzése, miközben az érintett országok nem teljes jogú EU-tagállamok.⁹

Az ENP alapja az EU és a szomszédos országok közötti együttműködés, amely a közös értékekre épül, így különös hangsúlyt kapott a demokrácia előmozdítása, a jogállamiság, az emberi jogok tiszteletben tartása és a társadalmi kohézió. A felülvizsgálat után az együttműködés három fő prioritásra összpontosult: a gazdasági fejlődésre, amely hozzájárul a stabilizációhoz, a biztonság megerősítésére, valamint a migráció és mobilitás kezelésére. Az ENP emellett az EU tagállamait is aktívabb szerepvállalásra ösztönözte, miközben a felelősséget egyenlőbben osztotta meg a partnerek között. A szomszédságpolitika egyik kiemelt célja a civil társadalom és a szociális partnerek bevonásának erősítése volt. Az ENP keretében az Európai Unió szélesebb körű hozzáérést biztosított partnerei számára saját piacához, szabályozási rendszeréhez, normáihoz, valamint belső ügynökségeihez és programjaihoz, ezzel is elősegítve a szorosabb gazdasági és politikai együttműködést.

Az ENP kiemelt jelentőségű volt az Ukrajna és az Európai Unió közötti együttműködésben, hiszen ez biztosította az elsődleges keretet a kapcsolatok elmélyítésére. Ukrajna 2004-ben csatlakozott az ENP-hez, amelynek célja az EU szomszédos országaival való politikai és gazdasági együttműködés erősí-

6 Fedinec, 2024a; Fedinec, 2024b.

7 Karatnycky, 2005: 35–52.

8 Európai Bizottság: Európai szomszédságpolitika.

9 Imre, 2007: 27–29.

tése volt, ám anélkül, hogy közvetlenül tagsági perspektívát kínált volna. Ennek keretében 2005-ben elfogadták az EU–Ukrajna Akciótervet, amely a demokrácia megerősítését, a jogállamiság előmozdítását, az emberi jogok védelmét és a gazdasági fejlődést célzó reformokat irányzott elő.

Az ENP további fontos eleme volt az EU által biztosított pénzügyi támogatás, amely elsősorban az intézményi reformokat és a gazdasági stabilitást segítette elő. 2014 után azonban az ENP szerepe fokozatosan háttérbe szorult, helyébe pedig az EU–Ukrajna Társulási Megállapodás lépett, amely még mélyebb gazdasági és politikai együttműködést tett lehetővé. Bár az ENP meghatározó szerepet játszott az EU és Ukrajna kapcsolatának kezdeti szakaszában, 2014-től kezdve a kétoldalú megállapodások – különösen a Társulási Megállapodás és a Szabadkereskedelmi Megállapodás – váltak az együttműködés fő eszközeivé.

Európai szomszédsági akcióterv

Az Európai Unió első, Ukrajnával kapcsolatos akcióterve három évre szólt, és átfogó reformprogramot tartalmazott. A dokumentum célja az volt, hogy elősegítse Ukrajna politikai és gazdasági átalakulását az európai normákhoz való közeledés érdekében. A politikai reformok terén kiemelt figyelmet fordított a korrupció elleni küzdelemre, a szólásszabadság biztosítására, valamint a demokrácia és a jogállamiság megerősítésére. Az akcióterv külön fejezetet szentelt a kül- és biztonságpolitikának, amelyben hangsúlyozta Ukrajna szerepét a transznysztiriai konfliktus rendezésében és az ország részvételét az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikai misszióiban a Nyugat-Balkánon.

A gazdasági reformok középpontjában a működő piacgazdaság feltételeinek megteremtése állt. Az akcióterv vizsgálni kívánta az EU-bővítés hatását az Ukrajnával folytatott kereskedelemre, és szorgalmazta az ország WTO-csatlakozását, amely előfeltétele lett volna egy későbbi szabadkereskedelmi megállapodásnak az Európai Unióval. A dokumentum emellett tartalmazta a bel- és igazságügyi együttműködés területén már korábban megfogalmazott célkitűzéseket, így például a vízumkönnyítésről és a toloncegyezményről szóló megállapodások megkötését.

Az akcióterv számos pontban visszautalt a már meglévő partnerségi és együttműködési megállapodásra, de tartalmában túlmutatott rajta. Összesen 71 pontban rögzítette Ukrajna teendőit, amelyek további részletes feladatokat is tartalmaztak. A végrehajtás eredményeit az EU és Ukrajna közötti partner-

ségi és együttműködési megállapodás intézményeinek kellett felülvizsgálniuk, először az akcióterv elfogadását követő két éven belül. A dokumentum ugyan elismerte, hogy Ukrajna teljesítménye alapján alkalmassá válhat a társulásra, és közelebb kerülhet az EU-tagság követelményeihez, azonban nem tartalmazott egyértelmű garanciákat vagy konkrét lépéseket az uniós integráció felé vezető úthoz.¹⁰

Csatlakozás a WTO-hoz

Ukrajna 2008. május 16-án a Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organization, WTO) 152. tagjává vált, miután több mint egy évtizedes tárgyalási folyamat eredményeként sikeresen teljesítette a csatlakozási követelményeket. A csatlakozási folyamat 1993 decemberében indult, amikor Ukrajna hivatalos kérelmét benyújtották az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) szerződő feleihez. Ennek nyomán létrejött egy munkacsoport a tárgyalások lebonyolítására, amely 1994 decemberében, a WTO megalakulását megelőzően, átalakult WTO-munkacsoporttá. A tárgyalások első ülésére 1995 februárjában került sor, és azokat Andrew Stoler, az Egyesült Államok WTO-képviselőjének helyettes vezetője irányította. A folyamat során részletesen megvizsgálták Ukrajna kereskedelmi rendszerét, meghatározták a WTO-szabályokkal összeegyeztethetetlen kereskedelmi akadályok felszámolásához szükséges változtatásokat, valamint megállapodtak a WTO-megállapodások végrehajtására vonatkozó ukrán kötelezettségvállalásokról. Ezzel párhuzamosan Ukrajna több mint ötven WTO-tagállammal folytatott kétoldali tárgyalásokat a piacra jutási feltételekről.

A csatlakozási folyamatot több kormányváltás sem szakította meg, és a közel 13 évig tartó tárgyalások eredményeként 2008 januárjában a WTO munkacsoport elfogadta Ukrajna csatlakozási csomagját, amelyet a WTO Általános Tanácsa 2008. február 5-én hagyott jóvá.

Ukrajna WTO-csatlakozását jelentős nemzetközi technikai támogatás kísérte. Az Egyesült Államok állandó WTO-tanácsadót biztosított, valamint számos rövid távú szakértői küldetést szervezett olyan területeken, mint a vámeljáráások, a szellemi tulajdonjogok védelme, a mezőgazdaság és az egészségügyi és növényegészségügyi (sanitary and phytosanitary measures, SPS)

10 Balázs, 2019: 365–390.

intézkedések. Emellett az Egyesült Királyság és az Európai Unió is támogatást nyújtott szakpolitikai és jogi tanácsadás formájában.

A tárgyalások eredményeként Ukrajna alacsony vámtételeket állapított meg az importált termékek többségére, ideértve az Információs Technológiai Megállapodást (Information Technology Agreement, ITA), amely vámmentes hozzáférést biztosított az elektronikai és telekommunikációs eszközök számára. Ezenkívül számos ipari szektorra vonatkozó vámmegállapodást is elfogadott, amelyek alacsony vagy nulla vámtarifát rögzítettek olyan termékekre, mint a vegyi anyagok, mezőgazdasági gépek, orvosi és tudományos eszközök, valamint építőipari berendezések. Ukrajna széles körű piacra jutási engedélyt biztosított a szolgáltatási szektorban, minimális korlátozásokkal a külföldi tulajdonra és egyéb szokásos akadályokra vonatkozóan.

A WTO-szabályok végrehajtásával és a piacnyitással kapcsolatos ukrán kötelezettségvállalások jelentős részét még a tárgyalások lezárulta előtt elfogadták, és csak néhány esetben történt fokozatos bevezetés a csatlakozást követően. Ukrajna megszüntette az összes tiltott mezőgazdasági támogatást, és a kereskedelmet torzító agrártámogatásokat az aktuális kiadások szintjére korlátozta. A tárgyalási folyamat során az ország átfogóan módosította kereskedelmi jogi szabályozását, beleértve a vámeljárást, importengedélyezési rendszereket, műszaki kereskedelmi akadályokat és belső adózás területét.

Ukrajna biztosítékokat nyújtott arra, hogy az importálás és exportálás joga nem sérül, valamint hogy az ipari támogatások és a kereskedelemhez kapcsolódó beruházási intézkedések (Trade-Related Investment Measures, TRIMS) a csatlakozás napjától megszűnnek. Az Egyesült Államok számára kiemelt jelentőségű volt az ukrán egészségügyi és növényegészségügyi szabályozás WTO-szabályokkal való összehangolása, valamint a szellemi tulajdonjogok védelmének biztosítása a TRIPS-megállapodásnak (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) megfelelően, különös tekintettel a gyógyszerészeti és mezőgazdasági vegyi anyagokkal kapcsolatos titkos információk védelmére. Ukrajna kötelezettséget vállalt arra is, hogy növeli a kereskedelmi jogszabályok átláthatóságát, és minden kereskedelemmel kapcsolatos szabályozást két éven belül közzétesz nyilvános konzultációra egy külön erre a célra létrehozott szakmai folyóiratban vagy weboldalon.

Ukrajna WTO-csatlakozása nem csupán piacnyitást és kereskedelmi reformokat jelentett, hanem a gazdasági fejlődés átfogó stratégiájának részét képezte a nemzetközi kereskedelem és befektetések előmozdítása érdekében.¹¹

11 Accession of the Republic of Ukraine to the World Trade Organization.

Az Európai Unió és Ukrajna közötti társulási megállapodás és menetrend

Az Európai Unió és Ukrajna közötti kapcsolatok fejlődésének egyik mérföldköve az EU–Ukrajna társulási megállapodás, amelyet 2014-ben írtak alá. E megállapodás célja az Ukrajna és az EU közötti politikai és gazdasági integráció előmozdítása, valamint egy olyan keretrendszer létrehozása volt, amely elősegíti a strukturális reformokat és az uniós normákhoz való igazodást.

A dokumentumban rögzített jogi és politikai keret három fő pilléren nyugszik: a Társulási Megállapodás (Association Agreement) szabályozza az EU és Ukrajna közötti kapcsolatok politikai és gazdasági aspektusait; a Mélyreható és Átfogó Szabadkereskedelmi Térség (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement, DCFTA) Ukrajna gazdaságának fokozatos integrációját célozza az uniós egységes piacba; az Európai Szomszédságpolitika és az ahhoz kapcsolódó reformok – amelyek elősegítik Ukrajna demokratikus fejlődését, jogállamiságát és gazdasági stabilitását.

Az EU–Ukrajna társulási megállapodás politikai fejezeteit 2014. március 21-én, míg gazdasági részét 2014. június 27-én írták alá. Ezt követően az ukrán parlament és az Európai Parlament együttesen ratifikálta a megállapodást 2014. szeptember 16-án. A megállapodás rendelkezéseit 2014. november 1-jétől ideiglenesen alkalmazták, míg a DCFTA szakasz 2016. január 1-jétől lépett hatályba.

Az EU és Ukrajna közötti együttműködés megerősítése érdekében az EU–Ukrajna Együttműködési Tanács már 2009-ben elfogadta az első társulási menetrendet, amelyet az évek során többször módosítottak, legutóbb 2013. június 24-én. Ez a dokumentum operatív tervként szolgált a társulási megállapodás végrehajtásának előkészítésére és hatékonyabb koordinációjára.

Elemezve a nemzetközi dokumentumot, látható, hogy a társulási menetrend célja az Európai Unió és Ukrajna közötti politikai és gazdasági együttműködés gyakorlati megvalósítása, amelyet több kulcsfontosságú területre vonatkozólag határoztak meg. Az egyik legfontosabb elem a politikai társulás és a demokratikus reformok előmozdítása, amely magában foglalja az ukrán intézmények reformját, a jogállamiság megerősítését, valamint az emberi jogok védelmét. Ezen túlmenően kiemelt szerepet kap a gazdasági integráció és a kereskedelmi együttműködés, amely a gazdasági kapcsolatok elmélyítésére törekszik, különös figyelmet fordítva a DCFTA rendelkezéseinek végrehajtására. A kétoldalú kapcsolatok további lényeges eleme a szektorális együttmű-

ködés, amely számos ágazatot érint, beleértve az energetikát, a közlekedést, a környezetvédelmet és a digitális gazdaságot. Végül, de nem utolsósorban, a biztonságpolitika és a stabilitás kérdésköre is kiemelt prioritást élvez: célja az EU és Ukrajna közötti biztonságpolitikai párbeszéd erősítése, valamint Ukrajna belső stabilitásának elősegítése.

A menetrend végrehajtását az EU–Ukrajna Társulási Tanács felügyeli, amely évente értékeli az elért eredményeket és aktualizálja a célkitűzéseket. Az értékelési folyamat során az uniós vívmányokhoz való közelítés mértékét, a gazdasági integráció előrehaladását, valamint a közös értékek tiszteletben tartását vizsgálják. A társulási menetrend struktúrája ugyan kevesebb prioritásra összpontosít, de ez nem érinti a korábbi partnerségi és együttműködési megállapodásokat, és nem csökkenti a már meglévő párbeszéd és kötelezettségvállalások hatókörét.¹²

A DCFTA

A DCFTA az EU és Ukrajna közötti Társulási Megállapodás része, amely 2016-ban lépett hatályba. Ez a megállapodás nemcsak az áruk és szolgáltatások szabad kereskedelmét biztosítja, hanem előírja Ukrajna számára az uniós szabályok és normák fokozatos átvételét olyan területeken, mint a versenyjog, az állami támogatások és az élelmiszerbiztonság. A DCFTA célja Ukrajna gazdasági integrációjának elősegítése az EU belső piacába, miközben támogatja az ország gazdasági modernizációját és reformjait.¹³ A stratégiai módon is irányadó egyezményben jelzett együttműködés a „politikai társulásra és gazdasági integrációra” épül. Ezáltal jogi keretek között valósul meg az áruk, a tőke, a szolgáltatások, részletesen pedig a munkaerő mozgása. Továbbá a meghatározott szabályok és keretek az ország lépcsőzetes integrációját célozzák meg az EU közös piacára.

Értelmezve a dokumentumot, láthatjuk, hogy a DCFTA olyan speciális kereskedelmi megállapodás, amely nem csupán az együttműködést foglalja magában. A DCFTA a kereskedelemben felmerült különbségek megszünte-

12 A Tanács Határozata az egyrészről az Európai Unió, az Európai Atomenergia-közösség és tagállamai, másrészről Ukrajna közötti társulási megállapodással létrehozott Társulási Tanácson belül az EU–Ukrajna társulási menetrend végrehajtásáról szóló ajánlás elfogadása tekintetében képviselendő uniós álláspontról – 2015/0038 (NLE).

13 Halmai, 2020: 43.

tésének célján túl olyan átfogó harmonizációs folyamatot is magában foglal, amely az uniós jogszabályok átvételét, integrációját követeli meg. A harmonizációs törekvés széles körben terjedt ki a környezetvédelemre, az állat- és növényegészségügyre, fogyasztóvédelemre, termékbiztonságra annak érdekében, hogy az áruk és szolgáltatások uniós piacon való megjelenése zökkenőmentes legyen. Mindez nemcsak a profitszerzés előnyét jelenti, de segítséget nyújt a gazdaság, valamint a társadalom modernizációjában is. Mindezen túl a DCFTA által intézményi reformok megvalósítása, valamint az átlátható gazdasági közeg kialakítása a cél.

A megállapodás hatása rendkívül jelentős, hiszen ennek köszönhetően bővült az uniós piacon meglévő ukrán export mennyisége, főként az élelmiszeripari és mezőgazdasági javak tekintetében, ami rövid távon a gazdasági növekedés, hosszú távon pedig a stabilitás szempontjából lényeges.

Ez a gazdasági integráció nem csak anyagi előnyökkel bírt, de politikai dimenzióján keresztül az ország lépésről lépésre szorosabbá fűzi kapcsolatait is az EU-val. Voltaképp a mélyreható egyezmény révén olyan széleskörű gazdasági és politikai integrációs eszközzé vált, amelynek segítségével a nemzetközi kapcsolatok elmélyültek.

A gazdasági együttműködés következő lépése a 2014 márciusában elfogadott, az egyrészről az Európai Unió, az Európai Atomenergia-közösség és tagállamaik, másrészről Ukrajna közötti társulási megállapodás. Az előzőekhez hasonlóan ezen egyezmény célja is a politikai, társadalmi, jogi, valami gazdasági integráció volt. A dokumentumban 2023-ig több módosítást is eszközöltek. Elsőként kiemelendő, hogy ismét napirendre került a szabadkereskedelmi övezet kialakítása, mint a partnerek közötti gazdasági integráció alapja. A szabadkereskedelmi térségen, valamint a jogi akadályokon túl kiemelt figyelmet kapott a dokumentumban az energiatermékekre vonatkozó piaci integráció. Továbbá megfogalmazásra kerültek mobilitásra és vízummentes utazásra vonatkozó előrelépések, ukrain intézményi reformok kötelezettségvállalásai, továbbá a korrupció elleni küzdelem, mint cél.

Vízummentesség

Ukrajna számára a vízummentesség 2017-ben lépett életbe, lehetővé téve, hogy az ukrán állampolgárok biometrikus útlevéllel legfeljebb 90 napig vízum nélkül utazhassanak az Európai Unió tagállamaiban, valamint Izlandra, Norvégiába, Liechtensteinbe és Svájcba utazhassanak (Schengen-övezet). Ez

az intézkedés jelentős előrelépést jelentett Ukrajna és az EU közötti emberek közötti kapcsolatok elmélyítésében, és szimbolikus mérföldkő volt az ország euroatlanti integrációs törekvéseiben. A vízummentesség a turizmus, az üzleti célú utazások és a családi kapcsolattartás megkönnyítését célozta, ugyanakkor nem biztosított munkavállalási engedélyt az uniós országokban.

Az Európai Bizottság 2014. június 27-i jelentése a vízumliberalizációs cselekvési terv végrehajtásának negyedik értékelését mutatta be Ukrajna vonatkozásában. A dokumentum áttekintette az ország előrehaladását a vízumliberalizáció felé vezető úton, különös tekintettel a jogszabályi, szakpolitikai és intézményi keretek kialakítására.

Az EU és Ukrajna közötti vízumügyi párbeszéd 2008 októberében kezdődött, majd 2010 novemberében az Európai Bizottság átadta Ukrajnának a vízumliberalizációs cselekvési tervet. Ez négy fő területet érintett: az okmánybiztonságot, a migrációkezelést, a közrendet és biztonságot, valamint az alapvető jogokat. Az ezt követő években az EU három jelentést tett közzé, amelyekben elismerte Ukrajna előrehaladását, de felhívta a figyelmet a fennmaradó hiányosságokra.

A negyedik jelentés megállapította, hogy Ukrajna jelentős lépéseket tett a feltételek teljesítése érdekében, különösen az okmánybiztonság, a menekültügy, a korrupció elleni küzdelem, a megkülönböztetés tilalma és az adatvédelem területén. A jelentés készítésének idején azonban Ukrajna rendkívüli politikai és biztonsági kihívásokkal nézett szembe, köztük a Krim-félsziget anektálásával és az ország szuverenitásának durva megsértésével. A Bizottság ennek ellenére támogatta Ukrajna vízumliberalizációs törekvéseit, és javasolta a folyamat következő szakaszának megkezdését, amely a jogszabályok és politikák hatékony végrehajtására összpontosított. Az EU továbbra is segítette Ukrajnát a fennmaradó problémák megoldásában, hogy az ország elérhesse a vízummentes utazás lehetőségét. Összességében a jelentés pozitívan értékeltte Ukrajna erőfeszítéseit, és megerősítette az európai integráció felé tett előre lépéseit.¹⁴

Végül 2017. június 11-én életbe lépett az ukrán állampolgárok európai uniós vízummentessége. A vízumliberalizációs folyamat keretében Ukrajna átfogó reformokat hajtott végre annak érdekében, hogy teljesítse az Európai Unió által meghatározott feltételeket. A migrációs és határellenőrzési rendszer fejlesztés-

14 A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: Negyedik eredményjelentés a vízumliberalizációról szóló cselekvési tervnek Ukrajna általi végrehajtásáról.

tése hozzájárult a határok biztonságosabbá tételéhez és az illegális bevándorlás elleni hatékonyabb fellépéshez. A korrupció elleni intézkedések megerősítésével Ukrajna előrelépést tett a jogállamiság és az átláthatóság területén. Emellett bevezette a biometrikus útleveleket, amelyek növelték az utazási dokumentumok biztonságát, továbbá jelentős reformokat hajtott végre a bűnüldözés és az adatvédelem területén is, biztosítva a személyes adatok védelmét és az európai normákhoz való igazodást.

A vízumliberalizáció számos gazdasági és társadalmi hatással járt. Az ukrán állampolgárok számára megkönnyítette az Európai Unió területére történő utazást, ami ösztönözte a turizmust és erősítette az üzleti kapcsolatokat. Noha a vízummentesség önmagában nem biztosított munkavállalási jogot, lehetőséget teremtett arra, hogy az ukrán munkavállalók más jogi csatornákon keresztül vállaljanak munkát az EU-ban, hozzájárulva a munkaerő-migráció növekedéséhez. Politikai szempontból a vízummentesség fontos lépés volt Ukrajna és az EU közötti integráció folyamatában, megerősítve az ország európai orientációját és az uniós normákhoz való közeledését.

Keleti Partnerség program

A Keleti Partnerség program¹⁵ az Európai Unió 2009-ben indított kezdeményezése, amelynek célja a szorosabb kapcsolatok kiépítése hat európai poszt-szovjet országgal: Ukrajnával, Moldáviával, Belarusszal, Grúziával, Örményországgal és Azerbajdzsánnal. A program az EU keleti bővítésével és az európai szomszédságpolitika regionális tagolásával összefüggésben született meg, és a 2009 májusi prágai csúcstalálkozón deklarálták célkitűzéseit.

Ukrajna számára a Keleti Partnerség stratégiai jelentőségű, mivel lehetőséget jelent az EU-val való szorosabb integrációra, beleértve a gazdasági és politikai reformokat is. Ukrajna prioritásként kezeli a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését, míg a Keleti Partnerséget a reformok és az EU-val való együttműködés multilaterális fórumának tekinti.

A program megvalósítása a megkülönböztetés, a közös felelősségvállalás és a teljesítményalapú támogatás (differenciált ösztönzők) elvein alapul, ami az EU szomszédságpolitikájának fontos eleme. Alapvető célok és eredmények: politikai társulás és gazdasági integráció (a partnerség szorosabb kapcsola-

¹⁵ Európai Unió Tanácsa: Keleti Partnerség.

tokra törekszik az érintett országokkal, társulási és szabadkereskedelmi megállapodások révén); fenntarthatóság és reziliencia (a 2020 utáni szakpolitika öt fő célkitűzése közé tartozik a fenntartható gazdaságok, elszámoltatható intézmények, környezeti reziliencia, digitális átalakulás, valamint méltányos és inkluzív társadalmak kiépítése); mobilitás és vízumkönnyítés (a partnerség támogatja a mobilitást és a vízumliberalizációt, különösen a biztonságos utazás és a migrációs szabályok terén).

A program alapelvei közé tartozik a differenciálás és a feltételeesség, mivel a partnerországok eltérő ambíciókat táplálnak az EU-hoz fűződő viszonyukat illetően. A célkitűzések között szerepel a gazdasági integráció, a politikai társulás, társulási megállapodások kötése, vízumkönnyítések, valamint hosszú távon a vízummentesség bevezetése. Négy tematikus platformot hoztak létre a demokrácia, a gazdasági integráció, az energiabiztonság és az emberek közötti kapcsolatok fejlesztésére.

A programot a multilaterális dimenziók, mint például az Euronest Parlamenti Közgyűlés és a Civil Társadalmi Fórum, továbbá uniós programokba való bekapcsolódás erősítik. A finanszírozásra 2010–2013 között 1,9 milliárd eurót különítettek el, míg a további időszakokra vonatkozó döntések később születtek meg. A program azonban különböző kihívásokkal is szembesült, például Belarusz esetében ezek a problémák az emberi jogok és demokrácia terén jelentkeztek.¹⁶

Ukrajna a Keleti Partnerség kiemelkedő szereplője, melynek kapcsolatai az Európai Unióval a program hivatalos elindítása előtt több mint egy évtizeddel kezdődtek. Az ukrán parlament 1994-ben deklarálta az EU-integrációt mint stratégiai célt, ugyanebben az évben kötött partnerségi és együttműködési megállapodást az EU-val. Bár a megállapodás csak 1998-ban lépett életbe, Ukrajna már a kezdetektől az európai normákhoz való igazodást tűzte ki célul.

Az 1990-es években az EU figyelme elsősorban az orosz piacra irányult, míg Ukrajna csak a keleti bővítés (2004) után került közvetlen kapcsolatba az Unióval. A keleti szomszédságpolitika keretében az EU és Ukrajna akcióttervet dolgozott ki, amely részletes és ambiciózus célkitűzéseket tartalmazott a politikai reformok, a piacgazdaság kiépítése, valamint a bel- és igazságügyi együttműködés terén. A program azonban a túlzott elvárások és az EU válaszlépéseinek hiánya miatt kiegyensúlyozatlannak bizonyult. Az akciótterv politikai előrehaladást ígért, de konkrét tagsági perspektívát nem nyújtott.

16 Balázs, 2019: 405.

Ukrajna belső átalakulását számos tényező nehezítette, például az etnikai és nyelvi megosztottság,¹⁷ a gazdasági stabilizáció nehézségei, valamint a Szovjetunió utáni korszak strukturális öröksége. Az EU-val való kapcsolatok kulcsfontosságú eleme a társulás előmozdítása és a szabadkereskedelmi megállapodások kialakítása volt. Azonban az EU által támasztott követelményekkel szemben Ukrajna részéről gyakran merültek fel hiányosságok, míg az EU részéről a politikai akarat nem párosult kellő finanszírozási és perspektíva-nyújtási elkötelezettséggel.

2013 végén Ukrajna miniszterelnöke, Mikola Azarov bejelentette, hogy országa nem hajlandó aláírni az EU-val a társulási megállapodást. Az esemény rávilágított az EU és Oroszország közötti politikai érdekellentétekre. Az emberek kivonultak az utcára, hogy tiltakozzanak, ami a második forradalomhoz, a méltóság forradalmához vezetett.¹⁸ Bár Moldova és Grúzia előrelépett az EU-val való kapcsolatokban, a térség országai közötti kapcsolatok különböző irányokat vettek: Belarusz Oroszországot választotta, Azerbajdzsán Törökországhoz közeledett, míg Ukrajna belpolitikai és külső konfliktusokkal küzdött. Az EU bővítési politikája nem tudta teljes mértékben kezelni a térség geopolitikai összetettségét, az uniós ajánlat nem volt elég vonzó, az azt ellenző Moszkva viszont túl közel volt. A Keleti Partnerség kohézióhiánya és az érintett országok eltérő orientációi akadályozták a kezdeményezés sikerét. A 2015-ös rigai csúcson az EU továbbra is elköteleződött a régió iránt, de a projekt lendülete addigra megtört.¹⁹

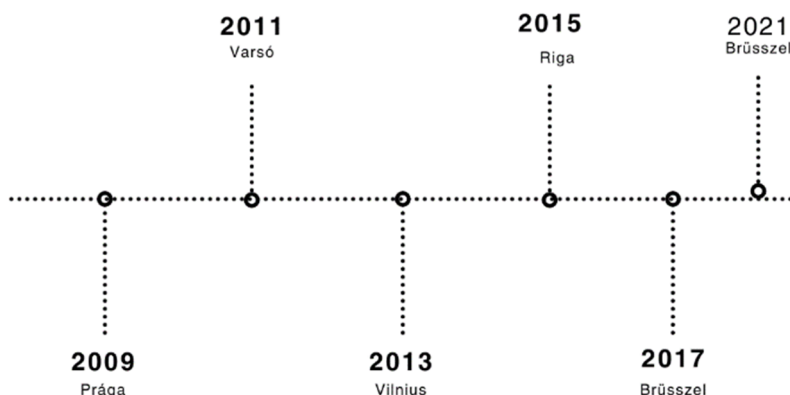
A kezdeményezés két fő dimenzióval rendelkezett: kétoldalú dimenzió (az EU és az egyes partnerországok közötti kapcsolatokra összpontosítás, beleértve a társulási megállapodások tárgyalását és végrehajtását, valamint az EU-val való integráció mélyítését); multilaterális dimenzió (négy tematikus platform (demokrácia és jó kormányzás, gazdasági integráció, energiabiztonság, emberi kapcsolatok), amelyek a reformok végrehajtását és a tapasztalatcserét támogatják. Emellett zászlóshajó-projektet is koordinált a határigazgatás, környezetvédelem és gazdasági fejlesztés terén.

A csúcstalálkozókon túl évente tartottak külügyminiszteri találkozókat Brüsszelben, amelyeken a Keleti Partnerség fejlődését és jövőbeni céljait tárgyalták meg. A program elősegítette a civil szervezetek és a hatóságok közötti

17 Csernicskó – Fedinec, 2016; Fedinec – Csernicskó, 2020; Fedinec – Csernicskó, 2021; Fedinec, 2024c.

18 Fedinec, 2024a; Fedinec, 2024b.

19 Rutland, 2015.

1. ábra: Csúcstalálkozók a Keleti Partnerség program keretében (saját szerkesztés)

párbeszédet a Keleti Partnerség Civil Társadalmi Fórumán keresztül. A parlamenti dimenzió az Euronest Parlamenti Közgyűlés keretében az EU és a partnerországok közötti politikai és jogalkotási együttműködést hivatott előmozdítani.²⁰

A Keleti Partnerség legmagasabb szintű fóruma az évente kétszer megtartott csúcstalálkozók sora, amelyeken az Európai Unió tagállamai és a partnerországok állam- és kormányfői, valamint az Európai Parlament, az Európai Bizottság és az Európai Külügyi Szolgálat magas rangú képviselői vesznek részt. Emellett az együttműködés keretében évente legalább két alkalommal üléseztek magas beosztású tisztviselők, míg a külügyminiszterek éves rendszerességgel találkoztak a stratégiai kérdések megvitatása céljából.

A Keleti Partnerség intézményi keretének kiemelkedő eleme az Euronest Parlamenti Közgyűlés, amelyet 2011-ben hoztak létre az együttműködés strukturális és operatív támogatására, különös tekintettel a konzultáció, a felügyelet és a nyomkövetés mechanizmusaira. A testület, amely az időszakban három plenáris ülést tartott, összesen 120 tagból áll, akik közül 60 főt az Európai Parlament, 10–10 főt pedig a partnerországok nemzeti parlamentjei delegálnak. Belarusz képviselői nem vettek részt a közgyűlés munkájában. A testület működését négy állandó bizottság biztosította, amelyek szakosodott területeken

20 Halmi, 2021: 89.

végzték tevékenységüket: a politikai, emberi jogi és demokratikus kérdések; a gazdasági integráció, jogharmonizáció és uniós politikákhoz való közelítés; az energiabiztonság; valamint a szociális, oktatási, kulturális és civil társadalmi kapcsolatok.

A Keleti Partnerség többoldalú együttműködése négy tematikus platformra épült, amelyek a következő fő területeket ölelik fel: demokrácia, jó kormányzás és stabilitás; gazdasági integráció és az uniós politikákhoz való igazodás; energiabiztonság; valamint a népek közötti kapcsolatok erősítése. E platformok működésének előmozdítása érdekében ágazatspecifikus miniszteri találkozókat is összehívtak, amelyek célja a szakpolitikai párbeszéd elmélyítése és a közös célkitűzések hatékony megvalósítása. Az említett mechanizmusok mind hozzájárultak az együttműködés intézményi kereteinek fejlesztéséhez, valamint a regionális és nemzetközi integráció elősegítéséhez.²¹

A Keleti Partnerség közlekedési panelje 2011-ben jött létre, és az EU közlekedéspolitikai irányelveit ismerteti a partnerországokkal. A panel a transzeurópai közlekedési hálózat (Trans-European Transport Network, TEN-T) bővítésén dolgozott, különös tekintettel Ukrajna közlekedési rendszerének modernizálására. A prioritások között volt a vasúti infrastruktúra fejlesztése, a közúti biztonság javítása, valamint a belvízi hajózási rendszerek harmonizálása.

Kutatómunkám során átvizsgáltam az infrastrukturális fejlesztésre vonatkozó akciótervet.²² A dokumentum, az „Indikatív TEN-T beruházási akcióterv” áttekintést nyújt az Európai Unió keleti partnerségi országaira vonatkozó TEN-T fejlesztésekre vonatkozóan. Az akcióterv célja, hogy elősegítse a régió közlekedési összeköttetéseinek javítását mind az EU-n belül, mind pedig a keleti partnerségi régióval, ezzel erősítve a gazdasági növekedést, munkahelyeket teremtve, és csökkentve a sebezhetőséget a gazdasági sokkokkal szemben.

A Keleti Partnerség keretében kidolgozott „Indikatív TEN-T beruházási akcióterv” célja az volt, hogy 2030-ig megvalósuló, mintegy 12,8 milliárd euró értékű infrastrukturális fejlesztésekkel járuljon hozzá a régió és az Európai Unió közötti gazdasági, társadalmi és közlekedési integráció elmélyítéséhez. A tervezett beruházások a közúti, vasúti, kikötői, belvízi, logisztikai és légi közlekedési infrastruktúrákra, valamint az intelligens közlekedési rendszerek

21 Molnár, 2018: 119.

22 Eastern Partnership: Indicative TEN-T Investment Action Plan.

fejlesztésére irányultak. A rövid távon megvalósítható projektek a hálózat szűk keresztmetszeteinek gyors enyhítésére összpontosítottak, míg a hosszú távú fejlesztések a közlekedési hálózat teljesítményének átfogó növelését célozták.

Az akcióterv megvalósítása során kiemelt szerepet kapott a projektek előkészítése, amelynek a nemzetközi szabványoknak való megfelelés révén kellett biztosítania a beruházások vonzerejét és a megvalósítás hatékonyságát. A közlekedésbiztonsági szempontok figyelembevétele, a meglévő infrastruktúrák fenntarthatósága, valamint a digitális technológiák integrálása alapvető elvárások a tervezett fejlesztésekkel szemben. Az esélyegyenlőség szempontjából a közlekedési szektor célja, hogy vonzóbbá váljon a magasan képzett női munkaerő számára, ezáltal elősegítve a szektor társadalmi inkluzivitását is.

A régió számára a fejlesztések nemcsak gazdasági előnyökkel jártak, hanem erősítették az infrastrukturális kapcsolatokat, hozzájárulva a közlekedési hálózatok hatékonyságának növeléséhez és a szolgáltatások színvonalának javításához. Az akcióterv hangsúlyozza a magán- és állami források bevonásának szükségességét, továbbá az EU által meghatározott magas szintű szabványokhoz való igazodás fontosságát, különös tekintettel a környezetvédelem, a fenntarthatóság és az innováció területeire. A tervezett beruházások átfogó módon szolgálják a közlekedési infrastruktúra modernizációját, elősegítve a régió ellenállóképességét és versenyképességét a globális gazdasági térben.

Összefoglalás

Összességében azt láthatjuk, hogy az Európai Unió és Ukrajna kapcsolatai az 1990-es évek elejétől kezdve fokozatosan mélyültek el, politikai, gazdasági és társadalmi változások mentén. Az együttműködés első jelentős lépése az 1994-es partnerségi és együttműködési megállapodás volt, amely a demokratikus értékek és a piacgazdaság előmozdítását célozta, számos területet érintett, így az árukereskedelmet, a szellemi tulajdon védelmét, a versenyszabályokat, valamint a gazdasági együttműködést.

Az évek során az együttműködés több formában valósult meg, kezdve az Európai Szomszédsági Politikával, amelyet 2004-ben hoztak létre. Az ENP célja az EU határain túli országokkal való szorosabb együttműködés volt, különös tekintettel a politikai reformokra, a gazdasági fejlődés előmozdítására és a jogállamiság erősítésére. Az ENP keretében Ukrajna több különböző támogatásban is részesült, amelyet az infrastruktúra és az intézményi reformok

megvalósítására fordíthatott. Az együttműködés alapja az Európai Szomszédsági Akcióterv volt, amely egy hároméves reformprogramot tartalmazott.

Ukrajna nemzetközi kereskedelmi kapcsolatait és gazdasági fejlődését nagymértékben befolyásolta az ország WTO-csatlakozása (2008), amely a globális piacra való belépést segítette elő. A tagság biztosította Ukrajna számára a kereskedelmi szabályozások harmonizációját és az uniós piacra való fokozatos bejutást.

A 2014-es eseményeket követően Ukrajna új politikai irányt vett, és aláírta az EU–Ukrajna Társulási Megállapodást, amely az ország politikai és gazdasági integrációját célozta. A DCFTA pedig 2016-ban lépett hatályba, célja az ukrán vállalkozások uniós piacra való integrálása, az uniós jogszabályok és normák átvétele, valamint a versenyképes gazdasági környezet megteremtése volt. A megállapodás jelentősen növelte az ukrán export lehetőségeit az uniós piacon, különösen az élelmiszeripari és mezőgazdasági termékek terén.

A gazdasági együttműködés mellett az emberek közötti kapcsolatok elmélyítésére is sor került, amelynek egyik legfontosabb eleme a 2017-ben életbe lépett vízummentességi megállapodás. Ez lehetővé tette az ukrán állampolgárok számára, hogy 90 napig vízum nélkül utazhassanak az EU-tagállamokba, ezzel is megerősítve Ukrajna európai integrációját.

Az EU és Ukrajna együttműködése tovább mélyült a Keleti Partnerség program révén, amely 2009-ben indult, és célja az volt, hogy erősítse a kapcsolatokat a kelet-európai országokkal. Ukrajna a program egyik kiemelt partnere lett, és számos támogatást kapott demokratikus reformjaihoz, valamint infrastrukturális és gazdasági fejlesztéseihez.

A közlekedési és energetikai infrastruktúra modernizálása az EU–Ukrajna együttműködés egyik kulcsfontosságú eleme lett. Az Indikatív TEN-T beruházási akcióterv célja a transzeurópai közlekedési hálózat bővítése és Ukrajna közlekedési rendszerének fejlesztése volt. A közlekedési fejlesztések hozzájárultak az uniós piacra való gyorsabb hozzáféréshez és az ország gazdasági növekedéséhez.

Mindezen politikai és gazdasági együttműködések ellenére azt láthattuk, hogy Ukrajna európai integrációja továbbra is számos kihívással néz szembe. Oroszország Ukrajna elleni háborúja 2014 óta, különösen pedig a 2022-ben kezdődött teljes körű invázió jelentősen új irányt szabott az eseményeknek, de ezzel együtt felgyorsította Ukrajna EU-csatlakozási törekvéseit, mivel a megtámadott ország nem mondott le arról, hogy stratégiai célként kezelje az európai közösséghez való tartozást.

Felhasznált irodalom

A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: Negyedik eredményjelentés a vízumliberalizációról szóló cselekvési tervnek Ukrajna általi végrehajtásáról.

A Tanács Határozata az egyrészről az Európai Unió, az Európai Atomenergia-közösség és tagállamai, másrészről Ukrajna közötti társulási megállapodással létrehozott Társulási Tanácson belül az EU–Ukrajna társulási menetrend végrehajtásáról szóló ajánlás elfogadása tekintetében képviselendő uniós álláspontról: 2015/0038 (NLE).

Az Európai Unió Tanácsa: Hogyan történik a bővítés?

<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/how-enlargement-works/>

Accession of the Republic of Ukraine to the World Trade Organization.

<https://ustr.gov/trade-agreements/wto-multilateral-affairs/wto-accessions/accession-republic-ukraine-world-trade-organization>

Eastern Partnership: Indicative TEN-T Investment Action Plan.

https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-01/ten-t_iap_web-dec13.pdf

Ec Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia: The Tacis Programme.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_92_54

Európai Bizottság: Európai szomszédságpolitika.

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/european-neighbourhood-policy_hu

Európai Unió Tanácsa: Keleti Partnerség.

<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eastern-partnership/>

*

Balázs, Péter (2019): *Az Európai Unió külpolitikája*. Budapest, Wolters Kluwer.

Csernicskó István – Fedinec Csilla (2016): Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights* 23. évf., 4. sz., 560–582.

DOI: 10.1163/15718115-02401004

Fedinec Csilla – Csernicskó István (2020): *Nyelvi kirakós Kárpátaljáról: Törté-*

nelmi és politikai dimenziók (1867–2019). Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó.

Fedinec Csilla – Csernicskó István: *Мова, політика, ексклюзиви в сучасній Україні*. Uzhgorod, Autdor-Shark.

Fedinec Csilla – Font Márta – Szakál Imre – Varga Beáta (2021): *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó.

Fedinec Csilla (2024a): Az orosz–ukrán háború az ukrán jogszabályokban (2014–2023). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XXVI. évf., 1. sz., 3–30.
DOI: 10.61795/fssr.v26y2024i1.01

Fedinec Csilla (2024b): The Russian–Ukrainian war in Ukrainian legislation from 2014 to early 2024. *Forum Social Science Review* XXVI. évf., 5. sz., 99–120.

Fedinec Csilla (2024c): A nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos ukrainai jogalkotás rövid foglalata (1989–2023). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XXVI. évf., 4. sz., 65–80.
DOI: 10.61795/fssr.v26y2024i4.04

Gálik Zoltán (2016): Az Európai Unió szerepének értékelése az ukrainai konfliktusban. *Regio* 24. évf., 1. sz., 6–19.
DOI: 10.17355/rkkpt.v24i1.93

Halmi Péter (2020): *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Dialóg Campus. (Scientia Rerum Politicarum.)

Halmi Péter (2021): *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiaja*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Imre Gabriella (2007): Ukrajna és az Európai Unió kapcsolatai. *EU Working Papers* 10. évf., 3. sz., 19–29.

Karatnycky, Adrian (2005): Ukraine’s Orange Revolution. *Foreign Affairs* 84. évf., 2. sz., 35–52.
DOI: 10.2307/20034274

Molnár Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest, Dialóg Campus. (Nemzetközi és európai tanulmányok.)

Rutland, Peter (2015): An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis. *E-International Relations*.
<https://www.e-ir.info/pdf/55189>

Szopos Edina-Cecília

Az oktatás és a képzés munkaerőpiaci hatásai Magyarországon

Az oktatás és a képzés kulcsszerepet játszik a modern társadalmak fejlődésében, nemcsak az egyéni fejlődést segítve, hanem a gazdasági versenyképesség és a munkaerőpiaci folyamatok alakításában is. Magyarországon az elmúlt években egyre nagyobb figyelem irányult a szakemberhiány problémájára, amely jelentős kihívásokat okoz mind a gazdasági szereplők, mind az oktatási intézmények számára. A megfelelő szakképesítéssel rendelkező munkaerő hiánya, valamint az oktatási rendszer és a munkaerőpiac közötti együttműködés hiányosságai alapvető akadályt jelentenek a fenntartható gazdasági fejlődés szempontjából.

Jelen tanulmány célja, hogy felvázolja a magyarországi oktatás és képzés helyzetét, különös tekintettel azoknak a szakemberhiányra gyakorolt hatásaira. Kiemelten foglalkozik azzal, hogyan alkalmazkodik az oktatási rendszer a gazdaság változó igényeihez, valamint milyen megoldásokkal lehetne mérsékelni a szakemberhiányt. Az oktatás hozzáférhetősége, a képzési rendszerek hatékonysága, valamint ezek összefüggése a munkaerőpiaci elvárásokkal a kutatás központi elemei.

A munkaerőpiac folyamatosan változó követelményei és a technológiai fejlődés megkövetelik, hogy a munkavállalók folyamatosan képezzék magukat. Ennek ellenére a képzési rendszerek nem mindig képesek gyorsan és hatékonyan reagálni ezekre az igényekre, ami a szakemberhiány további fokozódásához vezethet. A tanulmány ezért részletesen elemzi azokat az oktatási és képzési tényezőket, amelyek hozzájárulnak a munkaerőpiaci kihívások kezeléséhez.

A kutatás során szisztematikus irodalmi áttekintést alkalmazok, amely a szakirodalomban fellelhető releváns kutatási eredmények feldolgozására és elemzésére épül. Ezzel célom az objektív és a reprodukálható eredmények elérése. Az elemzés kiterjed a szakemberhiányhoz kapcsolódó oktatási nehézsé-

gek azonosítására, valamint azokra a lehetséges megoldásokra, amelyek révén az oktatási rendszer hatékonyabban szolgálhatná a gazdaság és a munkaerő-piac igényeit.

A tanulmány központi kérdései között szerepel, hogy miként lehetne javítani az oktatás és képzés minőségét, növelni azok hozzáférhetőségét, valamint erősíteni az oktatás és a munkáltatói szektor közötti együttműködést a szakemberhiány mérséklése érdekében. Az elemzés rámutat arra is, hogy az oktatási rendszer fejlesztése nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi egyenlőség előmozdításához is hozzájárulhat.

Elméleti áttekintés: az oktatás gazdasági szerepe és munkaerőpiaci kihívásai

Jelen időben az oktatás és annak szintjei nagyban jellemzik az adott munkavállalót, aminek hatására a tanulás jelentős mértékben gazdasági tényezővé alakult át. A kvalifikáltabb munkaerő iránti igény növekvő tendenciát mutat. A munkaerőpiaccal kapcsolatos követelmények folyamatos megújulása és a jelentős szakmaváltás mind arra ösztönözik, hogy folyamatosan tovább képezzük magunkat és az oktatási élet aktív részesei legyünk.¹ Az emberek első sorban maguk döntenek arról, hogy melyik az a szak, amelyet szeretnék elvégezni, az oktatási intézmények jelentkezési létszámok függvényében indított képzéseiből válogatva.²

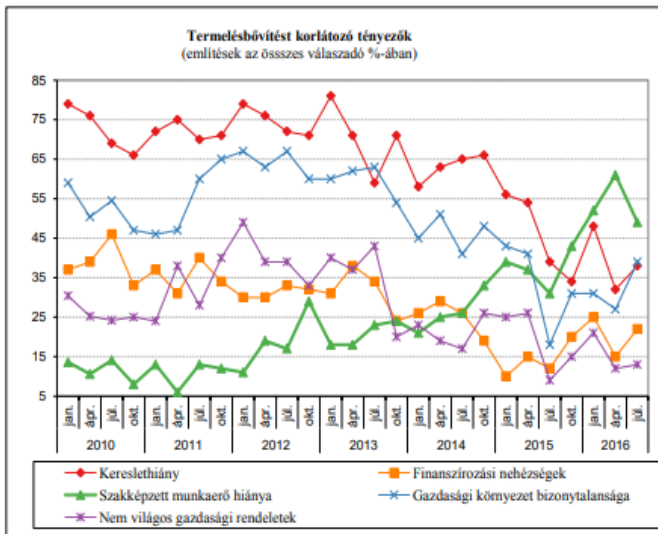
A munkaerőhiány mind a hátrányos helyzetű térségekben, mind az ipari szektorban komoly problémát jelent. Dél-Hevesben például a munkahelyek hiánya és az alacsony iskolai végzettség közötti összefüggés egyre inkább látványosá válik. Az itt élők számára az elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedés nehézkes, mivel nincs elegendő munkalehetőség, amely „felszívna” az alacsony iskolai végzettséggel és minimális munkatapasztalattal rendelkező munkavállalókat. Ez a helyzet tovább növeli a munkanélküliséget, és sok esetben a közfoglalkoztatás válik az egyetlen elérhető alternatívává. A helyi munkaerőpiacon való elhelyezkedés tehát nemcsak a képzettség, hanem a területi lehetőségek korlátozottsága miatt is problémás.³

¹ Makó, 2015; Sós, 2018.

² Biró–Bodó–Burus–Siklódi, 2015.

³ Bogárdi, 2018.

Ugyanakkor a munkaerőhiány nemcsak az alacsony képzettségű munkavállalókat érinti, hanem az ipari szektorban is komoly gondot jelent. Az elmúlt évek vállalati felmérései azt mutatják, hogy a munkaerőhiány a termelést akadályozó egyik legfontosabb tényezővé vált (1. ábra). A Kopint-Tárki negyedéves konjunktúratesztjei szerint a feldolgozóipari cégek közel fele – 2015-ben 49%-a – jelezte, hogy a szakképzett munkaerő hiánya gátolja a termelés bővítését. 2010-ben ez az arány még csupán 5–10% volt, tehát az ipari szektor szakképzett munkaerőre vonatkozó igénye drámaian megnőtt.⁴

1. ábra: Termelésbővítést korlátozó tényezők (említések az összes válaszadó %-ában).
Kopint-Tárki negyedéves feldolgozóipari konjunktúrateszt⁵

A munkaerőhiány nemcsak a szakképzett, hanem a szakképzetlen munkavállalókat is érinti, mivel 2016 második felére a feldolgozóipari cégek mintegy 30%-a számolt be a munkaerő általános hiányáról.⁶ Ez a helyzet komoly kihívás elé állítja a vállalatokat, hiszen míg korábban a kereslet- vagy finanszírozási problémák jelentették a legnagyobb akadályt, addig az évtized közepére a munkaerőhiány lett az elsődleges tényező, amely gátolja a termelési kapa-

4 Matheika – Palócz, 2017.

5 I. m., 4. o.

6 Matheika – Palócz, 2017.

citás bővítését. A munkaerőpiacon jelentkező általános munkaerőhiány tehát már nem csupán az ipari szektorra, hanem az egész gazdaságra hatással van.⁷

Kutatásmódszertan

A tanulmány alapjául szolgáló szisztematikus irodalmi áttekintés módszertana a Moher és szerzőitársai⁸ által megfogalmazott irányelvekre épül, amelyek célja a szakirodalomból származó adatok strukturált és megbízható feldolgozása. Ez a módszer lehetővé teszi a releváns kutatások azonosítását, kritikai értékelését és szintetizálását meghatározott kutatási kérdések vagy témakörök mentén.⁹ Az eljárás szigorúan szabályozott, biztosítva az objektivitást és az eredmények reprodukálhatóságát.¹⁰

A kutatás során a PRISMA alapelveit követtem. A keresési stratégiát az alábbi adatbázisokra alapoztam: Google Scholar, MTMT, Web of Science és a Nemzeti Közszoigolálati Egyetem adatbázisa. Az elsődleges keresési szempontokat olyan kulcsszavak alapján határoztam meg, amelyek az oktatás, a munkaerőpiac és a képzés területén relevánsak. Az alkalmazott kulcsfogalmak között szerepeltek például: oktatás, munkaerő, készségfejlesztés, élethosszig tartó tanulás, képesítések (education, workforce, skills development, lifelong learning, qualifications).

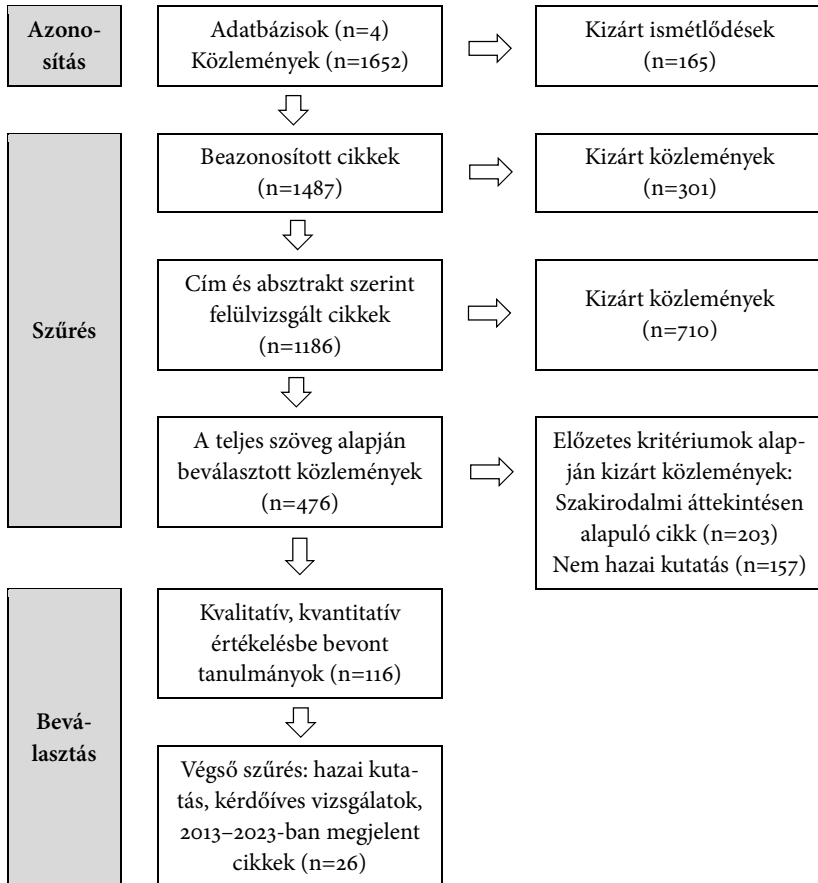
A kutatás aktuális eredményeinek feltárása érdekében kezdetben az angol és magyar nyelvű tudományos forrásokra szűkítettem a keresésemet. Az online adatbázisokban végzett keresés során összesen 1652 találatot kaptam (2. ábra). Ezek közül kizártam az ismétlődő tanulmányokat, valamint azokat, amelyek nem az oktatás és a képzés helyzetét vizsgálták. Továbbá kizártam a folyamatban lévő kutatásokat, illetve azokat a publikációkat, amelyek 2013 előtt vagy 2023 után jelentek meg. A címek, absztraktok és kulcsszavak elemzésével azonosítottam 165 ismétlődő cikket, valamint 301 olyan tanulmányt, amelyek nem illeszkedtek a kutatás fókuszához. Az ismétlődések főként abból adódtak, hogy a kutatási adatok négy különböző adatbázisból származtak. A kizárási szempontok alkalmazása után 476 releváns publikáció maradt, amelyeket részletes vizsgálat alá vontam.

⁷ McGrath, 2021.

⁸ Moher – Liberati – Tetzlad – Altman, 2009.

⁹ Gelencsér – Végvári – Szabó, 2022.

¹⁰ Kamarási – Mogyorósy, 2015.

2. ábra: A szisztematikus irodalmi áttekintés folyamatábrája¹¹

A kvalitatív és kvantitatív értékeléshez 116 tanulmányt választottam ki, majd további szűrést követően 26 kvantitatív kutatást hagytam meg az elemzések alapjául. A végző szűrés során három fő kritériumot vettem figyelembe: a kutatásoknak hazai vonatkozásúaknak kellett lenniük, kérdőíves módszertanon kellett alapulniuk, valamint az elmúlt tíz évben kellett megjeleniük. Az eredményeket ezen források alapján összegeztem, különös figyelmet fordítva az oktatás és képzés hatásaira.

11 Bak – Kiss, 2021 alapján saját szerkesztés.

Adatelemzés

A munkaerőpiac és az azzal kapcsolatos kihívások

A munkaerőpiac átalakulása napjainkban egyre fontosabb kérdés, és számos társadalmi és gazdasági kihívást hordoz magában. A vállalatok számára az emberi erőforrás minősége kulcsfontosságú, hiszen a szervezeti és egyéni teljesítmény növelése csak a megfelelő képességekkel rendelkező munkaerő biztosításával érhető el. Ehhez szükséges az is, hogy a vállalkozások számára vonzó környezetet teremtsenek, különösen a hátrányos helyzetű régiókban. Magyarországon ennek érdekében 2013-ban bevezették a szabad vállalkozási zónákat, ahol adókedvezményekkel ösztönzik a cégek letelepedését. Ennek hatására például Átányon egy térszotyár nyíllhatott állami támogatással, amely új munkahelyeket teremtett a térségben. Ugyanakkor a vállalkozások odavonzása mellett szükség van további állami beavatkozásokra, hiszen ezek a térségek gyakran infrastrukturális elmaradottsággal és megközelítési nehézségekkel küzdenek.¹²

A technológiai fejlődés ugyanakkor új dimenziókat nyit a munkaerőpiacon. Egyes szakértők szerint az automatizálás miatt jelentős számú munkahely szűnhet meg, ami tömeges munkanélküliséghez vezethet. Mások viszont azt állítják, hogy a munkahelyek száma helyreáll, mivel az emberek kreatívabb vagy kevésbé veszélyes munkákat végezhetnek. Ennek ellenére rövid- és középtávon bizonyosan magasabb lesz a munkanélküliség, hiszen a munkavállalóknak át- vagy tovább kell képezniük magukat, ami átmeneti jövedelemkieséssel járhat. Az automatizáció hatása eltérően jelentkezhethet: míg bizonyos csoportok – például a rutinmunkát végzők – körében koncentrálódik a munkanélküliség, addig más területeken a munkaerőhiány lesz a kihívás. Ezzel kapcsolatosan meg kell említeni a technológiai változásokat is. A technológiai változások és a globális munkaerőpiaci trendek miatt egyre gyakrabban merül fel az alapjövedelem (UBI) bevezetésének kérdése. Az UBI a gazdasági bizonytalanság enyhítésére nyújthatna megoldást, különösen olyan helyzetekben, amikor a technológiai fejlődés következtében tömeges munkanélküliség alakul ki. Az alapjövedelem biztosíthatná, hogy az emberek átképzéssel vagy továbbtanulással újra bekapcsolódhassanak a munkaerőpiacra anélkül, hogy egzisztenciális nehézségek veszélyeztetnék őket.¹³

¹² Bogárdi, 2018.

¹³ Fine – Havas – Solveigh – Jánoskúti – Kadocsa – Puskási, 2018.

A kutatások azt is jelzik, hogy a hátrányos helyzetű térségekben élő fiatalok számára a munkahelyteremtés kulcsfontosságú a helyben maradás vonatkozásában. A dél-hevesi térség példája jól mutatja, hogy a helyi diákok jelentős része szakmát vagy érettségit szeretne szerezni, és mindössze 8,9%-uk tervezi a felsőoktatási továbbtanulást. Ez a tendencia összhangban áll a térség középiskolai kínálatával, valamint a helyi munkaerőpiac igényeivel. A kutatás ugyanakkor rávilágított, hogy a dél-hevesi fiatalok körében kiugróan magas az elvándorlási szándék. Míg országosan minden negyedik fiatal mondta azt, hogy csak Magyarországon képzei el az életét, addig ebben a térségben ez az arány alig éri el a 10%-ot. Különösen aggasztó, hogy kétszer annyian vannak, akik akár véglegesen is elhagynák az országot, ami hosszú távon súlyos demográfiai és társadalmi következményekkel járhat.¹⁴ A dél-hevesi fiatalok válasza is alátámasztja, hogy a munkahelyteremtés kulcsfontosságú a helyben maradás ösztönzésére. A külföldre távozottak vagy belföldi migránsok visszacsábítása azonban nehéz feladat, hiszen azok, akik külföldön már kiépítették egzisztenciájukat, ritkán térnek vissza. Ha mégis hazajönnének, jellemzően nem a hátrányos helyzetű térségeket, hanem inkább Budapestet vagy az ország fejlettebb nyugati részét választják.¹⁵

Összességében a munkaerőpiac előtt álló legnagyobb kihívások közé tartozik a technológiai fejlődésből fakadó átalakulások kezelése, a hátrányos helyzetű régiók munkahelyteremtésének támogatása és a fiatalok helyben tartásának ösztönzése. Az állami beavatkozások, az oktatás fejlesztése, az alapjövedelem lehetősége és a vállalkozások támogatása együttesen kínálhatnak megoldást a munkaerőpiac hosszú távú stabilitására és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére.¹⁶

Digitális változások, illetve fejlődések a szervezeteken belül

A szervezetek fejlődése és digitalizációja a munkaerőpiacon és a gazdaságban egyaránt egyre fontosabb szerepet kap. A magyar munkaerőpiacon a digitális technológiák fejlődése jelentős hatással van a munkavállalók helyzetére, mivel az ipari és szolgáltatási tevékenységek területén az automatizálás, mesterséges intelligencia, robotika és egyéb digitális eszközök terjedése folyamatosan formálja a munkaköröket. Az ipari termeléstől kezdve a logisztikán át egészen az

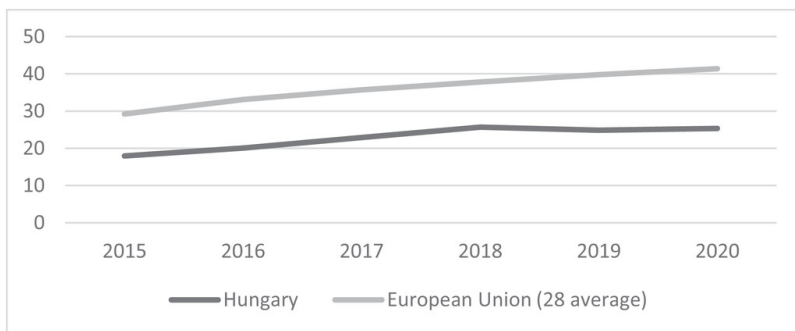
14 Tóthné Téglás, 2020; Sós, 2018.

15 Bogárdi, 2018.

16 Fine – Havas – Solveigh – Jánoskúti – Kadocsa – Puskási, 2018.

értékesítési szolgáltatásokig minden szektorban egyre nagyobb szerepet kapnak a digitális megoldások. Az automatizálás előrehaladása miatt azonban a magyar munkavállalók egy jelentős részének ez kihívásokat is jelenthet, különösen a kevésbé képzett vagy alacsonyabb iskolai végzettségű munkavállalók munkaköreiben.¹⁷ A munkahelyek automatizálása és a digitális technológiák elterjedése nemcsak a munkavállalói létszámot érintheti, hanem a munkakörülményeket, a munkatevékenység tartalmát és a fizikai munkahelyek struktúráját is radikálisan megváltoztathatja. A digitális technológia hatása a munkakörülményekre – a munkaerőpiacon bekövetkező változások és a technológiai fejlődés következményei – szoros figyelmet igényelnek, hogy elkerüljük a hatalmas munkanélküliségi hullámokat, amelyek különösen az alacsonyabb képzettségű munkavállalókat érinthetik.¹⁸

Nem annyira a munkavállalók, mint inkább a szervezetek számára lett egyre fontosabb a digitalizáció. A hazai kis- és középvállalkozások (kkv-k) számára a digitalizációs fejlődés kiemelkedő fontosságú, ugyanakkor a digitalizációs kapacitásuk növeléséhez további intézkedések szükségesek. A 2020-as Digitális Gazdasági és Társadalmi Index (DESI) szerint az EU tagállamok közül a 21. helyen szerepel Magyarország, miközben a magyar kkv-k kis része, mindössze 10–20%-a mutat előrelépést a digitális átalakulásban (3. ábra). Az üzleti digitalizálás és az e-kereskedelem területén Magyarország az EU egyik

3. ábra: Magyar vállalatok digitális technológiai integrációs pontszámai
(Kovács – Stukovszky, 2022)¹⁹

¹⁷ Kersánszki – Nádai, 2020.

¹⁸ Radó, 2021.

¹⁹ European Commission: Digital Economy and Society Index Database alapján, Kovács – Stukovszky, 2022: 148.

legrosszabbul teljesítő tagállama, ami tovább rontja a versenyképességét az iparágak között. A magyar kormány számára továbbra is kulcsfontosságú feladat a kv-k digitális fejlesztésének támogatása annak érdekében, hogy ezek a vállalkozások növelhessék szerepüket a high-tech gyártásban és a tudásintenzív szolgáltatásokban.²⁰

A munkakörök digitalizációja a munkaerőpiacon is különböző kihívásokat hoz. Illésy és szerzőtársai kutatása alapján Magyarországon a munkavállalók 44%-a olyan munkakörben dolgozik, amelyet a digitális technológiák fejlődése fenyeget. Különösen aggasztó, hogy 13%-uk (kb. 600 ezer fő) olyan szakmában dolgozik, ahol a számítógépesítés valószínűsége a 95%-ot is meghaladhatja, és a 90%-ot elérő munkakörökben dolgozók száma már több mint egymillió fő, azaz a teljes magyar munkaerő 25%-a. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalókat általában kevésbé veszélyeztetik a digitális átalakulás következményei, de a nők különösen felülreprezentáltak a leginkább veszélyeztetett foglalkozásokban.²¹

Összességében a jövő kihívásaira való felkészülés kulcsfontosságú, és az oktatási rendszertől kezdve a munkáltatókig mindenkinek szerepe van a munkavállalók folyamatos képzésében és felkészítésében a digitális korban való helytállásra.²² A cégek számára elengedhetetlen, hogy alkalmazkodjanak a változó környezethez és új készségeket építsenek be munkavállalóik fejlesztésébe. Az oktatásnak és a vállalatoknak egyaránt aktív szereplővé kell válniuk a munkaerőpiacon való sikeres elhelyezkedés érdekében.²³

A szakképzés kihívásai, eredményei és a munkaerőpiaci hatások

A szakképzési rendszer átalakítása az elmúlt évtizedben jelentős változásokat eredményezett Magyarországon.²⁴ A 2016-os köznevelési törvénymódosítás elismerte a korábbi rendszer működésképtelenségét, egyben megalapozta a szakképzés leválasztását a közoktatási rendszerről. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara által is szorgalmazott reformok nyomán a 14 éves kori pályaválasztás két fő irányt jelöl ki: a gimnáziumi és a szakmai képzést. Az átjárás

²⁰ Kovács – Stukovszky, 2022.

²¹ Illésy – Huszár – Makó, 2021.

²² Buda, 2020.

²³ Perpék – Kiss, 2023.

²⁴ Csákó, 2016.

ezek között szinte lehetetlenné vált, ami ellentétes a nemzetközi trendekkel, ahol a rugalmas tanulási utak kialakítása kiemelt cél a lemorzsolódás csökkentése és a tanulás vonzóbbá tétele érdekében.²⁵ A képzési programok elnevezésének változása – a szakközépiskolák szakgimnáziumokká, a szakiskolák szakközépiskolákká alakítása – inkább kommunikációs jellegű lépés volt, amely a presztízs növelését célozta, miközben a közismereti oktatás visszaszorult.²⁶ A tankötelezettségi korhatár csökkentése tovább erősítette azt a törekvést, hogy a szakképzési programokba jobb tanulókat vonzzanak be. A szakképzési centrumok létrehozása 2016-ban a területi irányítást erősítette, ugyanakkor az új rendszer működéséről továbbra sincs átfogó képünk, és a finanszírozási adatokat sem lehet megfelelően nyomon követni.²⁷

Az volt a fő cél, hogy az élethossziglani tanulás jelen legyen az emberek életében, és az iskola ne csak múltó időszak legyen.²⁸ Az élethossziglani tanulás során az emberek olyan szakmai tudásra tesznek szert, amelyek a munkaerőpiac előrelendülését tudják biztosítani. Az 1957-es évben a Római Szerződés határozta meg a szakképzést úgy, mint a közösség fellépési területét, de 1992-ben a Maastrichti Szerződés fogadta el olyan területként, amely az EU hatásköre alá tartozik.²⁹

Az Európai Bizottság „Oktatás és képzés 2020” stratégiai keretrendszere a tagállamok oktatási rendszereinek teljesítményét négy fő cél mentén követi nyomon: az egész életen át tartó tanulás elősegítése, az oktatás minőségének javítása, a társadalmi kohézió előmozdítása és a kreativitás ösztönzése.³⁰ Az oktatási rendszerek és a munkaerőpiaci igények összehangolása kulcsfontosságú az alul- és túlképzettség elkerülése érdekében, hiszen ezek hatással vannak az egyének elégedettségére és a gazdaság teljesítményére egyaránt.³¹ A szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők foglalkoztatási mutatói gyakran jobbak az általános középiskolát végzettekhez képest, ami alátámasztja a szakképzés munkaerőpiaci relevanciáját és jelentőségét.³²

25 Györgyi, 2019.

26 Ferm, 2021.

27 Györgyi, 2019.

28 Velkey, 2013.

29 Papp, 2005.

30 Camanho – Stumbriene – Barbosa – Jakaitiene, 2023; Komor – Bajor – Berki – Erdeiné – Fekete – Kertész – Vekerdy, 2001.

31 Gebhardt – Grimm – Neugebauer, 2015.

32 Torun – Tumen, 2017.

A szakképzés területén az alacsony részvétel aránya és a magas lemorzsolódási arány továbbra is jelentős kihívást jelent. Ez a jelenség nem csak Magyarországon, hanem más országokban is megfigyelhető, különösen az ún. „bukási tárgyak” – amelyek nagy kihívást jelentenek a tanulók számára – jelenlétének köszönhetően.³³ Az oktatási rendszerek és a munkaerőpiac közötti összhang hiánya világszerte komoly problémákat vet fel, és hozzájárul a szak-képzettségi hiány vagy többlet kialakulásához. Mikroszinten a túlképzettség lefelé nyomást gyakorol a bérekre és csökkenti a munkaerő termelékenységét, míg a szakképzettség hiánya a munkáltatók számára jelent kihívást a megfelelő munkaerő megtalálásában. Az építőiparban – mind a fejlett, mind a fejlődő országokban – egyszerre tapasztalható munkaerő- és szakképzettségi hiány, ami aláátamasztja a szakképzés rendszerének sürgető fejlesztési szükségleteit.³⁴

A magyar szakoktatók leginkább a megosztás típusú együttműködésekben (pl. szakmai anyagok cseréje, konzultációk) vesznek részt.³⁵ A mélyebb, magasabb szintű kooperáció – amely nagyobb fokú egymásrautaltságot feltételez – kevésbé jellemző, ennek hatásait is alacsonyabb szinten értékelik. A nők aktívabbak a megosztásban, a középkorú tanárok (40–55 év) mindkét típusú együttműködésben kiemelkednek, és egyúttal a legnagyobb hatást érzékelik.³⁶ A rendszeres együttműködés és annak pozitív hatása szoros összefüggést mutat a tanárok önhatékonyság-érzésével, valamint a támogató kollegiális kapcsolatokkal.³⁷ Ugyanakkor a strukturális akadályok elsősorban a megosztási gyakorlatokat és a hatásérzékelést befolyásolják. A szakmai gyakorlatot oktató tanárok mutatták a legnagyobb részvételt a mélyebb együttműködésben, míg más szakmai profilokban ez kevésbé volt jellemző. Nem volt kimutatható kapcsolat a tanárok munkatapasztalata és az együttműködési hajlandóság között, ami arra utal, hogy a közösségi normák és intézményi struktúrák meghatározóbb szerepet játszanak.³⁸

A szakközépiskolai (2016-tól: szakgimnáziumi) végzettségűek esetében felmerül a felsőoktatás „elszívó” hatása. Bár közvetlen összefüggés nem mutatható ki a felsőfokú képzés és a szakképző programok létszámváltozásai kö-

33 Kersánszki – Nádai, 2020.

34 Juricic – Galic – Marenjak, 2021; Ghignoni – Verascagina, 2014.

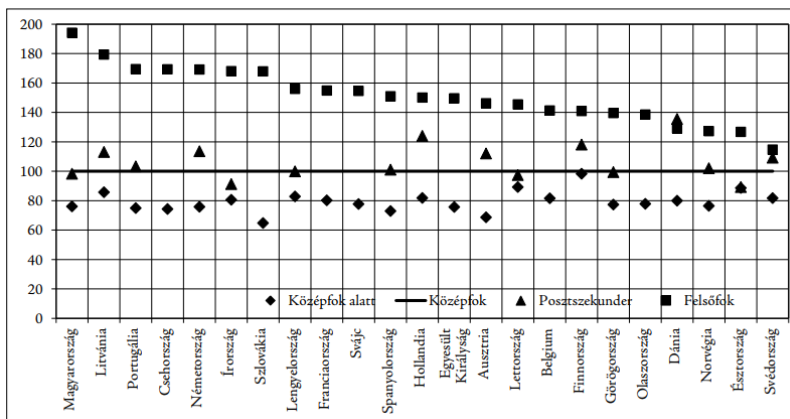
35 Bíró – Bodó – Burus-Siklódi, 2015.

36 Bükki – Fehérvári, 2021.

37 Európai Bizottság, 2021.

38 Gulikers – Runhaar – Mulder, 2018; Bükki – Fehérvári, 2021.

zött, idősoros adatok alapján mégis megfigyelhető a felsőoktatás vonzereje. Ez a vonzerő nem tekinthető irracionális döntésnek, hiszen a felsőfokú végzettség munkaerőpiaci előnyei egyértelműek. A 25–64 éves korosztály esetében a diplomások keresete közel kétszerese (194%-a) a középfokú végzettségűekének, ami nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő érték (4. ábra).³⁹

4. ábra: A tanulás bérhozádeka a középfokú végzettségűekhez viszonyítva (Györgyi, 2019)⁴⁰

Az alacsony képzettségűek munkaerőpiaci helyzete országonként jelentős eltéréseket mutat.⁴¹ Magyarországon az elégtelen képzettségi szint és a kisvállalati szektor fejletlensége különösen korlátozott lehetőségeket teremt. Míg Norvégiában a nagyvállalatok képesek felszívni az alacsonyan képzett munkaerőt, Olaszországban a családi tulajdonú kisvállalkozások jelentik a megoldást. Ezzel szemben Magyarország – más posztiszocialista országokhoz hasonlóan – látványosan kudarcot vallott az alacsonyan képzett rétegek integrációjában. A társadalmi elszigeteltség tovább súlyosbítja a problémát, mivel korlátozza az érintettek kompetenciáit és foglalkoztatási kilátásait. Az államszocialista integrációs minták lezárultával a jelenlegi helyzet új, fenntartható megoldásokat követel.⁴²

³⁹ Györgyi, 2019.

⁴⁰ Education at a Glance 2018: OECD Indicator alapján, Györgyi, 2019: 115.

⁴¹ Eiríksdóttir, 2020.

⁴² Köllő, 2013.

A középfokú képzés az elmúlt három évtizedben egy-egy szempontból jelentősen megváltozott, pontosabban átalakult. Ez a változás jól láthatóvá válik Sós Tamás kutatásából, amelynek során a KSH adatait elemezte. A rendszerváltás körül a legtöbben a közvetlen szakmát adó képzést választották, ez a trend 2017-re megfordult, amint azt az 1. táblázat szemlélteti.

	1990	2010	2016	2017
Gimnáziumi tanulók	142 247	215 500	214 464	216 062
Gimnáziumi nappalis tanulók	123 427	178 500	181 782	184 525
Szakiskolai/készségfejlesztő iskola	3 152	9 851	7 106	7 187
Szakiskolai/készségfejlesztő iskola/szakképző évfolyam	-	4 539	4 645	4 338
Szakközépiskola	222 204	137 489	105 742	101 688
Szakközépiskola nappali tagozat	222 204	129 421	78 231	74 104
Szakközépiskola szakképző évfolyam	-	78 959	73 314	68 378
Szakgimnázium	217 787	273 596	205 062	196 564
Szakgimnázium nappali tagozat	168 445	240 364	167 574	162 216
Szakgimnázium szakképző évfolyam	7 100	67 943	42 799	40 667

1. táblázat: 1990–2017 közötti középfokú képzési adatok (Sós, 2018)⁴³

Magyarországon azok a személyek, akik szakmai végzettséggel rendelkeznek, kisebb valószínűséggel lesznek munkanélküliek, valamint rövidebb idő alatt tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon. Ebben Magyarország jobban áll az EU-s országok átlagához viszonyítva.⁴⁴

Az online oktatás és távoktatás fejlődése

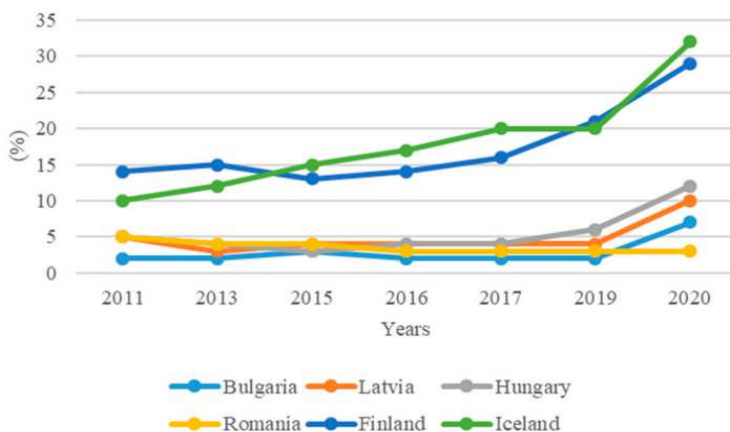
A technológiai fejlődés, a globalizáció és a digitalizáció az oktatási rendszerekre is jelentős hatást gyakorolt, lehetőséget teremtve az online tanulás széles körű elterjedésére. Bár a digitális technológia bevezetése az oktatásban

⁴³ KSH adatai alapján, Sós, 2018: 52.

⁴⁴ Európai Bizottság, 2021; Sós, 2018.

már a Covid-19 világjárvány 2020-as kitörése előtt is megkezdődött, az oktatás továbbra is az egyik legkevésbé digitalizált szektor maradt más ágazatokhoz képest. Az online kurzusok és a távoktatás bevezetésével számos kihívás és lehetőség is felszínre került.⁴⁵

Az Eurostat statisztikái szerint 2019-ben az Európai Unió munkaképes körű lakosságának mindössze 8%-a vett részt online tanfolyamokon, ami ugyan alacsony arány, de kétszerese a 2010-es adatnak (5. ábra). A részvételi arány országonként jelentős eltéréseket mutat: míg Finnországban (21%), Izlandon (20%) és Svédországban (18%) a lakosság jelentős része beiratkozott online képzésekre, addig Bulgáriában (2%), Magyarországon (5%), Romániában (3%) és Lettországon (4%) a részvételi arány rendkívül alacsony maradt.⁴⁶

5. ábra: Online tanfolyamon (bármely tantárgyból) részt vett egyének százalékos aránya egyes EU-s országokban (Sós, 2018)⁴⁷

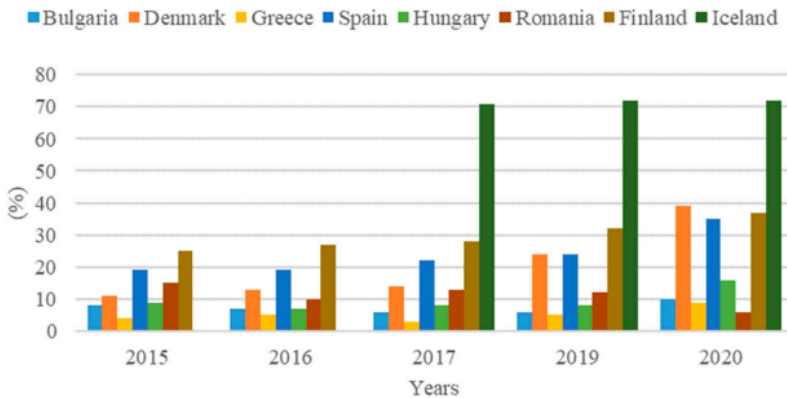
A Covid-19 világjárvány 2020-as kitörésével az online oktatás iránti kereslet jelentősen megnőtt. Izlandon a részvételi arány 32%-ra, Finnországban 29%-ra emelkedett, míg Magyarországon ez az érték elérte a 12%-ot. Ezzel szemben Romániában a növekedés elmaradt, és továbbra is alacsony volt, mindössze 3%-os. Az oktatási weboldalak használata és az online anyagok elérhetősége tekintetében az északi országok (pl. Izland és Finnország) kiemelkedően ma-

⁴⁵ Radó, 2021.

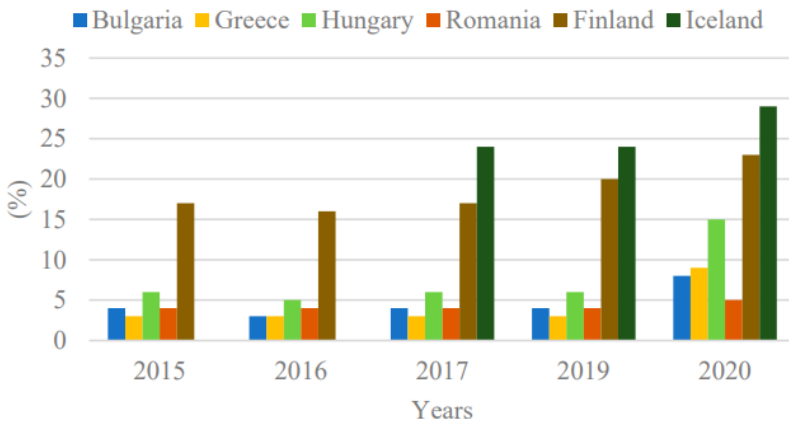
⁴⁶ Harangi-Rákos – Ștefănescu – Zsidó – Fenyves, 2022.

⁴⁷ I. m., 4. o.

gas értékeket érték el, míg a délkelet-európai országokban (pl. Görögország, Bulgária) ezek az arányok alacsonyok maradtak (6. és 7. ábra).⁴⁸

6. ábra: Az online anyagokat használó egyének az EU egyes országokban (%)
(Harangi-Rákos – Ștefănescu – Zsidó – Fenyves, 2022)⁴⁹

7. ábra: Oktatási webhelyek/portálok használata az oktatók és tanulók viszonylatában az EU egyes országokban (%)
(Harangi-Rákos – Ștefănescu – Zsidó – Fenyves, 2022)⁵⁰

48 I. m.

49 I. m., 5. o.

50 Uo.

Az oktatás digitalizálása során számos akadály és kihívás merült fel, amelyek jelentősen befolyásolják a technológia hatékony alkalmazását. Az IKT-eszközök (információs és kommunikációs technológiák) iskolai használatát a pedagógusok leggyakrabban az eszközhiánnyal, valamint a diákok figyelmének elterelődésétől való félelemmel indokolják. Ezek a tényezők kognitív gátakat képeznek a technológia szélesebb körű integrálása előtt, annak ellenére, hogy a tanárok egyre nyitottabbá váltak az új technológiák iránt.⁵¹ Jelen időben az online oktatás pozitív fogadtatása ellenére fontos hangsúlyozni, hogy a tényleges eredmények mérhető hatása csak később válik nyilvánvalóvá. A diákok pozitív visszajelzései az online tanulási élményről nem mindig tükrözik egyértelműen a tudásszint javulását. A tanulók tudásszintjének elemzése az online oktatási időszakban többnyire az osztályzatok és a korábbi időszakhoz viszonyított érettségi eredmények összehasonlításával történik.⁵²

Összességében az online tanulás fejlődése és térnyerése jelentős előrelépést jelent az oktatás modernizálásában, azonban a technológia bevezetésével kapcsolatos kihívások – mint például a strukturális akadályok, a pedagógusok eszköztára és a diákok motivációja – további kutatásokat és fejlesztéseket tesznek szükségessé.

A szakképzés presztízse és választása

A szakképzés helyzetének értékelésekor fontos tényező, hogy hányan vesznek részt az adott képzési programokban, és milyen tanulói összetétel jellemzi ezeket.⁵³ Nem csupán a képzésben résztvevők száma, hanem a tanulók kvalitásai – képezhetőségük, motiváltságuk és szociális készségeik – is meghatározóak. A tanulói létszám csökkenésével párhuzamosan a magasabb képességű diákok egyre inkább a nagyobb presztízsű programok felé orientálódnak, míg az alacsonyabb képességű diákok az alacsonyabb presztízsű képzésekben koncentrálnak.⁵⁴ Az állapítható meg, hogy az évek múlásával egyre inkább csökken a szakképzés utáni érdeklődés és a szakképzések igénybevétele. E változást jelentősen befolyásoló tényezők a demográfiai adatok, a családi identitás, valamint az emberek véleményének („közvélemény”) is szerepe van, mivel megítélésük szerint a szakmunkásoknak egyre kisebb a társadalmi presz-

51 Buda, 2020.

52 Harangi-Rákos – Ștefănescu – Zsidó – Fenyves, 2022.

53 Csákó, 2016.

54 Györgyi, 2019.

tízse.⁵⁵ A 9. osztályos beiskolázási adatok jól tükrözik ezeket a tendenciákat. Bár a kormányzati programokban ez nem jelent meg kiemelt célként, a szakiskolák (2016-tól: szakközépiskolák) a 2000-es évek végén még növelni tudták a 9. osztályos beiskolázottak számát. Ez a növekedés 2012-ig tartott, ezt követően egyértelmű térvesztés következett be. A szakközépiskolák (2016-tól szakgimnáziumok) esetében a visszaesés korábban, már 2007-ben elkezdődött.⁵⁶

Ha a három középfokú képzési program – gimnázium, szakiskola és szakközépiskola – adatait együttesen vizsgáljuk, három szakasz különíthető el. Az első időszakban, a 2000-es évek elején stabil arányok figyelhetők meg. Ezt követően a szakiskolák aránya emelkedett a szakközépiskolák rovására, ami 2012-ig tartott. Ezt azonban gyors és markáns fordulat követte: a tanulók jelentős része a szakképzés mindkét ágától elfordulva a gimnáziumi képzést választotta. A csökkenést tovább erősítették a demográfiai tényezők, mivel a 9. évfolyamos korosztály létszáma az egész időszak alatt folyamatosan csökkent. Így a szakiskolák és szakközépiskolák beiskolázási arányvesztése mellett a tanulószám tényleges csökkenése még nagyobb mértékű volt: 2012 és 2017 között a szakiskolai 9. osztályos tanulószám 24%-kal esett vissza. Hasonló folyamat figyelhető meg a szakközépiskoláknál is, ahol a 2007-es 49 ezres létszám tíz év elteltével 37 ezerre csökkent (8. ábra).

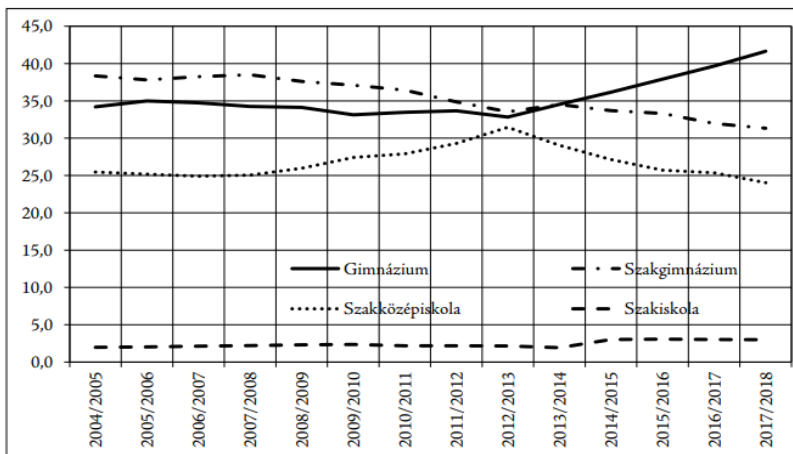
A változó trendek nem köthetők jelentős szakpolitikai intézkedésekhez, ezért feltételezhető, hogy az oktatási rendszeren kívüli tényezők és ezek alapján hozott tanulói döntések állnak a háttérben. A kimeneti adatok is alátámasztják ezeket a tendenciákat. A szakmai vizsgát tett diákok aránya – beleértve az érettségizett vagy második szakmát szerzőket is – 2012-ig növekedett, ekkor 43%-ot ért el, majd ezt követően csökkenés indult, 2017-re pedig már csak 38%-ot tett ki.⁵⁷ Nemzetközi szinten a szakképzésben tanulók arányának értékelése nehéz az eltérő oktatási rendszerek miatt. Az *Educational at a Glance* kiadvány kategóriái alapján Magyarországon 2017-ben a legalacsonyabb volt a szakképzésben tanulók aránya, mindössze 21%. A tényleges képet valamelyest pontosabban mutatja az első szakképzettséget szerzők aránya egy adott populáción belül. Itt is hasonlóan alacsony értékek tapasztalhatók: Magyarország 24%-os aránya az egyik legalacsonyabb Európában, Litvániát leszámítva.⁵⁸

⁵⁵ Makó, 2015.

⁵⁶ Györgyi, 2019.

⁵⁷ Európai Bizottság, 2021.

⁵⁸ Györgyi, 2019.

8. ábra: A 9. osztályos tanulók aránya különböző középfokú képzési programokban (Györgyi, 2019)⁵⁹

A presztízs mellett a társadalmi-gazdasági státusz is jelentős szerepet játszik az oktatási mobilitásban. A magasabb státuszú tanulók nagyobb valószínűséggel kerülnek magas presztízsű képzési programokba, míg alacsonyabb státuszú társaik esélyei korlátozottabbak. Az oktatási kiválasztás nem „státuszvak”, hiszen a magasabb társadalmi státuszú diákok jobb színvonalú tanárokat is vonzanak, ami tovább növeli teljesítménybeli előnyeiket. A kortárshatások és a tanári minőség kulcsfontosságú tényezők, amelyek meghatározzák a tanulók teljesítményét.⁶⁰

Felnőttoktatás

A felnőttoktatás Magyarországon és világszerte egyre fontosabb szerepet kap, mivel az évtizedek során folyamatosan emelkedik a várható élettartam, és a társadalomban növekvő mértékben jelennek meg az idősebb korosztályok. Ennek eredményeként a felnőttoktatás egyre szélesebb körben válik elérhetővé, különösen azok számára, akik az iskolás éveik alatt nem kaptak megfelelő szakképesítést, és most szeretnék fejleszteni tudásukat, hogy aktív szereplői

⁵⁹ A KSH adatai alapján, Györgyi, 2019: 114.

⁶⁰ Hórn, 2013.

lehessenek a munkaerőpiacnak.⁶¹ Az oktatásban részt vevők között a 25 év feletti korosztály és az idősebbek is egyaránt megtalálhatók. Az Európai Községek Bizottsága által kiadott Zöld Könyv (2005) három (kor)csoportba sorolja az időseket: 55–64 év közöttiek, 65–79 év közöttiek és a 80 év felettiek. Ez a különbségtétel is rávilágít arra, hogy az idősebb generációk tanulási igényei eltérnek, és az oktatásnak képesnek kell lennie alkalmazkodni az egyre inkább aktív szerepet vállaló idősebb tanulókhoz.⁶²

A magyarországi időskorúak folyamatosan növekvő száma különösen fontos, mivel várhatóan 2060-ra a 65 év felettiek aránya elérheti a 29%-ot, ami azt jelenti, hogy a lakosság majdnem egyharmada 65 év feletti lesz.⁶³ A felnőttoktatás célja az, hogy a munkavállalók és más tanulni vágyók számára biztosítson olyan tanulási lehetőségeket, amelyek elősegítik az aktív társadalmi szerepvállalást, miközben az idősebb korosztály számára is lehetőséget biztosít a tudásuk fejlesztésére.⁶⁴ A Nemzeti Időügyi Stratégia (2009) alapvető célja az idősek aktív társadalmi szerepvállalásának támogatása, amely különösen fontos a jelenlegi társadalmi környezetben. A dokumentum hangsúlyozza az idősekkel kapcsolatos pozitív társadalmi attitűd kialakítását, valamint az aktív civil szerepvállalás lehetőségeit.⁶⁵ A megfelelő tanulási lehetőségek biztosítása tehát nemcsak az idősek számára fontos, hanem az egész társadalom számára is, mivel így az idősebb generációk aktívan hozzájárulhatnak a közösség fejlődéséhez.⁶⁶

A tanulás iránti motiváció is változhat az életkorral, és különösen az idősebb generációk esetében mások a tanulási célok, mint a fiatalabbaknál.⁶⁷ A nyelvtanulás például egyre népszerűbb az idősebbek körében, ami új kihívásokat jelent a nyelvoktatás terén. A közösségi házakban, nyelviskolákban és egyéb intézményekben szervezett programok lehetőséget adnak az idősek számára a tanulásra, és az oktatók tapasztalatai szerint az ő motivációjuk gyakran különbözik a fiatalabb generációkétól. Gardner motivációs modellje szerint a nyelvtanulás olyan dinamikus folyamat, amely folyamatosan változik, és az idősebb tanulók esetében különösen fontos figyelembe venni, hogy a tanulók tapasztalatai és eredményei befolyásolják a tanuláshoz való hozzá-

61 Baartman – Kilbrink – Bruijn, 2018.

62 Schiller – Dorner, 2022.

63 I. m.

64 Papp, 2005.

65 Schiller – Dorner, 2022.

66 Szilágyi, 2015.

67 Sós, 2018.

állásukat.⁶⁸ Az idősebbek esetében a motiváció és a tanulási célok gyakran eltérnek a fiatalabb generációkétól, ami azt jelenti, hogy az oktatásnak folyamatosan alkalmazkodnia kell az idősebb tanulók speciális igényeihez.⁶⁹

A felnőttoktatásba beiratkozó személyek döntései gyakran a munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez kapcsolódnak. Egyesek, akik már aktívan dolgoznak, a diploma vagy a megfelelő végzettség megszerzése érdekében iratkoznak be, míg mások a továbbtanulástól az előrelépést, a karrierjük fejlesztését várják.⁷⁰ A felnőttoktatásban résztvevő személyek jelentős része családos, és esetenként már munkahelyük is van. Az oktatás tehát figyelembe veszi azokat a nehezítő tényezőket, amelyekkel ezek a személyek szembesülnek, és az oktatás rugalmasan alkalmazkodik ezekhez a körülményekhez.⁷¹ A felnőttképzés legfontosabb célja, hogy biztosítsa a megfelelő tanulási lehetőségeket azoknak, akik az iskolás éveik alatt nem kaptak megfelelő szakképesítést, és most szeretnék fejleszteni magukat, hogy aktív szereplői lehessenek a munkaerőpiacnak.⁷²

A szakemberhiány továbbra is jelentős problémát jelent Magyarországon, és az oktatási rendszernek kiemelt figyelmet kell fordítania a felnőttképzésre, hogy segítse a munkaerőpiacon való aktív részvételt.⁷³ Az európai elvárások szerint a vállalkozói készségeket, a változások kezelését, a kockázatvállalást, a kreativitást, az innovációs képességet, a rugalmas alkalmazkodást és a teammunkát mind kiemelt fontosságú területként kell fejleszteni a felnőttoktatásban. Ez azt jelenti, hogy a felnőttek számára a szakmai tudás fejlesztésén túl a személyes készségek és a munkahelyi soft skill-ek fejlesztése is kiemelt szerepet kap.⁷⁴

A felnőttoktatás és a munkaerőpiac összefüggését alátámasztják az Európai Unió tagállamaiban végzett kutatások is. A statisztikai adatok alapján Magyarországon és más országokban a felnőttoktatásban való részvétel aránya viszonylag alacsony. A kutatások rávilágítanak arra, hogy azok a személyek, akik nem vesznek részt élethosszig tartó tanulásban, nagyobb valószínűséggel válnak munkanélkülivé, míg azok, akik továbbtanulnak, és szakmát szereznek, jobban tudnak érvényesülni a munkaerőpiacon. Azoknak, akik folytatják

68 Schiller – Dorner, 2022.

69 Bajusz – Jászberényi, 2013.

70 Gubik, 2021.

71 Szilágyi, 2015.

72 Baartman – Kilbrink – Bruijn, 2018.

73 Papp, 2005.

74 Juhász – Horváth-Csikós – Gáspár, 2023.

a tanulást és fejlesztik készségeiket, jelentős előnyük van a munkaerőpiacon való elhelyezkedésben.⁷⁵ A kutatások azt is megerősítik, hogy a fiatalok és idősebbek számára egyaránt fontos a folyamatos tanulás és készségfejlesztés, hogy sikeres karriert építhessenek. A vállalkozói készségek és a munkahelyi soft skill-ek fejlesztése kiemelt szerepet játszanak a munkaerőpiacon való boldogulásban és alapvetőek a versenyképes munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez.⁷⁶

Összegzés

A tanulmány a szakirodalomból kirajzolódó trendek bemutatásával átfogó képet nyújt a magyarországi oktatás és képzés helyzetéről, valamint a szakemberhiányra gyakorolt hatásáról. Az oktatás kulcsszerepet játszik a gazdasági fejlődésben és a munkaerőpiaci kihívások kezelésében, ugyanakkor a rendszerek nem mindig képesek lépést tartani a gazdaság változó igényeivel. A munkaerőpiac átalakulásával egyre nagyobb hangsúlyt kap a folyamatos képzés és a technológiai fejlődéshez való alkalmazkodás. Az ipari szektor szakképzett munkaerő iránti igénye drámaian nőtt, miközben a hátrányos helyzetben lévő régiókban a képzettség hiánya és az elvándorlás komoly problémát jelent.

A digitális fejlődés új lehetőségeket és kihívásokat teremtett, hiszen a technológiai változások egyes munkakörök megszűnéséhez, mások átalakulásához vezettek. A szakképzés helyzete különösen hangsúlyos, mivel ennek presztízse csökkent, miközben a gimnáziumi képzés egyre népszerűbbé vált. A szakképzés és a munkaerőpiac összehangolása nélkülözhetetlen a gazdasági igények kielégítéséhez. Az online oktatás és a távoktatás terjedése a digitalizációval felgyorsult, de az infrastruktúra és az eszközhiány korlátozza a hatékonyságot. A felnőttoktatás is egyre fontosabbá válik, hiszen lehetőséget biztosít az idősebb korosztály számára a munkaerőpiaci érvényesüléshez szükséges készségek fejlesztésére.

Összességében a tanulmány hangsúlyozza az oktatási rendszer rugalmasabbá tételének szükségességét, az állami és piaci szereplők közötti együttműködés erősítésének szükségességét, valamint az oktatás fejlesztésének társadalmi és gazdasági előnyeit.

⁷⁵ Schiller – Dörner, 2022.

⁷⁶ Papp, 2005; Gubik, 2021; Juhász – Horváth-Csikós – Gáspár, 2023.

Felhasznált irodalom

Baartman, Liesbeth K. – Kilbrink, Nina – Bruijn, Elly (2018): VET students' integration of knowledge engaged with in school-based and workplace-based learning environments in the Netherlands. *Journal of Education and Work* 2. évf., 31. sz., 204–217.

DOI: [10.1080/13639080.2018.1433821](https://doi.org/10.1080/13639080.2018.1433821)

Bajusz Klára – Jászberényi József (2013): Az időskori tanulásról. Concerning old-age learning. *Kultúra és Közösség* 4. évf., 3. sz., 59–66.

Bak Gergő – Kiss Sándor (2021): A biztonság tudatosság szisztematikus szakirodalmi áttekintése. *Hadmérnök* 16. évf., 4. sz., 85–99.

DOI: [10.32567/hm.2021.4.7](https://doi.org/10.32567/hm.2021.4.7)

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna – Burus-Siklódi Botond szerk. (2015): *Szakképzés, együttműködés, társadalmi modernizáció. A romániai magyar szakképzés helyzetképe és fejlesztési lehetőségei*. Csíkszereda, Alutus.

Bogárdi Tünde (2018): *Társadalmi helyzetfeltárás Del-Hevesben*. Gödöllő, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola.

Buda András (2020): Stumbling Blocks and Barriers to the Use of ICT in Schools: A Case Study of a Hungarian Town. *Informatics in Education. An International Journal* 19. évf., 2. sz., 159–180.

DOI: [10.15388/infedu.2020.08](https://doi.org/10.15388/infedu.2020.08)

Bükki Eszter – Fehérvári Anikó (2021): How do teachers collaborate in Hungarian VET schools? A quantitative study of forms, perceptions of impact and related individual and organisational factors. *Empirical Research in Vocational Education and Training* 13. évf., 1. sz.

DOI: [10.1186/s40461-020-00108-6](https://doi.org/10.1186/s40461-020-00108-6)

Camanho, Ana S. – Stumbriene, Dovile – Barbosa Flávia – Jakaitiene, Audrone (2023): The assessment of performance trends and convergence in education and training systems of European countries. *European Journal of Operational Research* 305. kötet, 1. sz., 356–372.

DOI: [10.1016/j.ejor.2022.05.048](https://doi.org/10.1016/j.ejor.2022.05.048)

Csákó Mihály (2016): A szakképzés és az európai integráció. *Educatio* 25. évf., 1. sz., 3–10.

Eiríksdóttir Elsa (2020): *Program Coherence and Integration of School- and Work-Based Learning in the Icelandic Dual Vocational Education and*

Training (VET) System. Reykjavík, School of Education, University of Iceland.

DOI: 10.3390/educsci10110314

Európai Bizottság (2021): Együttes foglalkoztatási jelentésre irányuló javaslat a bizottság és a tanács részéről. COM(2021) 743 final.

Ferm, Lisa (2021): Vocational Students' Ways of Handling the Academic / Vocational Divide. *International Journal for Research in Vocational Education and Training* 8. évf., 1. sz., 1–20.

DOI: 10.13152/IJRVET.8.1.1

Fine Dávid – Havas András – Solveigh Hieronimus – Jánoskúti Levente – Kádócsa András – Puskási Péter (2018): *Átalakuló munkahelyek: az automatizálás hatása Magyarországon*. McKinsey & Company.

<https://shorturl.at/IqXPN>

Gebhardt, Jonas – Grimm, Axel – Neugebauer, Laura Maria (2015): Developments 4.0 Prospects on future requirements and impacts on work and vocational education. *Journal of Technical Education* 3. évf., 2. sz., 117–133.

Gelencsér Martin – Végvári Bence – Szabó-Szentgróti Gábor (2022): A munkaerő-megtartás és a Well-Being kapcsolatának elemzése nemzetközi kutatásokban. Szisztematikus irodalmi áttekintés. *Vezetéstudomány* 53. évf., 6. sz., 40–51.

DOI: 10.14267/VEZTUD.2022.06.04

Ghignoni, Emanuela – Verashchagina, Alina (2014): Educational qualifications mismatch in Europe. Is it demand or supply driven? *Journal of Comparative Economics* 42. évf., 3. sz., 670–692.

DOI: 10.1016/j.jce.2013.06.006

Gubik Andrea S. (2021): Entrepreneurial career: Factors influencing the decision of Hungarian students. *Entrepreneurial Business and Economics Review* 9. évf., 3. sz., 43–58.

DOI: 10.15678/EBER.2021.090303

Gulikers, Judith TM – Runhaar, Jámber – Mulder, Martin (2018): An assessment innovation as flywheel for changing teaching and learning. *Journal of Vocational Education & Training* 70. évf., 2. sz., 212–231.

DOI: 10.1080/13636820.2017.1394353

Györgyi Zoltán (2019): Változások a hazai szakképzésben 2004–2019. *Educatio* 28. évf., 1. sz., 105–120.

DOI: 10.1556/2063.28.2019.1.8

Harangi-Rákos Mónika – Ștefănescu Daniela – Zsidó Kinga-Emese – Fenyves Veronika (2022): Thrown into Deep Water: Feedback on Student Satisfaction. A Case Study in Hungarian and Romanian Universities. *Educ. Sci.* 12. évf., 1. sz.

DOI: 10.3390/educsci12010036

Hórn, Dániel (2013): Diverging performances: the detrimental effects of early educational selection on equality of opportunity in Hungary. *Research in Social Stratification and Mobility* 32. évf., 25–43.

DOI: 10.1016/j.rssm.2013.01.002

Illéssy Mikós – Huszár Ákos – Makó Csaba (2021): Technological Development and the Labour Market: How Susceptible Are Jobs to Automation in Hungary in the International Comparison? *Societies* 11. évf., 3. sz. 1–15.

DOI: 10.3390/soc11030093

Juhász Tímea – Horváth-Csikós Gabriella – Gáspár Tamás (2023): Gap analysis of future employee and employer on soft skills. *Human Systems Management* 42. évf., 5. sz., 527–542.

DOI: 10.3233/HSM-220161

Juricic, Belinda Brucker – Galic, Marió – Marenjak, Sasa (2021): Review of the Construction Labour Demand and Shortages in the EU. *Buildings* 11. évf., 1. sz.

DOI: 10.3390/buildings11010017

Kamarási Viktória – Mogyorósy Gábor (2015): Szisztematikus irodalmi áttekintések módszertana és jelentősége. Segítség a diagnosztikus és terápiás döntésekhez. *Orvosi Hetilap* 156 évf., 38. sz., 1523–1531.

DOI: 10.1556/650.2015.30255

Kersánszki Tamás László – Náday László (2020): The Position of STEM Higher Education Courses in the Labor Market. *International Journal of Engineering Pedagogy* 10. évf., 5. sz., 62–76.

DOI: 10.3991/ijep.v10i5.13905

Kilbrink, Nina – Bjurulf, Veronica – Baartman, Liesbeth KJ – Bruijn, Elly (2018): Transfer of learning in Swedish technical vocational education: Student experiences in the energy and industry programmes. *Journal of Vocational Education & Training* 70. évf., 3 sz., 455–475.

DOI: 10.1080/13636820.2018.1437064

Komor Levente – Bajor Tamás – Berki Erzsébet – Erdeiné Horváth Klára – Fekete Rita – Kertész János – Vekerdy Ida (2001): Az európai gyakorlathoz

illeszkedő munkaerőpiaci készségigény felmérés a magyar oktatás-képzés fejlesztése szolgálatában. Gödöllő, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Vezetéstudományi Tanszék.

Kovács Viktória Endrődi – Stukovszky Tamás (2022): The adoption of industry 4.0 and digitalisation of Hungarian SMEs. *Society and Economy* 44. évf., 1. sz., 138–158.

DOI: 10.1556/204.2021.00024

Köllő János (2013): Patterns of Integration: Low Educated People and their Jobs in Norway, Italy and Hungary. Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies. *Budapest Working Papers on the Labour Market* No. BWP – 15.

Makó Ágnes (2015): A szakképzett pályakezdők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei. *Közgazdasági Szemle* LXII. évf., 5. sz., 502–524.

Makó Ferenc (2010): *A magyar szakképzési rendszer fejlesztése. Szakképzés-vizsgálatok 2008–2010.* Budapest, Zsigmond Király Főiskola [ZSKF TKK Füzetek 6].

Matheika Zoltán – Palócz Éva (2017): *A magyarországi munkaerő-helyzet áttekintése 2017 elején.* Budapest, Konjunktúrakutatási Intézet.

McGrath, John (2021): Report on Labour Shortages and Surpluses. European Labour Authority. Publications Office of the European Union, Luxembourg [ISBN 978-92-9464-189-2, ISSN 2529-3354].

DOI: 10.2883/746322

Moher, Dávid – Liberati, Alessandro – Tetzlad, Jennifer – Altman, Douglas G. (2009): Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *Annals of Internal Medicine* 151. évf., 4. sz., 264–269.

DOI: 10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135

Papp Z. Attila (2005): *Kihaszíratlanul: A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere.* Budapest, Apáczai Közalapítvány.

Perpék Éva – Kiss Márta (2023): *Véges és végtelen lehetőségek. A Végtelen lehetőség program értékelő vizsgálata.* Budapest, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont.

Radó Péter (2021): The institutional conditions of adapting to future challenges in the Hungarian education system. *CEU CPS Working Papers* No. 1.

Schiller Emese – Dorner Helga (2022): Factors influencing senior learners' language learning motivation. A Hungarian perspective. *Journal of Adult*

Learning, Knowledge and Innovation 5. évf., 1. sz., 12–21.

DOI: 10.1556/2059.2020.00003

Sós Tamás (2018): *A kompetenciaigények vizsgálata a szakképzés és a munkaerőpiac összefüggéseiben, az észak-magyarországi régióban. PhD-értekezés.* Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola.

Szilágyi János (2015): *Duális képzéssel a munka világában a duális szakképzés Magyarországon.* Budapest, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara.

Torun, Huzeyfe – Tumen, Semih (2017): Do vocational high school graduates have better employment outcomes than general high school graduates? *International Journal of Manpower* 40. évf., 8. sz., 1364–1388.

DOI: 10.1108/IJM-11-2017-0314

Tóthné Téglás Tünde (2020): *Frissdiplomásokkal szembeni munkaerőpiaci kompetenciaelvárások menedzsment szemléletű vizsgálata. Doktori értekezés.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem.

Velkey Gábor (2013): *Dinamikus egyensúlytalanság: A hazai közoktatási rendszer szétesése, felforgatása és a konszolidáció esélye.* Budapest–Pécs–Békéscsaba, MTA KRTK Regionális Tudományok Intézete.

DOI: 10.1300/J020V14N04_06

Bukur Tamás

Infrastruktúrafejlesztés és hálózatszemlegesség: feloldhatatlan ellentét?

1 Bevezetés

Az Európai Unió digitális stratégiája szerint a hálózatszemlegesség célja biztosítani, hogy az internetszolgáltató vállalatok minden internetes forgalmat egyenrangúan, diszkrimináció nélkül kezeljenek. Más szóval az internetszolgáltatóknak tilos célzottan letiltani, lassítani, esetleg priorizálni valamilyen tartalmat. A hálózatszemlegességgel kapcsolatos szabályozás kérdésköre világszerte parázs vitákat szült piaci, szakértői, akadémiai és szabályozói körökben egyaránt. Támogatói szerint a hálózatszemlegesség elősegíti az internet szabadságát, csökkenti a diszkriminációt és hozzájárul a digitális szakadék szűkítéséhez. A hálózatszemlegesség kritikusai azonban amellől érvelnek, hogy a szabályozás szükségtelen externáliákat vezet be az internetpiacra, ráadásul bevételt csoportosít át az internetszolgáltatóktól a tartalomszolgáltatókhoz, ami ellehetetleníti a hálózati infrastruktúra fejlesztéseit.

Az Európai Unióban a hálózatszemlegességet az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2120 rendelete (2015. november 25.) biztosítja, amely minden tagállamra kötelező érvénnyel vonatkozik. Ugyanakkor az Egyesült Államokban még mindig viták folynak a szabályozás bevezetéséről. 2017 előtt komoly lépések történtek a szövetségi szintű hálózatszemlegesség megvalósítása felé, de ezek az első Trump-adminisztráció idején a visszájukra fordultak. 2018-ban azonban három állam (Kalifornia, Oregon és Washington) a szövetségi állásponttal szembe szegülve saját, állami szintű hálózatszemlegességi szabályozást fogadott el.

Ez a szabályozás jelentősen érinti az internetszolgáltató vállalatokat, elsősorban azért, mert általa háttérbe szorul az internetszolgáltatási piac kétoldalú jellege. A hálózatszemlegesség tiltja azt, hogy egy internetszolgáltató előnyben részesítsen vagy esetleg letiltson egy tartalomszolgáltatót, így ellehetetleníti

a két szereplő közötti kereskedelmet, felszámolja az internetszolgáltatás kétoldali piacának egyik oldalát. Az internetet kimeríthetetlen erőforrássá teszi a tartalomszolgáltatók számára, amelynek fogyasztása mindenki számára ingyenes és abból senki nem kizárható. Ez azzal jár, hogy az internetszolgáltatók jelentős bevételektől esnek el, ami veszélyeztetheti a hálózati infrastruktúra hosszú távú karbantartásának és fejlesztésének finanszírozását.

Az Európai Unióban ez a kérdés fontos részét képezi a Digitális Évtized szakpolitikai program körül folyó diskurzusnak. A program egyik célja, hogy 2030-ra minden európai uniós háztartás gigabites sávszélességű vezetékes kapcsolattal és minden európai uniós település 5G szintű mobil hozzáférési lefedettséggel rendelkezzen. Ennek megvalósítása az internetszolgáltatók feladata, de érvelésük szerint a fogyasztók internetsebesség iránti stagnáló fizetési hajlandósága miatt tartalomszolgáltatói források hiányában ez a fejlesztés nem megvalósítható.

A téma körüli diskurzust és szakpolitikai vitát politikai, emberi jogi és üzleti szempontok dominálják, a közgazdasági elemzés háttérbe szorul. Ennek a tanulmánynak a célja ehhez a közgazdasági aspektushoz hozzájárulni annak a konkrét kutatási kérdésnek a vizsgálata által, hogy lassítja-e a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése az elérhető internetminőség fejlődését és a nagy kapacitású hálózati infrastruktúra kiépítését.

A kérdés megválaszolására empirikus elemzést végzek, amely során az Egyesült Államok sajátos szabályozási környezetéből adódó *természetes kísérlet* módszertani előnyeire építünk. Kifejezetten vizsgálom a korábban említett három állam által bevezetett hálózatsemlegességi szabályozásból eredő heterogenitást. Az elemzés módszertanát a Poisson-típusú, úgynevezett *difference in differences* regressziók képezik, amelyekben népszámlálási tömb szintű fixhatásokat és megyei szintű kontrollakat használok. Így kívánom megbecsülni a szabályozás 2018-as bevezetésének hatását az érintett földrajzi területeken elérhető internetminőségre, valamint az optikai hálózaton vezetékes internetszolgáltatást nyújtó internetszolgáltatók jelenlétére és a közöttük kialakuló versenyre.

Az adatok két forrásból származnak. Felhasználok egyrészt a *Federal Communications Commission* (FCC) úgynevezett „Form 477” adatbázisát, amely népszámlálási tömbök szintjén közöl adatokat az elérhető helyhez kötött internetszolgáltatások jellemzőiről és az azokat nyújtó szolgáltatókról 2015–2020 között. Másrészt az egyéb forrásból származó heterogenitás kiszűrésére használt megyei szintű kontrollváltozók forrásaként használok az *American Community Survey* nyilvánosan elérhető mikroszintű adatait.

Az eredmények ellentmondanak az internetszolgáltatók érveinek, ugyanis a hálózatsemlegességi szabály bevezetésével az optikai hálózaton szolgáltatást nyújtó internetszolgáltatók száma nem csökkent az érintett területeken. Az internet minőségét mutató le- és feltöltési sebesség esetében a becslések eredményei pozitív a szabályozás pozitív, statisztikai szempontból szignifikáns hatását mutatják.

A tanulmány felépítése a következő. A második fejezetben részletesebben bemutatom a hálózatsemlegességhez kapcsolódó akadémia diskurzust, kitérve a témát meghatározó elméleti keretre és empirikus eredményekre. A harmadik fejezetben bemutatom az felhasznált adatokat és módszertani szempontokat. A negyedik fejezetben az eredményeket részletezem, az ötödik fejezetben pedig általános következtetéseket vonok le és összegezek.

2 A hálózatsemlegesség elméleti és empirikus kontextusa

A hálózatsemlegesség az internetpiac szabályozásának egyik fontos alapelmélete, amely szerint az internetszolgáltatóknak minden, a hálózaton keresztül továbbított adatot egyformán kell kezelniük. Ez azt jelenti, hogy az internetszolgáltatók nem tilthatnak le, nem korlátozhatnak, és nem adhatnak elsőbbséget bizonyos tartalmaknak, alkalmazásoknak vagy szolgáltatásoknak. A kifejezést Tim Wu, a Columbia Egyetem jogi karának professzora vezette be 2003-ban, hangsúlyozva, hogy szükség van egy olyan nyílt internetre, amely elősegíti az innovációt, a szabad véleménynyilvánítást és a tisztességes versenyt.¹ A hálózatsemlegesség támogatói azzal érvelnek, hogy ilyen szabályozás nélkül az internetszolgáltatók kapuórként működhetnek, és befolyásolhatják, hogy mely tartalom jusson el hatékonyan a felhasználókhoz, és melyik nem. Van Schewick (2015) megfogalmazása szerint a hálózatsemlegesség fő előnye az, hogy hozzájárul a nyílt és szabad internethez, ahol minden felhasználónak egyenlő hozzáférése van minden tartalomhoz, ezáltal pedig elősegíti az innovációt és a tartalomszolgáltatók közötti versenyt.²

1 Timothy Wu: Network Neutrality, Broadband Discrimination. *Journal of Telecommunications and High Technology Law*, 1. (2003) 2. 141–175.

2 Barbara van Schewick: Network Neutrality and Quality of Service: What a Nondiscrimination Rule Should Look Like. *Stanford Law Review*, 1. (2015) 67. 1–166.

A 2010-es években számos ország vezetett be kiterjedt hálózatsemlegességi szabályozást, amelyeket sok esetben még ma is aktív szakpolitikai vita övez. Az Egyesült Államokban a szabályozási folyamat igen hullámzó volt. A *Federal Communications Commission* (FCC – Szövetségi Hírközlési Bizottság) már 2010-ben hálózatsemlegességre kötelezte a szövetségi szintű internetszolgáltatókat, amit 2015-ben az Obama-adminisztráció kormányzati szinten is megerősített. 2017-ben azonban a Trump-kormányzat visszavonta a szövetségi szintű hálózatsemlegességi szabályozást, amely jelentősen megosztotta az államok vezetésének álláspontját a szabályozás szükségességével kapcsolatban. 2018-ban három állam: Kalifornia, Oregon és Washington a szövetségi állásponttal szembe menve saját, állami szintű hálózatsemlegességi szabályozást vezetett be.

Az Európai Unió szigorúbb megközelítést alkalmaz a hálózatsemlegességgel kapcsolatban a 2015/2120-as uniós rendelet végrehajtása révén, amely az internet szabadságát biztosítja a tagállamokban. A rendelet megtiltja az internetszolgáltatóknak, hogy blokkolják vagy korlátozzák a forgalmat, kivéve különösen indokolt esetekben, például hálózatmenedzsment céljából. Más országok, például India és Kanada is szigorú hálózatsemlegességi szabályozást fogadtak el, amely rámutat, hogy az internet szabadságának biztosítása fontos célkitűzés a világ országai számára.

A hálózatsemlegesség jelentős következményekkel jár a teljes digitális társadalom, így a fogyasztók, a tartalomszolgáltatók és az internetszolgáltatók számára is. A fogyasztók számára a hálózatsemlegesség biztosítja, hogy bármilyen tartalomhoz vagy szolgáltatáshoz hozzáférhessenek az internetszolgáltatók beavatkozása nélkül. Ez a szabad hozzáférés elősegíti a sokszínű és kompetitív online ökoszisztémát, ahol az új belépők egyenlő feltételek mellett versenyezhetnek a már jelenlévő szereplőkkel. A tartalomszolgáltatók, különösen pedig a kisebb és a piacra frissen belépő vállalatok számára a hálózatsemlegesség biztosítja, hogy az internetszolgáltatók a hálózati infrastruktúra feletti ellenőrzésüket kihasználva nem részesíthetik előnyben a nagyobb tőkeerővel rendelkező, piacvezető tartalomszolgáltatókat, ami serkenti a tisztességes piaci versenyt.

Az internetszolgáltatók esetében azonban a hálózatsemlegesség korlátozza a hálózati forgalom optimalizálásának, mindenekelőtt az infrastrukturális befektetések megtérülésének lehetőségeit. Az internetszolgáltatók azzal érvelnek, hogy az egyre növekvő internetes forgalom stagnáló fizetési hajlandósággal társul a fogyasztók részéről, ami forráshiányt szül. Ha nem tudják mo-

netizálni a tartalomszolgáltatók számára teremtett értéket, az veszélyeztetheti a hálózat szükséges fejlesztésének és az új, modernebb infrastruktúra kiépítésének finanszírozhatóságát.

A felek érdekei és szempontjai közötti ellentétek jól mutatják a hálózatsemlegességet övező viták komplexitását. A kérdéskör közgazdaságtani szempontú tárgyalása épp ezért kulcsfontosságú. A témában számos jelentős elméleti és empirikus munka született, melyek következtetéseit a következő alfejezetekben összegzem.

A hálózatsemlegesség közgazdaságtani dinamikájának megértésében segít, ha az internetszolgáltatás piacára kétoldalú piacként gondolunk. A kétoldalú piacok elméletét Rochet és Tirole (2003)³ teremtették meg, lényege, hogy egy kétoldalú piacon két különböző felhasználói csoport lép kapcsolatba egymással egy közvetítőn vagy platformon keresztül, és a szolgáltatás értéke az egyik csoport számára a másik csoport jelenlététől függ. Az internetpiacot számos elméleti tanulmány, köztük Choi és Kim (2010),⁴ Economides és Tåg (2012),⁵ Economides és Hermalin (2012),⁶ valamint Bourreau, Kourandi és Valletti (2015)⁷ kétoldalú piacként modellezi, ahol az internetszolgáltatók közvetítő platformként működnek a végfelhasználók és a tartalomszolgáltatók között. Az egyik oldalon az internetszolgáltatók az internet-hozzáférésért díjat számítanak fel a fogyasztóknak, a másik oldalon pedig potenciálisan díjat számíthatnak fel a tartalomszolgáltatóknak a tartalmuk gyorsabb eljuttatásáért a felhasználókhoz. A hálózatsemlegességre vonatkozó szabályozás ugyanakkor tiltja, hogy az internetszolgáltatók a tartalomszolgáltatókat fizetség ellenében előnyökben részesítsék, mivel ez aránytalan mértékben segítené a piaci erővel rendelkező tartalomszolgáltatókat és gyengítené a versenyt a tartalompiacon.

Az internetpiac kétoldalú jellegét meghatározza a két csoport közötti hálózati externália. A felhasználók számára az internethez való csatlakozásból származó hasznosságot közvetlenül befolyásolja a tartalomszolgáltatók által

3 Jean-Charles Rochet – Jean Tirole: Platform Competition in Two-Sided Markets. *Journal of the European Economic Association*, 4. (2003) 1. 990–1029.

4 Jay Pil Choi – Byung-Cheol Kim: Net Neutrality and Investment Incentives. *RAND Journal of Economics*, 3. (2010) 41. 446–471.

5 Nicholas Economides – Joacim Tåg: Network Neutrality on the Internet: A Two-Sided Market Analysis. *Information Economics and Policy*, 2. (2012) 24. 91–104.

6 Nicholas Economides – Benjamin E. Hermalin: The Economics of Network Neutrality. *RAND Journal of Economics*, 4. (2012) 43. 602–629.

7 Marc Bourreau – Frago Kourandi – Tommaso Valletti: Net Neutrality with Competing Internet Platforms. *Journal of Industrial Economics*, 1. (2015) 63. 30–73.

nyújtott tartalom és szolgáltatások elérhetősége és minősége. A piac másik oldalán a tartalomszolgáltatók közvetlenül profitálnak az internethez csatlakozó felhasználók számából, mert számukra értékesítik saját tartalmaikat és szolgáltatásaikat. Ez a kölcsönös függőség azt eredményezi, hogy internetszolgáltatók piaci döntései mindkét felhasználói csoportra jelentős hatással vannak.

A hálózatsemlegesség kritikusai azzal érvelnek, hogy a szabályozás figyelmen kívül hagyja az internetpiac kétoldalú jellegének realitását. Choi és Kim (2010) elméleti modelljének eredményei rámutatnak, hogy ha az internetszolgáltatóknak lehetőségük lenne monetizálni a szolgáltatásukat a tartalomszolgáltatói oldalon is, az a hálózati erőforrások hatékonyabb elosztásához vezethetne, és arra ösztönözné az internetszolgáltatókat, hogy beruházzanak a hálózati infrastruktúra fejlesztésébe, ezáltal javítva az internetszolgáltatás minőségét és kapacitását. Elemzésük szerint a hálózatsemlegességi szabályozás jóléti hatásait az internet szabadságából származó hatékonyság és az ösztönzők hiánya miatt kialakuló lassabb infrastruktúrafejlesztés hátrányai közötti egyensúly határozza meg. Hasonlóan Bourreau, Kourandi és Valletti (2015) szerint a piac kétoldalú jellegének figyelmen kívül hagyásával a hálózatsemlegességi szabályozás akaratlanul is lassíthatja a hálózati infrastruktúra kiépítését és fejlesztését.

Több elméleti kutatás, köztük Economides és Hermalin (2012) elemzése viszont a hálózatsemlegességi szabályozás jóléti előnyeit emeli ki. Modelljük eredményei rámutatnak, hogy a hálózatsemlegesség társadalmi jólét szempontjából optimális eredményekhez vezethet, mivel megakadályozza, hogy az internetszolgáltatók kihasználják kapuőri pozíciójukat. A szerzők azzal érvelnek, hogy a hálózatsemlegesség hiánya az internetszolgáltatók versenyellenes gyakorlatához vezetne azáltal, hogy a nagyobb piaci erővel rendelkező tartalomszolgáltatók előnyben részesítése által csökkenne a verseny intenzitása a tartalomszolgáltatási piacon. Choi és tsai. (2018)⁸ elméleti elemzése rámutat ugyanakkor arra is, hogy hálózatsemlegesség hiányában, különösen szűkös hálózati kapacitás esetén, az internetszolgáltatók által nem prioritizált tartalomszolgáltatók ösztönzői csökkennének arra, hogy beruházzanak a tartalom minőségének fejlesztésébe, ami a fogyasztói többlet általános csökkentéséhez vezetne.

A hálózatsemlegességi szabályozás internetminőségre és az infrastruktúra kiépítésére gyakorolt hatásának empirikus elemzése rendkívül hiányos a szak-

8 Jay Pil Choi – Doh-Shin Jeon – Byung-Cheol Kim: Net Neutrality, Network Capacity, and Innovation at the Edges. *Journal of Industrial Economics*, 1. (2018) 66. 172–204.

irodalomban. Mindössze két tanulmány foglalkozik átfogó empirikus vizsgálattal, aminek egyrészt az lehet az oka, hogy az adatok ritkán elérhetők publikusan. Másrészt fontos korlát ezeknél a kutatásoknál, hogy az oksági elemzéshez elengedhetetlen úgynevezett *kontrafaktuális* (ellentételes) megtalálása rendkívül nehéz feladat, mivel ezeket a szabályozásokat általában országos (vagy az EU esetében uniós) szinten alkalmazzák. Briglauer és tsai. (2022)⁹ átfogó tanulmánya 32 OECD ország 2000–2021 közötti paneladatai alapján azt találta, hogy a szigorú hálózatsemlegességi szabályozás közvetlen negatív hatást gyakorol az optikai hálózatba történő beruházásokra, és közvetett módon csökkenti az optikai hozzáféréssel rendelkező előfizetők számát is. Hazlett és Wright (2017)¹⁰ tanulmánya szerint az Egyesült Államokban az FCC nyílt internetre vonatkozó szabályozása nem befolyásolta szignifikánsan az internet-szolgáltatás minőségét. Elemzésük azt mutatta, hogy az elérhető le- és feltöltési sebességek a szabályozási környezettől függetlenül folyamatosan javultak, ami arra utal, hogy a hálózatsemlegességi szabályozástól eltérő tényezők nagyobb befolyással voltak a szolgáltatási minőség javulására.

3 Adatok és módszertan

3.1 Az adatbázisok jellemzői és adatmanipuláció

A vezetékes internethálózat lefedettségére vonatkozó adatok nyilvánosan a legtöbb esetben csak jelentősen aggregált formában (országos, esetleg régiós vagy megyei szinten) elérhetők. Ugyanakkor, mivel egészen kis földrajzi területeken belül is jelentős különbségek jellemzőek a hálózat kiterjedtségében és minőségében, a szakszerű elemzéshez az adatok sokkal részletesebb bontásban történő használata indokolt. Az Egyesült Államokban az FCC nyers formában nyilvánossá teszi a szolgáltatók által közölt információkra épülő, vezetékes lefedettség adatokat az ország több mint 10 millió úgynevezett népszámlálási tömbjének (*census block*) szintjén. A népszámlálási tömb az Egye-

9 Wolfgang Briglauer – Carlo Cambini – Klaus Gugler – Volker Stocker: Net Neutrality and High-Speed Broadband Networks: Evidence from OECD Countries. *European Journal of Law and Economics*, 3. (2022) 55. 533–571.

10 Thomas W. Hazlett – Joshua D. Wright: The Effect of Regulation on Broadband Markets: Evaluating the Empirical Evidence in the US. *Review of Industrial Organization*, 4. (2017) 50. 417–447.

sült Államokban használt legkisebb, földrajzi szempontból jól körülhatárolható statisztikai egység, amely mindössze néhány háztartást foglal magába. Bár nagy valószínűséggel léteznek olyan népszámlálási tömbök, amelyekben belül megfigyelhető valamilyen variancia a vezetékes internethálózat lefedettségében, a hálózat kiépítésének közgazdaságtani racionalitása miatt a legtöbb esetben, ha egy szolgáltatás jelen van egy ilyen tömbben, akkor az minden háztartás számára elérhető. Ebben az értelemben a népszámlálási tömb a vezetékes internetszolgáltatás szempontjából egyfajta lokális piacnak tekinthető.

Az adatok több évre visszamenőleg elérhetők, de 2015-től kezdődően több változás is történt az adatbázisok struktúrájában, illetve a népszámlálási tömbök határaiban, ezért korábbi időszakok adatai nehezen integrálhatók egy átfogó elemzésbe. Mivel ebben a kutatásban a hálózatsemlegességi szabályozásban 2018-ban történő változások hatását próbálom mérni, a teljes adatbázisnak csak a leginkább érintett, 2015–2020 közötti hat éves periódus adatait használom fel. Ez a szűrés lehetőséget ad arra, hogy a szabályozás elfogadása előtti és utáni három évben vizsgáljuk a vezetékes lefedettség alakulását.

A teljes felhasználni kívánt adatbázis így több mint 10 millió népszámlálási tömb hat évre vonatkozó adatait használja. Ennek az adatmennyiségnek a kezeléséhez és a felhasználásával történő regressziós elemzéshez olyan számítási kapacitás lenne szükséges, amelyhez ennek a kutatásnak a keretében nem volt hozzáférésem. Ezért az adatbázist első körben véletlenszerűen kiválasztott 100 000 cenzustömb adataira szűkítettem. A véletlen mintavételezés lényege, hogy statisztikai mutatók tekintetében jól modellezi a sokasági értékeket, ezért a rajta végzett ökonometria elemzés konzisztens eredményeket hoz.

Az adatbázis nyers állapotban minden cenzustömbre vonatkozóan tartalmazza az ott jelen levő, helyhez kötött internetszolgáltatókat név szerint, továbbá minden szolgáltatóra vonatkozóan azt, hogy milyen adatátviteli technológiával, milyen maximális le- és feltöltési sebességű internetsomagokat ajánl. Az adatbázisban szereplő négy technológia a következő:

- *Rézkábel (xDSL):* fejlettségét tekintve ez a leginkább elavult és legkisebb adatátviteli sebességre képes technológia, az internetszolgáltatás a vezetékes telefonhálózat médiumán történik.
- *Koaxiális kábel:* eredeti célja a kábeltévészolgáltatás továbbítása, de a hálózat az internetszolgáltatás médiumaként is használható; a maximális adatátviteli sebesség itt már jóval magasabb, bizonyos esetekben gigabites sebesség is elérhető, de csak aszimmetrikusan, általában magasabb letöltési és alacsonyabb feltöltési sebességgel.

- *Optikai kábel:* jelenleg a legfejlettebb, legújabb generációs adatátviteli technológia, amely akár több gigabites, szimmetrikus le- és feltöltési sebességre képes.
- *Műholdas modem:* sebesség tekintetében jelentősen elmarad az újabb generációs technológiáktól, de előnye, hogy nincs szükség hozzá földi fizikai hálózat kiépítésére, így olyan területeken is elérhető, ahol az alacsony kereslet vagy domborzati viszonyok miatt nem rentábilis fizikai hálózat kiépítése.

A nyers adatbázist az elemzés céljainak megfelelően úgy alakítottam át, hogy az év, censzustömb és az előbb felsorolt négy technológia szerint az alábbi információkat tartalmazza:

- **Az adott technológia mellett szolgáltatást nyújtó szolgáltatók száma.** Ezek a változók egyszerre két dolgot is mutatnak. Ha értékük valamilyen technológiára vonatkozóan nullánál nagyobb, az az adott technológia jelenlétét mutatja, a szolgáltatók konkrét száma pedig (ha nullánál nagyobb) a verseny intenzitását mutatja az adott technológián belül.
- **Az adott technológia mellett elérhető legmagasabb letöltési sebesség.** Ez a változó az internetszolgáltatás talán legfontosabb minőségi paraméterét méri. Azt, hogy a fogyasztók számára a letöltési sebesség kiemelt fontossággal bír, az bizonyítja, hogy a szolgáltatók a legtöbb esetben ezzel reklámozzák a szolgáltatásaikat. Ez természetesen az adott technológia függvényében változik.
- **Az adott technológia mellett elérhető legmagasabb feltöltési sebesség.** Ez a változó erősen összefügg a letöltési sebességgel, de a piaci gyakorlat azt mutatja, hogy ez az átlagos fogyasztó számára kevésbé jelentős tulajdonság. Ugyanakkor ez az, amit a technológia fejlődése a legjobban érint, mert az elérhető nagyobb kapacitás lehetőséget ad a feltöltési sebesség növekedésére is.

Az adatbázisból kinyert változók jól tükrözik az egyes censzustömbökre jellemző vezetékes internetpiaci állapotokat. A közgazdaságtani elméletre alapozva azonban fontos kijelentenünk, hogy ezek a mért piaci jellemzők nem exogén módon adóttak, hanem az adott lokális piacra jellemző keresleti és kínálati viszonyokból származó egyensúlyi értékeként születnek meg. Ezek a keresleti és kínálati viszonyok pedig jó eséllyel összefüggésben állnak a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetésével. Azért, hogy hihető hatáselemzést végezhesünk, szükséges használnunk bizonyos kontrollváltozókat, a keresleti és kínálati oldal heterogenitásainak kiszűrésére.

A kínálati oldalt befolyásoló tényezőket empirikus elemzésekben hagyományosan a költségtényezők kontrollváltozóként történő használatával szűrik ki. Az internetszolgáltatás költségei elsődlegesen az infrastruktúra kiépítéséből és karbantartásából származnak, amelyet főként földrajzi, domborzati és környezeti viszonyok befolyásolnak. Ezek tekintetében jelentős különbségek vannak az egyes censzustömbök között, de ezekre a tényezőkre vonatkozóan ritkán elérhető ilyen részletességű adat, sőt jelentős részük nem, vagy csak nehezen mérhető. Ugyanakkor ezeknek a tényezőknek jelentős része időben igen lassan változik, a vizsgált hat éves időszakban gyakorlatilag változatlanoknak tekinthető. Ezért észszerű egyszerűsítő feltevésnek tűnik az egyensúlyt befolyásoló kínálati tényezőket összességében időben változatlanoknak tekinteni. Ha ezzel a feltevéssel élünk, akkor a kínálati tényezőkre kontrollálhatunk censzusblokkszintű fixhatások bevezetésével.

A keresleti oldal vizsgálata valamivel komplexebb kérdés. A fogyasztók hasznosságfüggvénye és így az abból levezetett keresleti függvény a termelési és költségfüggvényhez képest lényegesen absztraktabb, a fogyasztói döntésre számos külső tényező hatással lehet. Bár nincs esélyünk minden ilyen tényező kiszűrésére, jelentős heterogenitást kezelhetünk demográfiai változókra való kontrollálással. Ezek forrásaként az évente az *American Community Survey* évente gyűjtött adatait használtam. Sajnos azonban ezek az adatok csak megyei szinten elérhetők, így nem feltétlenül mutatják tökéletesen az egyes népszámlálási tömbökre jellemző tényezőket. Ugyanakkor ezeknek a tényezőknek az elemzésbe való bevonása mindenképpen közelebb visz a hihető hatás-elemzéshez, ezért felhasználásukkal javíthatjuk az eredményeket. A megyei szintű változókat az elemzésben – az adott censzustömbhöz hozzárendelve – kontrollváltozókként használtam. Az elérhető számos változó közül az alábbiakat tekintettem fontos, a keresletet egyértelműen befolyásoló demográfiai tényezőknek:

- **Népesség:** meghatározza a piac méretét.
- **Medián jövedelem:** a fogyasztók költségvetési korlátja közelíthető általa.
- **Medián munkával töltött órák száma hetente:** azt mérhetjük általa, hogy az emberek mennyi időt töltenek az otthonukban, és – mivel csak lakossági ajánlatokat vizsgálók – meghatározza, hogy milyen mértékben használják az elemzett szolgáltatásokat.
- **Átlagos utazási idő a munkahelyig:** ennek mértéke befolyásolja annak a valószínűségét, hogy egy fogyasztó az otthoni munkavégzést választja, így nagyobb mértékben használja az otthoni internethozzáférést.

- **A lakosok medián életkora:** a kor egyértelműen összefüggésben áll az internethasználattal töltött idővel, hiszen az idősebb korosztályok kisebb mértékben használják az internethozzáférésüket.
- **Kiskorú lakosok aránya:** az életkor hatását nagyobb részletességgel mérhetjük általa.
- **Négy vagy több tagú háztartások aránya:** a nagy létszámú háztartásoknak nagyobb kapacitású hozzáférésre van szükségük, különösen akkor, ha egy-szerre többen használják az internetet.
- **Medián lakásérték:** a jó internethozzáférés hozzájárulhat a lakóingatlanok értékéhez, így nagyértékű lakások esetében fontosabb ennek jelenléte.
- **Medián havi lakásbérleti díj:** az ingatlanértékhez hasonló összefüggésben áll az internethozzáférés iránti kereslettel.
- **Számítógéppel és internethozzáféréssel is rendelkező háztartások aránya:** közvetlenül méri az internethozzáférés iránti tényleges keresletet.
- **Internethozzáféréssel rendelkező háztartások aránya az egyes technológiák szerint:** még részletesebb képet mutat a fogyasztók keresleti mintázatairól.

Ezeket kívül még számos változó (pl. az átlagos képzettségi szint, a lakóingatlanok száma, munkaerőállomány) kontrollként való használatát is mérlegettem, de ezeket a következő alfejezetben tárgyalta indoklás mentén elvettem.

Azt is fontos megjegyezni, hogy az *American Community Survey* olyan, mintavételes eljárással végzett felmérés, amely az Egyesült Államok lakosságának reprezentatív mintáján történik. Ez azt eredményezi, hogy nem minden megyére vonatkozóan szerepelnek benne adatok, a ritkábban lakott régiók természetes módon kiszorulnak. Így az általam felhasznált változókra vonatkozóan az Egyesült Államok 3243 megyéjéből mindössze 839 esetben álltak rendelkezésre a teljes időszakra elérhető adatok. Az internetes infrastruktúrára vonatkozó censzustömb szintű adatok és a megyei szintű demográfiai adatok összekapcsolása során jelentős számú censzustömb akadt, amelyekhez nem tudtam megyei adatokat kapcsolni. Ennek oka egyszerűen az, hogy ezek a tömbök olyan megyékhez tartoznak, amelyek a mintavételi eljárás miatt kiszorultak a demográfiai adatbázisból. Az eleinte véletlenszerűen kiválasztott 100 ezer censzustömb közül 57 714 tömbhöz lehetett megyei demográfiai adatokat kapcsolni. Ez jelentős adatvesztés, ugyanakkor két dolgot fontos megjegyeznünk: egyrészt az elvesztett cenzusblokkok körét nem valamilyen, az elemzésem kontextusában endogén tényező határozta meg, hanem az a mintavételi eljárás, amely mentén a demográfiai felmérés történt; másrészt pedig

látható, hogy míg az összes megye mintegy negyedére vonatkozóan voltak elérhető adatok, a censusblokkok esetében ez az arány közel 60%, ami alátámasztja azt, hogy a jelentősebb, több censzustömböt magába foglaló megyék szerepelnek az adatbázisban.

3.2 Módszertani szempontok

Miután az összekapcsolt adatbázist az előző alfejezetben leírtak szerint az elemzésre előkészítettem, annak az elemzési módszertannak a megválasztása következett, amelynek mentén – az adatok nyújtotta lehetőségekhez mérten – a leghíhettebb oksági elemzést végezhetünk. A módszertani megfontolások célja az volt, hogy a lehető legtöbb endogenitást kiszűrjük a becsült modellekből, így közelebb kerülve a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése által okozott hatás pontosabb becsléséhez.

Függő változók

Az elemzés első lépése a függő változók megválasztása volt. Arra voltam kíváncsi, hogy a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése hogyan hat az infrastruktúra és ezáltal az internetminőség fejlődésére. Ezért három függő változóra, az optikai hálózaton szolgáltatást nyújtó internetszolgáltatók számára, valamint az összességében elérhető maximális le- és felöltési sebességre vonatkozóan végeztem a becsléseket.

Az optikai hálózattal jelen levő internetszolgáltatók száma, ahogy azt az adatok bemutatásánál említettem, egyszerre mutatja a technológia elérhetőségét és a technológián belül jellemző verseny intenzitását, a maximális sebességek pedig az elérhető minőség mérőszámai. Így az első esetben az infrastruktúra (és ezzel együtt az általa biztosított kapacitás) jelenlétét és fejlődését vizsgálom, míg a sebességek esetében azt a megvalósult szolgáltatásminőséget, amellyel a fogyasztók ténylegesen találkozhatnak.

Becslési módszer

Oksági elemzésekben gyakran megjelenik a lineáris OLS (*ordinary least squares* – egyszerű legkisebb négyzetek módszere) becslési mód használata. Ennek oka, hogy alkalmazása és értelmezése rendkívül egyszerű, és az ilyenkor gyakran használt nagyméretű adatbázisok elemszáma miatt kedvező statisztikai tulajdonságokkal rendelkezik. Ugyanakkor bizonyos esetekben – az adatok jellegéből adódóan – indokolt lehet eltérni ettől.

Amikor a vizsgálni kívánt függőváltozó valaminek a számosságát méri, az OLS becslés használata általában kevésbé előnyös módszertani választás. A számosságot mérő változók nem folytonosak, nem vehetnek fel negatív értéket, és az esetek túlnyomó többségében nem normális eloszlásúak, még a teljes sokaság tekintetében sem.

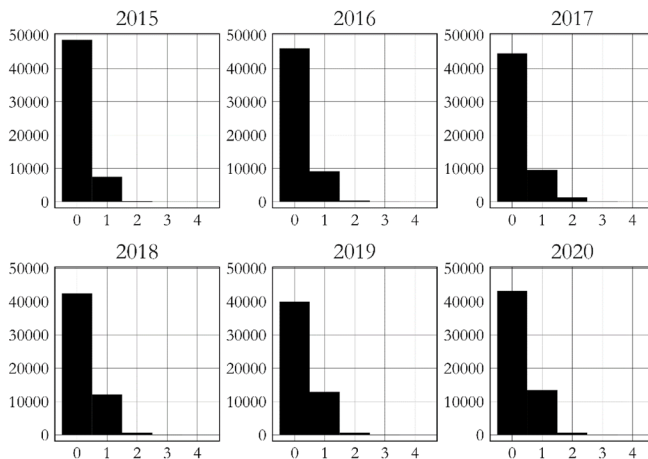
Ezekre az esetekre széles körben elterjed becslési módszer a Poisson-regresszió. Ennek alapfeltevése, hogy a vizsgált függőváltozó Poisson-eloszlást követ, melynek tulajdonsága, hogy az átlag megegyezik a varianciával. Ha ez a feltétel nem teljesül, akkor alulszóródásról ($\sigma^2 < \mu$) vagy túlszóródásról ($\sigma^2 > \mu$) beszélünk. Ezekben az esetekben a Poisson-becslés nem konzisztens, de továbbra is torzítatlan. A konzisztencia hiánya ugyanakkor robusztus standard hibák használatával kezelhető, így a Poisson-regresszió olyan esetekben is használható, amikor a függőváltozó eloszlása nem Poisson-típusú, de értékei nemnegatívak és a változó jellegéből adódóan nem folytonos.

Az optikai hálózaton szolgáltatást nyújtó internetszolgáltatók száma a fent leírtak fényében kifejezetten olyan függőváltozónak tekinthető, amelynek vizsgálatához a Poisson-regresszió becslési módszere a megfelelő. Az 1. ábra a változó eloszlását mutatja az egyes évek bontásában. Látható, hogy túlnyomó többségben vannak azok a cenzustömbök, ahol egyetlen internetszolgáltató sincs jelen optikai hálózaton. Az egyetlen ilyen szolgáltatóval rendelkező tömbök száma jóval alacsonyabb, de láthatóan növekszik a vizsgált időszakban. A két versenyző szolgáltatóval rendelkező tömbök száma még látható az ábrán, de három vagy négy ilyen internetszolgáltatóval rendkívül kevés tömb van az adatbázisunkban. Az eloszlások ránézésre közel állnak a Poisson-eloszláshoz, amit alátámaszt az átlag és a variancia egymáshoz közeli értéke (pl. 2015-ben $\mu=0,14$ $\sigma^2=0,13$; 2020-ban pedig $\mu=0,26$ $\sigma^2=0,23$), bár az értékek némileg alulszóródást mutatnak.

Mivel panel adatbázissal dolgozunk, lehetőségünk van minden időben változtatlan, akár nem megfigyelt endogenitást kiszűrni azáltal, hogy a vizsgált elemek szintjén fixhatásokat vezetünk be a modellbe. Ezt a lépést lehetővé teszi a Poisson-becslés is, de a lineáris OLS becsléstől kissé eltérő módon, amennyiben a Poisson-regresszió becslése a *maximum likelihood* módszerére épül és az alábbi feltételes várható értékre vonatkozó feltevés képezi az alapját:

$$E(y_{i,t}) = \exp(x_{i,t}\beta + c_i),$$

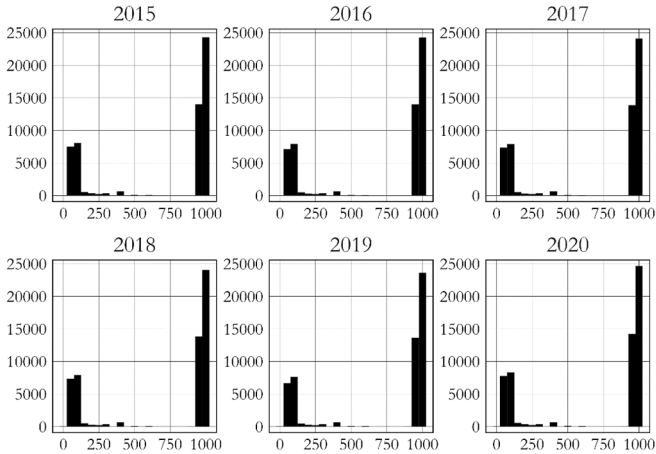
ahol $y_{i,t}$ a függőváltozó értéke, $x_{i,t}$ a magyarázó változók értékeinek mátrixa, β a paraméterek mátrixa, c_i pedig a fixhatás. A feltételezett modell struktúrá-

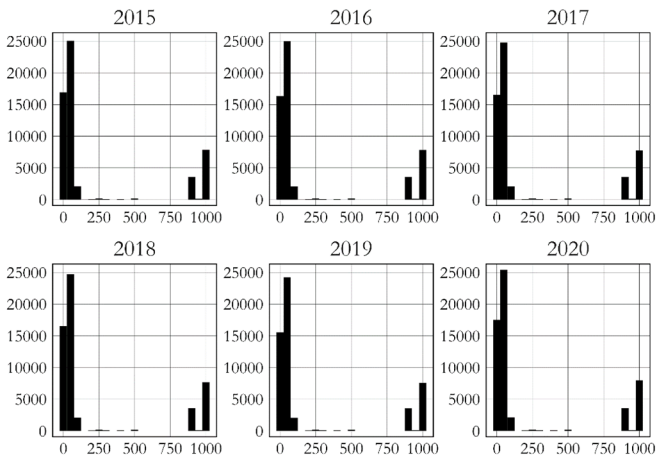
1. ábra: Optikai hálózattal rendelkező internetszolgáltatók számának éves megoszlása (db)

jából és a *maximum likelihood* becslés használatából két fontos következmény adódik. Egyrészt az exponenciális forma miatt a becslt paramétereket ugyanúgy kell értelmeznünk, mint egy egyszerű log-lineáris OLS regresszió esetében. Másrészt a módszer nem tud becslést adni azokra a megfigyelt egyedekre vonatkozóan, amelyek esetében a teljes időszakban változatlanul nulla a függőváltozó értéke. Ez esetünkben azt jelenti, hogy a vizsgált cenzustömbök jelentős részére nem tud becslést adni a Poisson-módszer, mégpedig azokra, amelyek esetében a vizsgált időszak teljes egészében nem volt elérhető az optikai hálózat. Mivel azonban az így kieső cenzustömbök aránya a szabályozás által érintett és nem érintett tömbökön belül nagyjából megegyezik (mindössze 2,1 százalékpontos a különbség) ez nem okoz számottevő endogenitási problémát.

A maximális le- és feltöltési sebességek esetében, ahogy azt a 2. és 3. ábrák is mutatják, nem beszélhetünk Poisson-eloszlásról. Ugyanakkor az a hisztogramokról jól látszik, hogy ezek a változók sem vesznek fel nemnegatív értéket, emellett pedig a piaci gyakorlat azt mutatja, hogy a meghirdetett sebességek nem folytonos skálán mozognak, hanem hagyományos, általában egész szám értékű küszöbértékek körül csoportosulnak. Ezek alapján e két függőváltozó esetében is jól használható a Poisson-becslés, azzal a kitételrel, hogy itt mindenképp robusztus standard hibákkal kell számolnunk.

2. ábra: Elérhető maximális letöltési sebesség éves eloszlása (Mbps)

3. ábra: Elérhető maximális feltöltési sebesség éves eloszlása (Mbps)

Magyarázó változók

A magyarázó változók megválasztása során az endogenitás kiszűrése a célunk. Ahhoz, hogy a kihagyott változó által okozott torzítást minimálisra csökkent-
sük, számba kell vennünk azokat a lehetséges hatásokat, amelyek egyszerre
befolyásolhatják a szabályozás általi érintettség tényét, illetve a lokális piacon

elérhető internetminőséget és az infrastruktúra fejlettségét. Mivel a vizsgált magyarázó változók piaci egyensúlyi értékek, az endogén tényezők elsősorban a piacot meghatározó kereslet és kínálat befolyásolói között keresendők. Az időben nem változó keresleti és kínálati hatásokat a fixhatások bevezetésével kiszűrjük. Az időben változó hatások kiszűrésére használt demográfiai kontrollváltozókat az előző alfejezetben részletesen bemutatam.

A becsléseket három lépésben végzem. Először csak az időtrend és a cenzustömb fixhatások kiszűrését végzem el. A becslés eredménye képet ad arról, hogy a szabályozás által érintett területeken a függő változók hogyan térnek el az általános trendtől a nem érintett cenzustömbökhöz képest. Második lépésként bevezetem azokat az alapvető piaci kontrollokat, amelyek az egyszerű piaci kölcsönhatásoknak a függőváltozóra gyakorolt hatását ragadják meg. Ezek egyrészt az (optikán kívüli) egyes technológiák szerint jelenlévő internetszolgáltatók száma, illetve le- és feltöltési sebességek, amelyekkel a kínálati és keresleti helyettesítés hatásait szándékoztam kiszűrni. Másrészt ezekben a második lépéses regressziókban kontrollváltozóként használok a cenzustömb lakosságát a piacméret közelítőjeként, illetve a medián jövedelmet a fogyasztók költségvetési korlátjának megragadása céljából. A harmadik lépésben végzett regressziókban minden olyan elérhető, és az előző alfejezetben bemutatott érvelés mentén használható kontrollváltozót szerepeltettem, amelynek jelenléte nem vezetett multikollinearitási problémához. Ennek célja az volt, hogy a keresletet más módokon befolyásoló időben változó tényezők hatását kiszűrjük.

4 Eredmények

Ebben a fejezetben bemutatom az elvégzett regressziós becslések eredményeit, azokat értelmezem és következtetéseket vonok le a feltett kutatási kérdésekre adható válaszok vonatkozásában. A vizsgált három függőváltozót és a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetésének rájuk gyakorolt hatását külön-külön tárgyalom. Ahogy azt a módszertan bemutatásánál elmondtam, háromféle modellspecifikáció mentén végeztem a becsléseket. Ezáltal egyrészt az eredmények többértelmű értelmezése válik lehetővé, másrészt a többfajta specifikáció lehetőséget ad az eredmények robusztusságának vizsgálatára az empirikus feltevések mentén.

4.1 Optikai hálózat fejlődése

A hálózatsemlegességi szabályozásnak az optikai hálózaton szolgáltatást nyújtó internetszolgáltatók számára gyakorolt hatását a fentebb leírt három modellspecifikáció mentén becsültem meg. A becslések eredményeit az 1. táblázat foglalja össze (ld. 177–178. oldal). Az elemzés fókuszából adódóan a kontrollváltozókra vonatkozó paraméterbecslések előjelét és értékeit nem fogom részletesen értelmezni, mivel ebben az elemzésben ezeknek a változóknak csak az endogenitás kiszűrésében van szerepük.

A három regresszió eredményeiből azt láthatjuk, hogy a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése az érintett censzustömbökben növelte az optikai hálózaton szolgáltatást nyújtó internetszolgáltatók számát, és ezzel az optikai hálózat kiépülését. Ha csak a censzustömb szintű fixhatásokkal végezzük a becslést, azt az eredményt kapjuk, hogy a szabályozás bevezetése nagyjából 9%-kal, statisztikai szempontból szignifikánsan növeli az optikai hálózattal rendelkező internetszolgáltatók számát. Az alapvető piaci kontrollok bevezetésével a becsült hatás 14% körüli szintre emelkedik, és továbbra is szignifikáns marad. Ha a részletes demográfiai kontrollváltozókat is bevezetjük, a becsült, nagyjából 1,5%-os pozitív hatás már nem szignifikáns. Ez azt jelenti, hogy a választott modellspecifikációtól függően a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése vagy pozitív szignifikáns hatással van, vagy nem hat szignifikánsan az optikai hálózat fejlődésére. Fontos megjegyezni, hogy mivel a fixhatásos becslés egy úgynevezett *difference-in-differences*-keretrendszerben értelmezendő, a hálózatsemlegességi szabályozást rögzítő változó becsült paramétere nem magát a fejlődést méri, hanem a szabályozás által érintett és nem érintett censzustömbök között mérhető különbséget. Fontos eredmény, hogy negatív hatást a választott modellspecifikációk mentén nem becsültünk, ami ellentmond az elméleti irodalomban bemutatott eredményeknek.

4.2 Maximális letöltési sebesség fejlődése

A hálózatsemlegességi szabályozásnak az elérhető maximális letöltésre gyakorolt hatására vonatkozó becslések eredményeit a 2. táblázat foglalja össze (ld. 179–180. oldal). A kizárólag fixhatásokat használó becslés eredménye szerint a szabályozás hatására 1,3%-kal növekszik az elérhető maximális letöltési sebesség, de ez a hatás csak 95%-os szinten szignifikáns. A piaci kontrollváltozók bevezetésével a becsült hatás nagyjából duplájára nő, a demográfiai kontrol-

lokkal pedig 7% fölé, és mindkét esetben szignifikáns marad. A három modellspecifikáció eredményei tehát egyaránt azt mutatják, hogy a szabályozás pozitívan járul hozzá az internetminőség letöltési sebességben értelmezett értékének növekedéséhez az érintett cenzustömbökben, azokhoz a területekhez viszonyítva, amelyeket nem érintett a szabályozás. Ez azt jelenti, hogy míg az infrastruktúra fejlődésére vonatkozóan nem egyértelmű az eredmény, a legjelentősebb minőségi tényező esetében jóval magabiztosabban kijelenthető a szabályozás pozitív hatása.

4.3 Maximális feltöltési sebesség fejlődése

A feltöltési sebességre gyakorolt hatás becslésénél lényegét tekintve az előző függőváltozónál látott eredményekhez nagyon hasonló következtetésre juthatunk (ld. 181–182. oldal). Mindhárom modellspecifikáció esetében pozitív szignifikáns hatást becsültünk, a különbség csak annyi, hogy itt az egyszerű fixhatásos becslés jutott a legnagyobb becsült értékre. A kontrollok bevezetésével a becsült érték csökken, de végig pozitív és szignifikáns marad. A hálózatsemlegességi szabályozás tehát a becslések alapján, a letöltési sebességhez és az optikai infrastruktúra fejlődéséhez hasonlóan, az elérhető feltöltési sebesség növekedésére sincs negatív hatással.

5 Következtetések és összegzés

A hálózatsemlegességi szabályozás körül az elmúlt években jelentős viták alakultak ki a piaci szereplők, a szakpolitikai döntéshozók, a szabályozó hatóságok és a témával foglalkozó kutatók között egyaránt. A vitás kérdések jelentős része abból fakad, hogy az internetszolgáltatók érvelése és bizonyos kutatási eredmények szerint a szabályozás bevezetése negatívan érintheti a szolgáltatók beruházási ösztönzőit és így korlátozó hatással lehet az internetes infrastruktúra és a szolgáltatási minőség fejlődésére. Ez a kutatás a kérdés empirikus vizsgálatával foglalkozik, az internetes infrastruktúra fejlettségre és az elérhető internetminőségre vonatkozó részletes, lokális piaci szintű adatok felhasználásával. Az empirikus stratégia az Egyesült Államokban a közelmúltban a szabályozás körül kialakult speciális folyamatra épült, amelynek során három állam a szövetségi irányelvvel szemben saját hálózatsemlegességi szabályozást vezetett be. A piacon így kialakult természetes kísérletet felhasznál-

va vizsgáltam a szabályozás hatását az optikai infrastruktúra és a szolgáltatók közötti verseny fejlődésére, valamint a lokálisan elérhető maximális le- és feltöltési internetsebességre.

A kutatáshoz a *Federal Communications Commission* „Form 477” adatbázisát használtam, amely részletes adatokat tartalmaz az internetszolgáltatók által nyújtott elérhető internetcsomagokról népszámlálási tömbök, tehát nagyon szűk lokális piacok szintjén. Az adatok a 2015 és 2020 közötti időszakot ölelik fel, lehetővé téve a hálózatsemlegességi szabályozás előtti és utáni időszak összehasonlítását. Az elemzéshez fixhatásos Poisson-regressziót alkalmaztam, mivel a vizsgált függőváltozók kizárólag pozitív értéket vesznek fel, nem folytonosak és nem normális eloszlásúak, ami indokoltá teszi ezen módszertani megközelítést.

Az eredmények arra utalnak, hogy a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése pozitív hatással volt az optikai hálózattal rendelkező internetszolgáltatók számára. Az egyszerű fixhatásos becslések alapján a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése az érintett cenzustömbökben statisztikailag szignifikáns mértékben, körülbelül 9%-kal növelte az optikai hálózattal rendelkező szolgáltatók számát. Amikor alapvető piaci kontrollokat is bevezettünk, ez a hatás még jelentősebbé vált, 14%-ra emelkedett, amikor azonban részletes demográfiai kontrollváltozókat is figyelembe vettünk, a pozitív hatás már nem volt szignifikáns. Ez azt jelenti, hogy a hálózatsemlegességi szabályozás hatása a modellspecifikációktól függően változó lehet, de alapvetően nem mutat negatív irányú hatást, ami eltér a korábbi elméleti és empirikus kutatások eredményeitől.

Az internetminőség vizsgálata során azt találtam, hogy a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése pozitívan befolyásolta az elérhető maximális le- és feltöltési sebességet is. A becslési eredmények szerint a szabályozás bevezetése után az érintett területeken 1,3%-kal nőtt az elérhető maximális letöltési sebesség, bár ez a hatás csak 95%-os szinten szignifikáns. Piaci és demográfiai kontrollok bevezetésével ez a hatás még jelentősebbé vált, és akár 7%-kal nagyobb mértékben is növekedhetett az internetsebesség a szabályozás által nem érintett területekhez képest. Ez arra utal, hogy míg az infrastruktúra fejlődése nem egyértelműen kimutatható, az internetminőség javulása egyértelműbb és szignifikáns eredmény.

Az eredmények ellentmondanak az internetszolgáltatók azon érveinek, miszerint a hálózatsemlegességi szabályozás gátolná az infrastruktúra fejlődését és lassítaná a szolgáltatási minőség javulását. Az elemzés kimutatta, hogy

a szabályozás bevezetése inkább növelte az optikai hálózatok elérhetőségét és javította az internetminőséget. Ezek az eredmények jelentőséggel bírnak a hálózatsemlegességi szabályozás társadalmi és gazdasági hatásainak megértése szempontjából, és érdemben hozzájárulnak a témáról szóló szakirodalomhoz.

A kutatási kérdéseimre adott válaszok alapján elmondható, hogy a hálózatsemlegességi szabályozás pozitívan befolyásolta az optikai hálózattal rendelkező internetszolgáltatók számát és az internetminőséget az Egyesült Államokban. Ezek az eredmények különösen fontosak, mivel rámutatnak arra, hogy a szabályozás nem gátolja, hanem elősegíti a technológiai fejlődést és a versenyt az internetpiacon. A hálózatsemlegesség fenntartása tehát hozzájárulhat az internet elérhetőségének és minőségének javulásához, ami hosszú távon pozitív hatással lehet a gazdasági növekedésre és a társadalmi jólétre.

Mindamellet a kutatás korlátait is figyelembe kell venni. Az adatbázis korlátozott hozzáférhetősége és a demográfiai adatok csak megyei szinten adott elérhetősége befolyásolhatja az eredmények általánosíthatóságát. Emellett a Poisson-regresszió alkalmazása is sajátos feltételezésekkel jár, amelyek hatással lehetnek az eredmények robusztusságára. Mindezek ellenére a kutatás eredményei szilárd alapot nyújtanak a hálózatsemlegességi szabályozás hatásainak további vizsgálatához és a szakpolitikai vita közgazdaságtani szempontú értékeléséhez.

Összességében elmondható, hogy a hálózatsemlegességi szabályozás bevezetése az Egyesült Államokban pozitív hatással volt az optikai hálózattal rendelkező internetszolgáltatók számára és az internetminőségre. Ez a kutatás hozzájárul a hálózatsemlegességről szóló diskurzushoz, és új empirikus bizonyítékokkal szolgál arra vonatkozóan, hogy a szabályozás hogyan befolyásolja az internetpiacot. A jövőbeni kutatások tovább finomíthatják ezeket az eredményeket, különösen akkor, ha több és részletesebb adat áll rendelkezésre a piacot befolyásoló tényezőkre vonatkozóan.

1. táblázat: Hálózatsemlegességi szabályozás optikai hálózat fejlődésére gyakorolt hatására vonatkozó becslések eredményei

<i>Magyarázó változók</i>	<i>Függő változó: Optikai hálózatos internetszolgáltatók száma</i>		
	Csak fix-hatások (1)	Alapvető piaci kontrollok (2)	Piaci és demográfiai kontrollok (3)
Hálózatsemlegességi szabályozás	0,0909*** (0,0177)	0,141*** (0,0184)	0,0157 (0,0190)
Koax internetszolgáltatók száma		0,715*** (0,0315)	0,714*** (0,0318)
Réz internetszolgáltatók száma		-0,138*** (0,0146)	-0,130*** (0,0146)
Műhold internetszolgáltatók száma		-0,0244 (0,0254)	-0,0209 (0,0254)
Maximális letöltési sebesség koax hálózaton		1,52E-05 (0,0000)	2,33E-05 (0,0000)
Maximális letöltési sebesség rézhálózaton		0,00336*** (0,0006)	0,00288*** (0,0005)
Maximális letöltési sebesség műholdon		0,00251*** (0,0002)	0,00218*** (0,0002)
Maximális feltöltési sebesség koax hálózaton		-0,000929** (0,0004)	-0,000866** (0,0004)
Maximális feltöltési sebesség rézhálózaton		-0,00271*** (0,0006)	-0,00226*** (0,0005)
Maximális feltöltési sebesség műholdon		-0,0538*** (0,0200)	-0,0830*** (0,0198)
<i>Megyei szintű kontrollok</i>			
Lakosság		1,38e-06*** (0,0000)	1,29e-06*** (0,0000)

Medián jövedelem	-7,71e-06*** (0,0000)	-1,11e-05*** (0,0000)	
Távolság a munkahelytől		0,0150*** (0,0011)	
Gyerekek száma		-13,70*** (1,2290)	
Négy tagúnál nagyobb háztartások aránya		-0,919*** (0,1850)	
Medián ledolgozott órák hetente		0,0297*** (0,0059)	
Medián életkor		0,00672 (0,0066)	
Medián lakásbérleti díj		-3,06E-05 (0,0001)	
Medián lakóingatlan-érték		1,57e-06*** (0,0000)	
Háztartások aránya számítógéppel és inter- netkapcsolattal		1,676*** (0,1370)	
Háztartások aránya koax internetkapcsolattal		-2,010*** (0,1170)	
Háztartások aránya réz internetkapcsolattal		-1,622*** (0,0723)	
Háztartások aránya műholdas internet- kapcsolattal		-3,725*** (0,1710)	
Cenzustömb fixhatások	IGEN	IGEN	IGEN
Általános időtrend	IGEN	IGEN	IGEN
Megfigyelések száma	96 139	96 139	96 139
Cenzustömbök száma	16 261	16 261	16 261

Robusztus standard hibák a zárójelekben (***) $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$)

2. táblázat: Hálózatszemlegességi szabályozás elérhető maximális letöltési sebességre gyakorolt hatására vonatkozó becslések eredményei

<i>Magyarázó változók</i>	<i>Függő változó: Elérhető maximális letöltési sebesség</i>		
	Csak fix-hatások (1)	Alapvető piaci kontrollok (2)	Piaci és demográfiai kontrollok (3)
Hálózatszemlegességi szabályozás	0,0136* (0,0070)	0,0271*** (0,0069)	0,0729*** (0,0074)
Koax internetszolgáltatók száma		0,968*** (0,0153)	0,975*** (0,0155)
Réz internetszolgáltatók száma		-0,0486*** (0,0078)	-0,0508*** (0,0077)
Műhold internetszolgáltatók száma		-0,265*** (0,0158)	-0,257*** (0,0158)
Maximális feltöltési sebesség koax hálózaton		0,00254*** (0,0001)	0,00248*** (0,0001)
Maximális feltöltési sebesség rézhálózaton		0,000487*** (0,0001)	0,000468*** (0,0001)
Maximális feltöltési sebesség műholdon		0,0973*** (0,0113)	0,0922*** (0,0112)
<i>Megyei szintű kontrollok</i>			
Lakosság		-2,09E-08 (0,0000)	-1,00e-07*** (0,0000)
Medián jövedelem		-7,53e-06*** (0,0000)	-4,87e-06*** (0,0000)
Távolság a munkahelytől			0,0137*** (0,0005)
Gyerekek száma			-4,856*** (0,4820)

Négy tagúnál nagyobb háztartások aránya	0,128*
	(0,0734)
Medián ledolgozott órák hetente	0,0157***
	(0,0024)
Medián életkor	-0,0273***
	(0,0027)
Medián lakásbérleti díj	-0,000107***
	(0,0000)
Medián lakóingatlan-érték	-6,66e-07***
	(0,0000)
Háztartások aránya számítógéppel és internetkapcsolattal	-0,165**
	(0,0759)
Háztartások aránya koax internetkapcsolattal	0,0301
	(0,0510)
Háztartások aránya réz internetkapcsolattal	1,039***
	(0,0672)
Háztartások aránya műholdas internetkapcsolattal	0,846***
	(0,0884)

Cenzustömb fixhatások	IGEN	IGEN	IGEN
Általános időtrend	IGEN	IGEN	IGEN
Megfigyelések száma	332 835	332 835	332 835
Cenzustömbök száma	56 883	56 883	56 883

Robusztus standard hibák a zárójelekben (***) $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$)

3. táblázat: Hálózatsemlegességi szabályozás elérhető maximális feltöltési sebességre gyakorolt hatására vonatkozó becslések eredménye

Magyarázó változók	Függő változó: Elérhető maximális feltöltési sebesség		
	Csak fix-hatások (1)	Alapvető piaci kontrollok (2)	Piaci és demográfiai kontrollok (3)
Hálózatsemlegességi szabályozás	0,0858*** -(0,0219)	0,0497** -(0,0217)	0,0652*** -(0,0231)
Koax internetszolgáltatók száma		1,291*** -(0,0421)	1,261*** -(0,0410)
Réz internetszolgáltatók száma		-0,154*** -(0,0186)	-0,154*** -(0,0185)
Műhold internetszolgáltatók száma		-0,323*** -(0,0276)	-0,337*** -(0,0271)
Maximális letöltési sebesség koax hálózaton		8,55e-05*** (0,0000)	6,98e-05*** (0,0000)
Maximális letöltési sebesség rézhálózaton		0,00125*** -(0,0001)	0,00130*** -(0,0001)
Maximális letöltési sebesség műholdon		0,00143*** -(0,0002)	0,00156*** -(0,0002)
<i>Megyei szintű kontrollok</i>			
Lakosság		-6,53e-07*** (0,0000)	-6,27e-07*** (0,0000)
Medián jövedelem		-3,74e-06*** (0,0000)	-8,24e-06*** (0,0000)
Távolság a munkahelytől			0,0104*** -(0,0012)
Gyerekek száma			-3,979*** -(1,4120)

Négy tagúnál nagyobb háztartások aránya	-1,264*** -(0,2020)
Medián ledolgozott órák hetente	0,0303*** -(0,0068)
Medián életkor	0,0192** -(0,0077)
Medián lakásbérleti díj	-6,08E-06 -(0,0001)
Medián lakóingatlan-érték	3,91E-07** (0,0000)
Háztartások aránya számítógéppel és internetkapcsolattal	-1,607*** -(0,1910)
Háztartások aránya koax internetkapcsolattal	0,713*** -(0,1290)
Háztartások aránya réz internetkapcsolattal	4,049*** -(0,1480)
Háztartások aránya műholdas internetkapcsolattal	2,793*** -(0,2320)

Cenzustömb fixhatások	IGEN	IGEN	IGEN
Általános időtrend	IGEN	IGEN	IGEN
Megfigyelések száma	332 835	332 835	332 835
Cenzustömbök száma	56 883	56 883	56 883

Robusztus standard hibák a zárójelben (***) $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$)

A kötet szerzői

Benedek Zsuzsanna

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Klinikai és egészségpszichológia szak, MA 2. évfolyam
zsuzsanna.benedek@yahoo.com

Bözödi Adrienn

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Jogtudományi Kar, 2. évfolyam
adrienn.bozodi@law.ubbcluj.ro

Bukur Tamás

Budapesti Corvinus Egyetem
Közgazdaságtudományi Doktori Program, PhD 3. évfolyam
tamas.bukur@stud.uni-corvinus.hu

Horváth-Kovács Máttyás

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Nemzetközi kapcsolatok és európai tanulmányok, 2. évfolyam
horvathkovacs.matyas@outlook.com

Jeso Eszter

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Nemzetközi tanulmányok, MA 2. évfolyam
jesoeszter@gmail.com

Lőrinc Ingrid

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, 2. évfolyam
lorincingrid@gmail.com

Szopos Edina-Cecília

Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola,
PhD 3. évfolyam
szoposedina@yahoo.com

